

PC
5506

SVENSKT GUDS TJÄNST LIV

Årsbok för liturgi,
kyrkokonst, kyrkomusik
och homiletik

Psaltarnummer

ÅRGÅNG 54/55

SVENSKT
GUDTJÄNSTLIV

51 - 61
1976 - 86
& Reg.
1 - 50

LUND

SVENSKT GUDSTJÄNSTLIV

Årsbok för liturgi, kyrkokonst, kyrkomusik och homiletik
utgiven av Riksförbundet Svensk Kyrkomusik genom dess
liturgiska och musikvetenskapliga sektion.

Laurentius Petri Sällskapets årsbok.

Utgiven med understöd av Humanistisk-samhällsvetenskapliga
forskningsrådet.

Redaktör: Docent Folke Bohlin
Kvarnkroken 4, 222 47 Lund
Tel 046/13 30 70

I redaktionen: Fil mag, kantor Eva Bohlin, Lund
T f professor Lars Eckerdal, Lund
Professor Ragnar Holte, Uppsala
Kantor Elisabet Wentz-Janacek, Lund

Pris kr 40: –

Svenskt Gudstjänstliv

Årgång 54/55

1979 – 1980

INNEHÅLL

ARTIKLAR

<i>Karl-Johan Hansson</i> , Andreas Palmchrons psaltarparafraaser från mitten av 1600-talet	3	<i>Erland Olsson</i> , Att bedja Guds ord	75
<i>Henry Weman</i> , Psaltaren i gudstjänsten	37	GENMÅLE	
<i>Dag Monrad Møller</i> , Bibelske Psalmer og Tidebøn i Danmark i vort Aarhundrede	40	<i>Sven Helander</i> , Om Västeråsmässans nattvardsbøn	78
<i>Bertil Albrektson</i> , Att översätta Psaltaren Psaltaröversättning och psalmodi, av	44	RECENSION	
<i>Anders Ekenberg</i>	55	<i>Carl-Edvard Norrmann</i> , En klockarebok	88
<i>Ragnar Holte</i>	65	LAURENTIUS PETRI SÄLLSKAPET FÖR SVENSKT GUDSTJÄNSTLIV	
Tre kvinnor om Psaltaren:		Koralveckan 1980 (Maria Thyresson Hedin)	90
<i>Kerstin Anér</i>	69	Verksamhetsberättelser för 1979 och 1980	92
<i>Stina Källqvist</i>	70		
<i>Margit Sahlin</i>	72		

Andreas Palmchrons psaltarparafrafer från mitten av 1600-talet*

1. Bakgrund

När *Ewert Wrangel* i slutet av 1800-talet uttalade misstanken, att "måhända ett visst samband" skulle finnas mellan *Andreas Palmchrons* och *Gabriel Klinghs* psaltarparafrafer¹, var detta en förmodan, som genom ett fördjupat studium kunde ha föranlett en viss omvärdering i synen på 1600-talets försök att överföra Psaltaren till sångbar vers.

Trots att Palmchrons och Klinghs psaltarsamlingar måste anses utgöra en betydelsefull del av 1600-talets svenska psaltarparafrastradition, in-tar de en blygsam plats i den hymnologiska litte- raturen. Handskrifterna har berörts av forskare i olika sammanhang², men de har hittills inte varit föremål för en mera ingående undersökning. De uppgifter, som förekommer om psaltarsamling- arna i litteraturen, är därtill inte bara knapphän- diga utan i flera fall även direkt felaktiga.

Svenska psaltarparafrastrassamlingar på 1600-ta- let är i många fall översättningar eller bearbet- ningar av den fransk-reformerta traditionens standardverk "*Les Pseaumes mis en rime franço-*

ise" från år 1562. Också Palmchrons och Klinghs psaltare har ansetts vara ett uttryck för detta inflytande, trots att de både litterärt och musika- liskt i hög grad skiljer sig från den franska psalta- ren. Det måste därför utredas om de båda psal- tarhandskrifterna, trots många avvikelser, är att betrakta som led i den reformerta traditionen i Sverige, eller om de möjligen kunde anses re- presentera en från denna avvikande riktning.

När "*Les Pseaumes mis en rime françoise*", senare allmänt kallad hugenottpsaltaren, år 1562 förelåg färdig, hade den förberetts under närma- re 30 år. Den strofiska bearbetningen av Psalta- rens 150 psalmer till franska hade gjorts av *Clément Marot* (c. 1497–1544) och *Théodore de Beza* (1519–1605). För en betydande del av de 125 melodierna svarade *Loys Bourgeois* (c. 1510–c. 1560). Också flerstämmiga sättningar av hugenottpsaltaren utgavs, den mest uppskat- tade för fyrstämmig kör i enkel ackordisk sats av *Claude Goudimel* år 1565.¹

Hugenottpsaltaren åtnjöt såsom kyrklig sång-

¹ Wrangel, E i not 2 a. a. 3, 1893, s. 82.

² Främst av H. Wieselgren i *Reconditi Labores. Ötryckta böcker af svenska författare från 1500- och 1600-talen* (Sammlaren, 9, 1888, s. 99–114); E. Wrangel i *Davids Psaltare i Svensk Kyrkosång 1–3* (Tidskrift för teologi, 2, 1892, s. 180–202, 423–444 och 3, 1893, s. 82–101); J. Helander i *Haquin Spegel, hans lif och gärning intill år 1693* (Uppsala Universitets årsskrift 1900, 1899), s. 241 och 250; O. Sylwan i *Den svenska versen från 1600-talets början 1–3* (Göteborgs högskolas årsskrift. Extraband 1–3, 1925–1934), s. 420f; C.-A. Moberg i *Kyrkomusikens historia* (1932), s. 427; T. Norlind i *Från Tyska kyrkans glansdagar 2* (1944), s. 27 och 3 (1945), s. 227f.

¹ För närmare uppgifter om hugenottpsaltaren hänvi- sas till Douen, O., *Clément Marot et le psautier hugue- not* (1878., nytryck 1967); Pratt, W.S., *The Music of the French Psalter of 1562* (1939); Pidoux, P., *Le psautier huguenot du XVIe siècle* (1962); dens., *Loys Bourgeois' Anteil am Hugenotten-Psalter* (Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie 1970, s. 123–132).

* Detta är en av redaktören utarbetad, förkortad version av författarens otryckta licentiatavhandling i prak- tisk teologi vid Åbo Akademi 1972: "Psaltarhandskrif- terna av Andreas Palmchron och Gabriel Klingh. En hymnologisk undersökning av två 1600-talsdokument." (124 sidor)

bok stor popularitet. Den utkom i många upplagor², och översättningar till andra språk följde de franska utgåvorna tätt i spåren.³ Av största betydelse blev *Ambrosius Lobwassers* (1515-1585) tyska översättning, "*Der Psalter des Königlichen Propheten Davids, In deutsche reymen verständlich und deutlich gebracht . . .*" (första gången tryckt i Leipzig 1573), eftersom denna inte enbart brukades i den tyskspråkiga världen utan också i sin tur översattes till flera andra språk.⁴ Till de nordiska länderna förmedlades hugenottpsaltaren huvudsakligen med Lobwassers tyska version som mellanled, med början från den lundsensiske rektorn och kaniken *Thomas Willumsens* danska översättning, "*Paraphrasis Danica Psalmorum Davidis*" år 1600 (tryckt 1641).⁵

Också på svenska finns såväl i tryck som manuskript flera bevarade försök att skapa en svensk version av den populära franska sångsamlingen. Enligt vissa forskare skall hugenottpsalmer ha förekommit i Sverige redan under Gustav Vasas senare regeringstid,⁶ dvs. redan innan Marot-Bezass verk hade fullbordats. Förmedlare

anses ha varit "några calwinister iblandt konungens spillemän".⁷ Det förekommer uppgifter som tyder på att hugenottpsaltaren skulle ha varit känd i Sverige under senare hälften av 1500-talet. Till dessa hör det faktum att Erik XIV:s förtecknade boksamling (1568) upptar "*En fransösk psalter*".⁸ Den svenska psalmboken av år 1567 innehåller inte mindre än 27 psaltarparafrafer, av vilka flera har antagits gå tillbaka på det franska originalet.⁹

Sixten Belfrage har likväl visat det ohållbara i antagandet att psalmer ur hugenottpsaltaren redan under 1500-talet skulle ha förekommit i svensk språkdräkt.¹⁰ Inga övertygande likheter mellan de svenska psaltarparafraferna och de franska hugenottpsalmerna kan enligt Belfrage spåras. Dessutom måste det anses som högst osannolikt att Sverige skulle ha övertagit och översatt de franska psalmerna tidigare än t.ex. Danmark och Tyskland.

Först från år 1602 kan man finna mera hållbara bevis för att några hugenottpsalmer förekommit i svensk version. Då utkom i tryck "*Någre K. Davids Psalmer i sångewijs stälte uthi thenna orolige och bullersamme werldenes senaste tijd tienlige och nyttige at ofta öffua och bruka . . . med en tillhängd melodia afsatte af Thorstenio Johannis R. Smalandio philomuso*".¹¹ Thorstenius, som bar tillnamnet Rhyacander, var en teologiskt utbildad musiker, vilken en tid torde ha

² Douens bibliografi upptar över 700 upplagor. Douen, a. a. II, s. 503ff. Pratt nämner "at least 25 editions" år 1562 och c. 225 utgåvor fram till 1685. Pratt, a. a., s. 20.

³ Pratt nämner översättningar till holländska, flamländska, tyska, engelska, danska, italienska, spanska, portugisiska, schweiziska, gascogniska, två gammalfranska dialekter, polska, böhmiska, ungerska, slaviska, bantu, malajiska, tamuliska, persiska, latin och hebreiska, men däremot inte till svenska. Pratt, a. a., s. 20f.

⁴ För en närmare utredning om förhållandet mellan Lobwassers psaltare och dess franska förlaga se Gutknecht, D., *Vergleichende Betrachtung des Goudimel-Psalters mit dem Lobwasser-Psalter* (JbLH 1970, s. 132–139) och där anförd litteratur.

⁵ Se bl. a. Schjørring, N., *Ambrosius Lobwasser i Danmark* (Fund og Forskning 1963, s. 53–59); Rördam, F., *Danske Bearbejdelser af Davids Psalmer i 17de Aarhundrede* (Kirkehistoriske Samlinger 1857–59), s. 540ff.

⁶ Liedgren, E., *Svensk psalm och andlig visa* (1926), s. 128ff. Holmquist, Hj., *Svenska kyrkans historia III:1* (1933) s. 360.

⁷ *Per Brahe den äldres fortsättning av Peder Svarts krönika II* (utg. O. Ahnfeldt, 1897), s. 59. Jfr Schück, H., *Svensk litteraturhistoria* (1885–90), s. 366.

⁸ *Handlingar rörande Skandinaviens historia 27*, s. 382.

⁹ Wrangel, a. a. 1892, s. 191. Wrangel tillrättalägger en uppgift av J. W. Beckman som menar att Lobwassers psaltare utgjorde grund för översättningarna. Lobwassers psaltare utkom likväl i tryck först sex år efter 1567 års psalmbok.

¹⁰ *Carl Carlsson Gyllenhielms litterära verksamhet* (1955), s. 39ff.

¹¹ Titeln efter Stiernman. A. A., *Bibliotheca suigothica II* (1731), s. 69. Jfr Norlind, a. a., 2, s. 23f. Belfrage, a. a., s. 47f.

tjänstgjort som hovkapellmästare hos Karl IX.¹²

Inget exemplar av Thorstenius' tryckta psalmer har påträffats. Bokens existens är likväl betygd av flera gamla källor, och det finns inte några skäl att misstro uppgifterna om Thorstenius' psaltarbearbetning.¹³ Vilken psaltarsamling som har legat till grund för hans arbete har inte med säkerhet kunnat fastställas. Allmänt anses dock Lobwassers tyska översättning av hugenottpsaltaren ha tjänat som förlaga.¹⁴

De tidigaste bevarade samlingarna av hugenottpsaltaren i svensk språkdräkt är av *Carl Carlsson Gyllenhielm* (1574–1650), friherre, riksamiral och "frilloson" till hertig Karl. Gyllenhielm hamnade under Karl IX:s krig mot Sigismund i polsk fångenskap, vilken varade i tolv år (1601–13). Under fysiska och psykiska vedermödor sökte han tröst i Psaltaren. I Gyllenhielms händer kom också ett exemplar av Lobwassers psaltare som han började översätta till svenska. Efter att ha frigetts ur fångenskapen beslöt Gyllenhielm att låta trycka sina psaltarparafrafer. Tre upplagor av Gyllenhielms psaltare kom ut i tryck.¹⁵

Den första utgåvan, "*Psalmorum aliquot tum Davidicorum, ex Ambrosio Lobwasser e Germanico in Svecicum Idioma translatorum . . .*" trycktes 1632.¹⁶ Sångsamlingen, som är sammanbunden med en annan skrift av Gyllenhielm, "*Schola Captivitatis*", också skriven i fångenskapen, omfattar tolv från Lobwasser översatta Davidspsalmer med melodistämman.¹⁷ På ett undantag när har varje psaltarparafrafer sin melodi från mot-

svarande nummer i den tyska versionen.¹⁸

På allmän begäran utkom en ny upplaga av Gyllenhielms psaltare (i fortsättningen förkortad *GP*) år 1644 under titeln "*Någre Konung Davidz aff Ambrosio Lobwasser verterade, samt andre vthaff then H. Skrifftz åtskillige Sententier sammansatte Psalmers Vtolckning*", också denna gång som en andra del till "*Schola Captivitatis*" eller "*Fängelse-Schola*". Den första upplagan var omöjlig att uppbringa och därför trycktes en ny.¹⁹ Fyra nya psalmer har införts.²⁰

Såsom titeln antyder innehåller *GP*s 1644 också (sex) andra dikter till olika bibeltexter. Också för dessa hänvisas i fråga om melodierna till Lobwassers psaltare (i fortsättningen förkortad *LP*s). Sättningen i *GP*s 1644 är liksom i den första upplagan enstämmig. Även om *GP*s 1644 avser att följa *LP*s, förekommer flera smärre avvikelser från den tyska förlagan i musikaliskt hänseende.²¹ Vissa noters läge och tidsvärde avviker från *LP*s, notklaven är i flera fall en annan. Dessutom har *GP*s 1644 utsatt tillfälliga förtecken som saknas i förlagan. Många av olikheterna är att betrakta som tryckfel. Också medvetna förändringar kan vara orsak till skilligheterna.

Den tredje upplagan av *GP*s, "*Några Konung Davidz Psalmer/ samt flere andre åtskillige sammansatte Sententier vthaff then H. Skrifft. I Sångewijs stälte på Ambrosij Lobwassers Melodier*", trycktes 1649. Den saknar notskrift.²² Varje psalm hänvisar därför till motsvarande melodi "effter Lobwasser". Den tredje upplagan har

¹² Norlind, *ibid.*

¹³ Jfr Norlind, *ibid.*; Belfrage, a.a., s. 47.

¹⁴ Liedgren, a.a., s. 139; Belfrage, a.a., s. 50; Norlind, a.a., s. 24; Schalin, O., *Kulthistoriska studier* 2 (1947), s. 131.

¹⁵ Belfrage, a.a., *passim*.

¹⁶ Belfrage, a.a., s. 70. Jfr Davidsson, Å., *Studier rörande svenskt musiktryck före år 1750* (1957), s. 106f; Lundström, H., *Carl Carlsson Gyllenhielm och "Schola captivitatis"* (Samlaren 1894), s. 151ff.

¹⁷ Nr 27, 30, 42, 50, 62, 68, 70, 73, 88, 94, 107 och 116.

¹⁸ Den 94. psalmen följer melodin till psalm 84 hos Lobwasser. Belfrage, a.a., 76ff.

¹⁹ Belfrage, a.a., s. 156ff.

²⁰ Nr 3, 6, 8 och 139. De tre förnämnda har egna tryckta melodier efter motsvarande nr i *LP*s. Nr 139 hänvisar till nr 30 som i *LP*s har samma melodi som nr 139.

²¹ Jämförelser har gjorts med upplagan 1605 (Herborn) och melodierna hos Pratt, a.a. och Pidoux, a.a.

²² För diskussionen om varför *GP*s 1649 saknar notskrift se Belfrage, a.a., 236ff.

ytterligare utökats med en psalm (nr 104) som likväl saknas i innehållsförteckningen. I jämförelse med de tidigare upplagorna har GPs 1649 både rimordningen förbättrad och errata korrigerade.²³

Under hela sitt liv umgicks Gyllenhielm med planer på att översätta hela LPs till svenska. På grund av arbetsförhinder kunde han inte förverkliga sina drömmar. Hans eget verk kom att inskränka sig till det knappa 20-tal psalmer som ingår i de tre upplagorna av GPs. Ändå måste det räknas som Gyllenhielms förtjänst att hela hugenottpsaltaren med LPs som mellanled blev tillgänglig på svenska.

År 1650 utkom på Keysers tryckeri i Stockholm "*Konung Davidz Psaltare. Effter wanligh Melodie*". Företalet är skrivet av riksamiral Gyllenhielm, men författare till själva psaltaren är kanslijänstemannen *Abraham Kempe*.²⁴ Kempes psaltare (i fortsättningen förkortad KPs) innehåller hela Psaltaren och därmed hela LPs i svensk version. Då psalmerna 15 och 25 dessutom förekommer i två olika versioner,²⁵ har KPs t.o.m. två psalmer mer än den tyska förlagan. Flera av versifikationerna i KPs har stora likheter med Gyllenhielms översättningar. Ibland är hela strofer,²⁶ men oftare halvstrofer eller versrader identiska.²⁷ Trots de stora likheterna med ungefär hälften av Gyllenhielms parafrafer är hela psaltaröversättningen i KPs att betrakta som ett självständigt arbete av Kempe,²⁸ vilken som versifikatör anses ha varit överlägsen sin föregångare och uppdragsgivare.²⁹

KPs har melodistämman utskriven för 135 av de 152 psaltarparafraferna. De övriga 17, som

med undantag av nr 15² hänvisar till melodierna för andra psalmer i KPs, är sådana som i LPs förekommer till mer än en text.³⁰ Melodierna i KPs är så gott som identiska med huvudstämman i LPs, även om det ingenstans framgår att de följer Lobwasser. Vissa avvikelser förekommer i melodiskt och rytmiskt hänseende liksom i fråga om notklav, tonart och accidentaler. Dessutom påträffas många uppenbara tryckfel. KPs avviker på motsvarande sätt också från GPs 1644.

Melodierna i KPs följer i huvudsak tenorstämman i LPs. I tolv utskrivna melodier³¹ är det likväl diskantstämman som utnyttjas. Möjligen har detta förhållande föranlett tidigare forskare att dra den felaktiga slutsatsen att KPs skulle använda också andra melodier än hugenottpsaltarens.³²

Från senare hälften av 1600-talet härstammar vidare "*Paraphras öfver någre konung Davids psalmer*", författad av amiralen *Werner von Rosenfelt* (1639–1710).³³ Denna handskrivna psaltare,³⁴ som förvaras i Uppsala universitets bibliotek,³⁵ har 70 parafrafer över 67 psaltarpsalmer.³⁶ Av dessa meddelas i samband med sju

³⁰ Nr 53, 72, 76, 82, 86, 90, 95, 98, 108, 109, 111, 116, 127, 139, 142 och 144. Observeras bör att vissa melodier, som förekommer till flera texter, också kan ha tryckts flera gånger, ex. nr 100 (=131).

³¹ Nr 28, 30, 34, 35, 40, 43, 61, 77, 81, 117, 129 och 146.

³² Jfr Wrangel, a.a. 1892, s. 430: Melodierna i KPs är "väsentligen de samma som Lobwassers (Goudimef's) med en och annan variation". Moberg, C-A., *Från kyrko- och hovmusik till offentlig konsert* (1942, nytryck 1970), s. 127: Kps "begagnar inte Lobwasser utan andra melodier, vilkas ursprung t.v. är dunkelt".

³³ För uppgifter om von Rosenfelt se Almqvist, J.A., *Werner von Rosenfelt* (Samlaren 1896, s. 75–114). Wrangel, a.a. 1892, s. 434.

³⁴ Handskriften finns avtryckt i *Samlade vitterhetsarbeten af Svenska författare XVI* (utg. av P. Hanselli, 1873).

³⁵ Hanselli, a.a., s. 55.

³⁶ Wrangel, a.a. 1892, s. 434, anger felaktigt 68 parafrafer.

²³ Belfrage, a.a., s. 199ff.

²⁴ För närmare uppgifter om Abraham Kempe se Belfrage, a.a., s. 220ff.

²⁵ Nr 15² hänvisar till melodin för Christe som Lius och Dagen är, nr 25² till melodi nr 65 och 72 i LPs.

²⁶ Ex nr 6 v. 1, 107 v. 1, 139 v. 1.

²⁷ Jfr Belfrage, a.a., s. 229ff.

²⁸ Wrangel, a.a. 1892, s.431. Belfrage, a.a., s. 232.

²⁹ Belfrage, a.a., s. 233.

parafraaser att de är "effter melodien som i Lobwassern."³⁷

I Linköpings stifts- och landsbibliotek förvaras psalmdiktaren *Hakvin Spegels* (1645–1714) handskrivna psaltare från 1680-talet.³⁸ Spegel berättar i ett brev att han avsatte Psaltaren "uti the liufigste melodier, som mig wore kunnige, doch någre unnantagne som förr wore sångewis stelte och i församlingen brukelige, hwar til mig beweeckte både lusten til at sålunda lära psaltaren utan till, nam cantando svavius res sacrae discuntur, som Hieronymus säger, jemwel och en åstundan at alle the heelige, tröste-, tacke- och glädie-lexor måtte så wel kunna siungas på swenska som the nestan i alla andra europæiska språk siugne warda".³⁹

Spegels psaltare, som ansluter sig till en mera ortodox luthersk tradition (Cornelius Becker, Anders Christensen Arrebo) än de ovan omtalade och av hugenottpsaltaren beroende samlingarna, utnyttjar vanliga lutherska koraler som melodier.⁴⁰

2. Handskriften A 409 i Kungliga Biblioteket

I Kungliga biblioteket (KB) i Stockholm förvaras sedan slutet av 1600-talet en handskreven psal-

tarparafraassamling med melodier under signum A 409.¹ Handskriften saknar ursprungliga uppgifter om såväl upphovsman som tillkomsttid. På titelbladet finns en anteckning med tidig 1700-talsstil: "*Kon. Davids Psaltare satt på Svensk vers af Hr. Palmcrona. Kongl. Lifmedicus.*"²

Psaltarhandskriften är i oktavformat (13x18x5 cm) och inbunden i gulbrunt läder. Den omfattar sammanlagt 666³ sidor på två olika slag av papper. Av sidorna upptas 555 av själva psaltaren med melodier. De 33 första sidorna är paginerade. Tomma blad finns såväl i början som slutet av bandet.

Den ursprungliga handstilen i psaltaren är alltigenom enhetlig. Talrika ändringar förekommer likväl, huvudsakligen i början av samlingen. Förändringarna gäller enskilda ord och deras ordningsföljd, men också versrader och hela strofer har skrivits om. Den handstil, som har gjort ändringarna, härstammar från en annan person än den ursprungliga nedskrivaren.

Psaltarhandskriften innehåller inte endast en parafraaserad version av varje psalm utan har flera avfattningar till vissa psaltarpsalmer. Så har 45 psalmer två olika tolkningar, 9 har tre och 1 psalm har fyra olika versioner av samma psaltarpsalm. Sammanlagt innehåller psaltarhand-

³⁷ Nr 6², 23, 34 (=LPs 30), 42, 57 (=LPs 6), 93 och 130².

³⁸ Signum T 220. Jfr Helander a.a., s. 237ff. Belfrage, E., *1600-talspsalm* (1968), s. 17.

³⁹ Brev till Jesper Swedberg och Israel Kolmodin år 1691. Brevet finns avtryckt i Kyrkohistorisk årsskrift 1900, s. 151ff. Det citeras delvis av Wrangel, a.a. 1893, s. 84. Jfr Belfrage, E., a.a., s. 18.

⁴⁰ Helander, a.a., s. 238. Jfr nedan kap. 7.2. — Två äldre psaltarhandskrifter, "*Davidz Saltare på Rhim förbettrat*" (Kungliga Biblioteket, Stockholm) och "*Davidtz Saltare på Rhim förbettrat*" (Uppsala universitets bibliotek, T 144), vilka bygger på en gemensam förlaga, torde inte ha varit avsedda att sjungas och faller därför utanför ramen för denna översikt. Jfr Wieselgren, H., a.a., s. 103f; Wrangel, a.a. 1892, s. 428; Wahlström, B., *Studier över tillkomsten av 1695 års psalmbok* (1951), s. 82.

¹ Handskriften finns upptagen i 1734 års handskrivna katalog och fanns sålunda i bibliotekets ägo vid denna tid. *U 125e, Catalogus Mss. Bibl. Reg. Holm. 1734*. Olaus Sparrman noterar psaltaren i sin bokförteckning *Penu Librorum Sveo-Gothicorum Eller Swea och Gøthamåls Book-För-Råd* (1688). Enligt en anteckning på titelbladet till denna handskrivna förteckning hade kyrkoherden Olof Sparrman "skänkt alle desse böcker til Kongl. Bibliotheket." Dedikationen är daterad den 28 januari 1688 och böckerna överlämnades troligen till biblioteket år 1691. Wieselgren uppger att handskriften har tillhört KB "åtm. sedan 1734". Wieselgren, a.a., s. 104.

² Handstilen förefaller att vara den samma som i 1734 års katalog. KB: U125e.

³ Wieselgren, a.a., s. 104, uppger felaktigt omfånget till "306 blad" och Sylwan, a.a., s. 42: "c. 200 blad."

skriften 216 versifikationer av Psaltarens 150 psalmer.

Varje psaltarpsalm, vanligen den första parafraaserade versionen, har ett rimmat "argument" eller "summarium", som på samma versmått som själva parafrasen ger en sammanfattning av psalmens innehåll. Vid den första rimmade avfattningen finns Psaltarens versindelning dessutom noggrant antecknad i marginalen. Parafraaserna följer huvudsakligen kyrkobibelns ordning. Undantag utgör nr 32B, som finns före 31B och 32A, samt de tillagda alternativa psalmerna i slutet: nr 1C, 1D, 6C, 13B, 143B och 147B.⁴

Melodier finns utskrivna till hälften av de parafraaserade psalmerna eller sammanlagt 108 stycken. Notskriften är utplacerad efter summariet med den första textversen inskriven mellan systemen.⁵ Melodier förekommer huvudsakligen vid den första versionen när en psalm har parafraaserats flera gånger.⁶ Vid fyra psalmer finns notlinjerna utritade och texten inskriven mellan systemen, utan att själva melodin likväl har antecknats.⁷

Notskriften är tydlig. Melodierna är tecknade på ett femlinjigt notsystem med runda noter och i sopranklav. Grundnotvärde är vanligen halvnoten men förekommer också som fjärdedels- eller helnot. Taktstreck saknas, men cesurtecken återfinns i tidens stil vid varje frasslut. Ibland förekommer cesurtecken för att markera upptakt (nr 103B). Både b och kors förekommer som fasta förtecken för en hel melodi men i regel anges höjningar och sänkningar med accidentaler inne i själva fraserna. En egendomlighet för en

nutida betraktare är att nothalsen alltid ligger till höger om själva noten. I regel är notskriften korrekt återgiven, men också uppenbara skrivfel förekommer. I nr 14 t.ex. är klaven placerad en linje för lågt och i nr 38A torde sista noten böra läsas ett steg högre.

Många av psaltarparafraaserna, också sådana som har en egen utskreven melodi, hänvisar till en annan melodi i psaltarsamlingen, efter vilken psalmen kan sjungas, eller till en känd koral. Så heter det t.ex. vid nr 1B som saknar egen melodi: "Siunges såsom Min siäl skall låfwä Herren, eller then 104 Ps." Den utskrivna melodin vid 104 är likväl en annan än den kända koralen.

Handskriften hänvisar till inte mindre än 51 olika svenska koraler. Men inte endast hänvisningar till svenska psalmmelodier förekommer. För 36 psaltarparafraaser, med eller utan utskreven melodi, hänvisas till sex tyska kyrkovisor.

Vissa parafraaser har en ofullständig melodi-hänvisning: "ss" eller "ss then" utan angivande av den avsedda melodins textbörjan.⁸ 7 parafraaser saknar såväl melodihänvisning som utskreven melodi. Dessa tillhör dock alla någon av de meterklasser, som de melodiförsedda parafraaserna kan indelas i. Möjlighet har alltså funnits att sjunga även dem.⁹

Också synbarligen felaktiga koralhänvisningar förekommer i psaltarhandskriften. Detta gäller t.ex. nr 71A som enligt hänvisningen bör sjungas som den femradiga "O Herre Gud af himmelrijk, hwad tu äst". Nr 71A avviker likväl både i fråga om antal versrader, stavelser och i fråga om versmått från den gamla koralen.

3. Palmchrons psaltare

Psaltarhandskriften A 409 i KB anses allmänt vara identisk med den psaltarsamling som enligt

⁴ Beteckningen A, B, C eller D efter psalmens nummer används för att ange om ifrågavarande parafraas förekommer som första, respektive andra, tredje eller fjärde version av den angivna psaltarpsalmen.

⁵ Undantag utgör nr 80, där melodin har skrivits efter texten.

⁶ Endast fyra alternativa parafraaser har utskrivna melodi, nämligen nr 1C, 38B, 67B och 103B.

⁷ Nr 12, 50, 59, 121B.

⁸ Nr 10, 17, 41B, 90A, 115, 127B, 130B, 132, 146A.

⁹ Nr 132 återfinns bland 5-radiga i meterklassstabellen nedan, nr 41B, 121B, 127B och 130B bland 6-radiga, nr 115 bland 8-radiga och nr 146A bland 10-radiga.

uppgifter från 1600-talet utarbetats av *Andreas Nicolai Palmchron* (1609–1658).¹

Andreas Nicolai Palmchron,² som ursprungligen hette Anders Nils Sparrman, var till yrket läkare, en av sin tids mest kända i Sverige. Han utgav flera skrifter i medicinska ämnen och tjänstgjorde under en stor del av sin läkargärning som kunglig livläkare. Palmchrons kunskaper och intressen omspände likväl inte bara den medicinska vetenskapen. Han var också väl inkommen i politiska, ekonomiska och etiska ämnen och hade förvärvat en omfattande humanistisk bildning.

Andreas Palmchron föddes år 1609 i Uppland i Sparrsätra socken, där fadern Nicolaus Olai var kyrkoherde. Efter skolgång i Västerås inskrevs han i februari 1625 som student vid Uppsala universitet³ för medicinska studier och disputerade fyra år senare (1629) för magistergraden med en avhandling "*de transmutatione metallorum*". Efter disputationen började han utöva läkarpraktik och fick år 1633 ett stipendium av Stockholms stad för studier utomlands. Han res-

te till Holland och disputerade 1637 pro gradu i medicin i Leyden "*de Pleuritide genuina*". När han återkom till hemlandet 1641 blev han drottning Kristinas livläkare. Han adlades 1647, varvid han kallades Palmchron. När Karl X Gustav besteg tronen 1654 fortsatte Palmchron som dennes livmedicus, en befattning som han innehade till sin död år 1658.

Att Palmchron har versifierat Psaltaren för sång finns betygat i flera utsagor från hans samtid. Så nämner t.ex. psalmförfattaren *Hakvin Spegel* Palmchrons arbete i det handskrivna företalet till sin parafraaserade psaltare.⁴ När ämbetsmannen *Henrik Falkenberg* (1637–91) år 1682 behandlade frågan om inte den svenska psalmboken borde revideras, hänvisade han till "den gamle Medico Doctor Sparrman" och dennes arbete, vilket ansågs vara "mycket wackert och berömmeligen projecterat."⁵ I *Johannes Schaefferus'* förteckning över den svenska litteraturen uppräknas bland Palmchrons skrifter bl.a. "*Psalterium Davidis in rhytmos & cantilenas vernaculi idiomatis cum notis expositum*" (Davids psaltare metriskt framställd på folkspråket i sånger med nottecken).⁶

Viktiga upplysningar om Palmchrons parafrassamling ges i ett utlåtande från 1658. Palmchrons psaltare hade tillställts Teologiska fakulteten i Uppsala för granskning. Den som anförtroddes att undersöka psaltaren var professor *Johannes Terserus* (1605–78). Hans utlåtande är daterat den 28 augusti 1658.⁷ I det berättar

¹ Jfr Wrangel, a.a., 1892, s. 432 och a.a. 1893, s. 82; Wieselgren, a.a., s. 104; Sylwan, a.a., s. 42ff; Wahlström, a.a., s. 23f.

² För uppgifter om Andreas Palmchron se *Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok* 6 (1945), s. 16; Bergius, P.J., *Inträdestal om Stockholm för 200 år sen* (1758), s. 114f; Sacklén, F., *Sveriges läkarehistoria I* (1822), s. 334f; *Biografiskt lexikon öfver namnkunnige svenska män 14* (1845), s. 35f; Anrep, G., *Svenska adelns ättar-taflor 3* (1862), s. 145; Elgenstierna, G., *Den introducerade svenska adelns ättartavlor V* (1930), s. 637. Rätt ingående uppgifter lämnas vidare i Johannes Erici Sparrmans utgivna levnadsbeskrivning över morbrödern Palmchron, UUB: T 105: – Namnet Palmchron förekommer i litteraturen i olika versioner såsom Palmcron (ex. Anrep, a.a.), Palmcron (ex. Bergius, a.a. och handlingar i RA: Biographica P:4), Palmcrona (ex. Terserus, Spegel, handskriften A 409) och Palm-Cron (ex. Olaus Sparrman, a.a. 1665). Formen Palmchron kan anses som den riktiga, eftersom Palmchron själv skriver sig på detta sätt. Jfr brev i RA: Biographica P:4.

³ Andersson, A., m.fl. [utg.], *Uppsala universitets matrikel I* (1900–1911), s. 36.

⁴ Linköpings stifts- och landsbibliotek: T 220.

⁵ Riksarkivet, Stockholm (RA): Acta ecclesiastica. Nr 150. *Oförgripeläge påminnelser wedh kiörkiordningens första book*, Cap. 11.

⁶ Svecia literata [1680], s. 166. – Schaefferus anger inte de exakta titlarna på Palmchrons skrifter. Snarare innebär hans förteckning ett slags förklarande sammanfattningar av deras innehåll. Uppgiften hos Schaefferus har dock tolkats som handskriftens egentliga titel av Sacklén (a.a., s. 335) och därefter i Biografiskt lexikon 11 (1845, s. 11) och hos Wrangel (a.a. 1892, s. 432).

⁷ UUB: T 105.

Terserus att han "godwilleligen" har påtagit sig uppdraget att gå igenom Palmchrons arbete. I berömmande ordalag framhåller Terserus därefter hur psaltarsamlingen inte är i behov av någon censur. Han har funnit den "uti sångewijs" ställda psaltaren "aldeles öfwereens stemma medh then första Lutheri och brukelige Swenska version."

Terserus lämnar också upplysning om psaltarens tillblivelse. Palmchron hade först satt psaltarpalmerna på vers. Efter påminnelse av Terserus hade han sedan författat ytterligare en version av vissa psalmer och t.o.m. två av somliga andra. Detta hade gjort för att ännu tydligare framhäva psalmistens mening i enlighet med originaltexten och för att få fram de bästa versionerna. Han hoppades också därmed vara dem till behag som ville att parafaserna skulle följa grundtexten och inte önskade hitta någon "märkligh differens".

Av Terserus' approbation framgår vidare att Palmcron inte hade versifierat endast Psaltaren. Han hade också "Catechismum, Evang. Dominicalia och Huustafan afsatt på rim och åtskillige slag vers". Alla dessa, dvs. både psaltaren och de övriga uppräknade, stämde enligt Terserus väl överens inte bara med analogia fidei och trons artiklar utan också med skriftens grund och mening, och detta med en sådan "lämpa och behändigheet" och "behaglig kortheet", att nästan alla skriftens ord fanns uttryckta i psalmerna.

Melodierna till texterna uppges "til en good deel wara stälte effter the wanlige toner", dvs. de som användes i de svenska församlingarna. Därutöver ingick också andra melodier.

Slutligen framhåller Terserus hur det är hans och många andras önskan, att psaltaren så snart som möjligt skulle tryckas "icke allenast til orden, uthan och til sin melodie och fyra stemmor" för att komma i deras händer som har lust till "gudlige öfningar".

Terserus' beskrivning av Palmchrons psaltare passar väl in på psaltarhandskriften A 409 i KB. Men något avgörande bevis för att handskriften är Palmchrons verk har ännu inte framlagts. Be-

varade skrivelser av Palmchron⁸ berör inte psaltarsamlingen och ger därför inga direkta ledtrådar för fastställandet av handskriftens proveniens.

Men en av skrivelserna, riktad till "Högh ädle och Wälb^{ne} Herrar, af Sveriges rijkes Rådth" år 1656,⁹ är skriven på samma slags papper med ett narrmotiv i vattenmärket, som finns i de oskrivna bladen i psaltarhandskriften. Palmchron har alltså år 1656 i sin ägo haft samma papperssort, som också psaltarhandskriften innehåller.

Avgörande för frågan om handskriftens ursprung är emellertid att handstilen i skrivelsen är densamma som i A 409.

Problemet med psaltarens upphovsman har därmed fått sin lösning. Obesvarad är dock frågan om tidpunkten när psaltarsamlingen (här betecknad *PPs*) kan anses ha tillkommit. Uppfattningarna därom varierar.

Litteraturhistorikern O. Sylwan är benägen att förlägga tidpunkten för *PPs*' tillkomst till före år 1642. Sylwan, som ger Palmchron "äran av att vara vår första metriker av den nya renässansskolan",¹⁰ grundar sitt antagande om *PPs*' tillkomsttid på verstekniska iakttagelser. Palmchron "visar sig såsom en mera förfaren verssskrivare" i sitt år 1642 utgivna arbete "*Sundhetzens Speghel*" än i den mera amatörmässiga psaltaren.¹¹ Därför måste *PPs* enligt Sylwan ha tillkommit före 1642.

Äldre dokument lämnar emellertid andra uppgifter. Kungliga Bibliotekets förteckning över de handskrifter som fanns i bibliotekets ägo år 1734, anger att psalmerna är "öfwersatta af Kl. LifMedico H^r Palmcrona 1658".¹² Samma årtal finns tillagt som psaltarens tillkomsttid i avskriften av Olaus Sparrmans "*Penu Librorum Sveo-Gothicorum Eller Swea och Göthamåls*

⁸ RA, Stockholm: Biographica P:4. Skrivelser till Kungl. Majt. 1656–57.

⁹ RA: Biographica P:4.

¹⁰ Sylwan, a.a., s. 42f.

¹¹ Sylwan, a.a., s. 44.

¹² KB: U 125e.

Book-För-Råd” (1668).¹³ Terserus’ approbation är också skriven åt 1658,¹⁴ och tänkbart är att psaltarbearbetningen underställdes censur genast när den hade blivit klar.

Sylwans antagande att PPs skulle ha skrivits före år 1642 bygger enbart på litterära argument och beaktar inte de äldre uppgifterna om år 1658 som tillkomsttid. Året 1658 förefaller därför att vara ett säkrare dokumenterat år. Men också till denna uppgift finns det skäl att förhålla sig kritiskt.

I Riksarkivets (Stockholm) riksregistratur finns nämligen för år 1655 antecknat ett ”Privilegium för Anders Palmchrona på en Book”.¹⁵ Exakt datum saknas, men privilegiet ingår bland dokument för ”Junius 1655”. Också om ensamrätten för Palmchron gäller ”en book”, råder det ingen tvekan om vilken bok som avses. Privilegiebrevets innehåll pekar direkt på psaltaren. Det framhåller hur ”Anders Palmchron hafwer Psaltaren sampt medh Christendoms stycken och Söndagz Evangelia, på wisse ordh condecorande rijm, stält och affattat, och den sådan Sångewijs på wisse tohner och melodier formerat och inrettat . . . Han är sinnadt, att låta detta sitt förehafwauande wärck, publiceras och på trycket uthgåå”.

Kungligt privilegium för Palmchron att trycka sin psaltare hade beviljats redan i juni 1655. Före denna tidpunkt torde den sålunda ha förelegat färdig. Tryckningsrätt hade knappast getts för ett planerat men inte fullbordat arbete. Dessutom framgår det av innehållet i privilegiebrevet att psaltaren torde ha varit klar.

Om det härmed har visats att PPs förelåg färdig senast på försommaren 1655 och inte först år 1658, har likväl ingenting sagts om hur långt

tidigare psaltaren hade fullbordats. En analys av Palmchrons handstil från olika år ger inga besked. Den av Sylwan nämnda tidpunkten (1642 eller tidigare) kunde vara riktig, även om andra argument för detta år än rent verstekniska saknas. Man får dock inte förbise, att Palmchrons bundenhet vid bibeltexten kan ha påverkat hans poesi på ett negativt sätt, så att han vid utarbetandet av psaltaren kom att framstå som en mindre ”förfaren versskrivare” än i ”*Sundhetzens Speghel*”, också om psaltaren skulle ha tillkommit efter 1642. Det verkar dessutom något förvånande att tryckningsprivilegium skulle ha sökts och beviljats först omkring 13 år efter arbetets fullbordan.

Frågan om det exakta året för PPs’ tillkomst måste sålunda förbli obesvarad. Tidpunkten kan med säkerhet preciseras till senast i juni 1655. Däremot saknas direkta bevis för Sylwans antagande att psaltaren skulle ha skrivits redan före 1642.

En fråga, som ytterligare skall beröras i detta sammanhang, gäller rättelserna i PPs. Såsom redan har framhållits, har Palmchrons psaltare talrika ändringar fram till den 41 psalmen. Korrigeringarna omfattar såväl enskilda ord som versrader och hela strofer. Sylwan utgår okritiskt från att ändringarna är gjorda av Palmchron själv.¹⁶ Den handstil, som har rättat texten, avviker dock i hög grad från den ursprungliga pikturen i PPs. Korrigeringarna måste därför anses vara gjorda av någon annan än textförfattaren.

Efter Palmchrons död har psaltarhandskriften kommit att tillhöra hans brorson *Olaus Sparrman* enligt den bevarade förteckningen över dennes bibliotek.¹⁷ Påverkad av farbroderns stora intresse för Psaltaren utgav Sparrman under sin tid som teologie studerande i Uppsala ”*K. Davidz Psaltares Öfningzmönster*” (1665). Ett manuskript, vilket förefaller vara ett utkast till denna skrifs förord och som är undertecknat av

¹³ KB: U 348. Originalen finns i UUB: Nordin 76.

¹⁴ UUB: T 105.

¹⁵ RA: Riksregistratur. Maj–Juni 1655. Konceptet ingår bland Kungl. koncept. Vol. nr 145. 1–19 juni 1655. Ytterligare en kopia av brevet finns i Biographica P:4.

¹⁶ Sylwan, a. a., s. 43.

¹⁷ KB: Rål. Saml. 4:o nr 108

Sparman den 25 november 1665, förvaras i KB i Stockholm.¹⁸ Pikturen i manuskriptet visar sig vara den samma som i textändringarna i PPs. Och inte endast handstilarna är lika. Till och med samma bruna bläck och samma trubbiga fjäder förefaller att ha använts.

Det har sålunda kunnat fastslås att psaltarhandskriften A 409 i KB är identisk med den i flera sammanhang under 1600-talet omnämnda psaltaren av Andreas Palmchron och egenhändigt skriven av denne senast i juni 1655 och senare förändrad av Palmchrons brorson Olaus Sparman under dennes studieår i Uppsala hösten 1665.

4. Klinghs psaltare — en bearbetad avskrift av Palmchrons

I Stifts- och landsbiblioteket i Linköping förvaras en psaltarparafressamling med melodier, skriven av kyrkoherde *Gabriel Klingh* (1651–1728), och, enligt en anteckning innanför pärmen, done-rad till biblioteket av en annan "Com[minister] Kling 1788". Psaltarhandskriften saknar egentligt titelblad med uppgifter om upphovsman och innehåll, men på bokryggen finns titeln "*K. Davidz Psaltare på Swänska Rim*" och nedanför (med annan handstil) namnet "Klingh". Innanför pärmen finns ytterligare en personanteckning: "Gabriel Magni Klingh" och ett enligt Wrangel¹ av hymnologen J.W. Beckman skrivet blad med personuppgifter om G.M. Klingh samt några upplysningar om handskriftens innehåll. Beckman meddelar bl.a. att Klingh "med . . . anledning . . . af Gyllenhielm och Kempe . . . författat så wäl bearbetningarne öfwer K. Davidz psalmer som ock, så widt det har kunnat utrönas, Chorallerne (Beggedera att anse såsom hans originaler)". Enligt samma uppgifter har Klinghs psalta-

re sannolikt blivit skriven före år 1694.

Klinghs psaltare (*KIPs*) är i oktavformat (11x17x4,5 cm) och inbunden i gulbrunt läder. Den omfattar sammanlagt 625 sidor av vilka 574 är paginerade. Dessa innehåller själva psaltaren jämte melodier. I slutet av bandet har — troligen senare — införts ett antal texter och melodier ur 1697 (eller 1701) års koralpsalmbok och ytterligare melodistämman till två parafra-ser i psaltaren (nr 20B och 23B). Dessutom ingår i slutet av handskriften fyra andra kyrkovisor (en med melodi), av vilka Klingh enligt anteckningar har översatt två från tyska.

Den lilla och rätt svårlästa handstilen i Klinghs psaltare är alltigenom enhetlig. Få korrigeringar förekommer. Samma papperssort med tydliga vattenmärken används i hela handskriften. Psaltaren är varken defekt eller sliten utan väl bibehållen. Endast inbindningen har lossnat i ryggen.

Många av psalmerna i Klinghs psaltare förekommer i två olika avfattningar, flera i tre och en (psalm 1) i hela fyra olika versioner. Det sammanlagda antalet parafra-ser utgör 214.² Större delen av parafra-serna har rimmade summarier i början såsom sammanfattning av psalmens innehåll, och Psaltarens versindelning finns angiven i marginalen till parafra-sen. Ordningföljden i Klinghs psaltare följer inte kyrkobibeln.

I slutet av psaltaren finns ett register som "wijsar på hwad blad hwar Psalm ähr att igenfinna, efter den ordning the i konung Davidz Psaltare satte ähro".

Klinghs psaltare har sammanlagt 118 utskrivna melodier i sopranklav med runda noter. Fyra melodier förekommer två gånger.³ Antalet olika melodier blir sålunda 114. Dessutom finns melodihänvisningar till svenska och tyska kyrkovisor.

Gabriel Magni Klingh, vars namn finns antecknat på pärmens insida, föddes år 1651 i

¹⁸ KB: A 553.

¹ Wrangel, a.a. 1892, s. 433f. Anteckningen i handskriften är daterad den 20 september 1849.

² Av dessa är nr 14 nästan identisk med nr 53.

³ Nr 10=55, 14=53, 56B=72 och 77=116.

Norrköping, där fadern Måns var guldsmed.⁴ Efter skolgång i gymnasiet i Linköping fortsatte Gabriel Klingh sina studier i Uppsala, där han inskrevs vid universitetets filosofiska fakultet i september 1674.⁵ Från och med hösten 1678 finns han under ett par terminer framåt även antecknad som "musicus".⁶ I sin musikaliska utbildning undervisades han troligen av organisten Harald Vallerius, senare professor i matematik och känd som den musikaliske redaktören till 1697 års svenska koralpsalmbok.⁷

Klinghs huvudämne i Uppsala var likväl inte musik utan teologi. Efter avlagd examen blev han prästvigd 1682 och förordnad till amiralitetspredikant i Karlskrona. Två år senare valdes Klingh till kyrkoherde i Vikingstad, en befattning som han tillträdde 1685 och innehade till 1724 då han drog sig tillbaka. Från och med 1706 var Klingh tillika kontraktsprost i Vifolka och Valkebo kontrakt.⁸ Han avled den 17 januari 1728.

Jämförelser med bevarade skriftprov av Klingh⁹ visar inte endast, att namnteckningen i handskriften är en autograf, utan också, att han själv skrivit hela handskriften. Möjligen kan man med stöd av de förändringar, som hans piktur

undergick genom åren, våga anta, att psaltarhandskriften skrevs redan under hans första prästår i början av 1680-talet.

I tidigare forskning¹⁰ har KIPs allmänt ansetts vara ett originalarbete, skrivet på 1690-talet, med ett visst beroende av Lobwasser, vars melodier också delvis skulle ha utnyttjats. Som här inledningsvis påpekats har dock Wrangel framkastat tanken, att "måhända ett visst samband" kunde finnas mellan Klinghs och Palmchrons psaltare.¹¹

Detta samband är dock inte bara möjligt. Det är helt uppenbart. Samtliga 214 texter i KIPs ingår nämligen i PPs och av de 114 melodierna i KIPs är 107 gemensamma med PPs.

Varken texter, melodihänvisningar eller utskrivna melodier är likväl helt identiska i de båda samlingarna. Vardera psaltarhandskriften innehåller dessutom särstoff som inte finns i den andra. Nr 38B och 90B i PPs, av vilka den förra har utskrivna melodi, saknas i KIPs, som å andra sidan har sex melodier (nr 12, 20B, 23B, 50, 59, och 121B), som inte finns i PPs. I några fall ger KIPs en annan melodihänvisning än PPs.¹² I andra fall har endast den ena handskriften melodi eller melodihänvisning.¹³

Ordningen i PPs följer så gott som genomgående kyrkobibeln. I KIPs är psalmerna däremot grupperade i stigande ordningsföljd inom tre grupper, börjande med nr 1A, resp. 1C och 1B. Något motiv för denna disposition kan inte skönjas.

Sparrmans textändringar i PPs har inte övertagits i KIPs, som däremot ibland avviker på annat sätt från den ursprungliga lydelsen i PPs.

Skiljaktigheter finns också i notskriften. Olikheterna framträder bl. a. i enskilda noters eller

⁴ För uppgifter om G.M. Klingh se Westerlund, J. och Setterdal, J., *Linköpings stifts herdaminne 4* (1920), s. 497. Namnet Klingh stavas av Westerlund och Setterdal utan -h, en form som förekommer också i övrig litteratur. Själv skrev Klingh alltid sitt namn med -h i slutet. Jfr brev i Vadstena landsarkiv, Linköpings domkapitel E III:4 och IV:293.

⁵ Uppsala universitets matrikel I, s. 230. En inblick i Klinghs svårigheter under studietiden ger ett brev till biskopen i Linköping, "Mechtige Patron och Gynnare", skrivet av Klingh i maj 1675. Jfr Westerlund och Setterdal, a.a., s. 497f.

⁶ Uppsala universitets arkiv (I) F V a:1.

⁷ Jfr Hansson, K-J., *Koralpsalmboken 1697. En undersökning av dess tillkomst och musikaliska innehåll* (Acta musica. Källskrifter och studier utgivna av Musikvetenskapliga institutionen vid Åbo akademi IV, 1967, stencil) s. 45ff.

⁸ Westerlund och Setterdal, a.a., s. 343.

⁹ Vadstena landsarkiv: Linköpings domkapitel E:III:4 och E:IV:293.

¹⁰ Se kap. 1 not 2.

¹¹ Wrangel, a.a. 1893, s. 82.

¹² Vid nr 8B, 31B, 32A, 62B, 122 och 130C.

¹³ Så har KIPs utöver PPs melodi utskrivna för nr 10, 17 och melodihänvisning angiven för nr 41B, 115, 127B, 132 och 146A.

notföljders tonhöjd eller tidsvärde, i pauser, bindebågar och taktartsbeteckningar.

Alla skillnader till trots är det uppenbart att Klingh har haft ett exemplar av Palmchrons psaltare (dock inte nödvändigtvis just A 409) som förlaga för sin psaltarhandskrift. Huruvida han själv gjort ändringarna mot PPs eller dessa redan fanns i hans förlaga, är okänt. Klart är dock, att KIPs inte är Klinghs originalarbete utan en bearbetad avskrift av PPs.

5. Innehållet i Palmchrons psaltare

5.1. *Texten*

5.1.1. *Flera versioner av samma psaltarpsalm*

Palmchrons psaltare har sammanlagt 216 parafrafer till Psaltarens 150 psalmer. Dikterna avslutar sig nära till kyrkobibeln i enlighet med den av Gustav II Adolf godkända översättningen år 1618. Att Psaltarens versindelning dessutom finns angiven i marginalen till parafraferna understryker ytterligare beroendet av den officiella svenska bibeltexten.

PPs har flera parafraferade versioner av vissa psaltarpsalmer.¹ De alternativa dikterna hade Palmchron enligt Johannes Terserus skrivit för att "theeste tydeligare gifwa them i Psalmistens mening effter originaltexten och the beste versioner tilkänna".²

En närmare undersökning av texterna i PPs borde egentligen göras som ett specialarbete inom litteraturhistorisk forskning. Uppgiften är alltför vidlyftig för att ingående kunna behandlas inom ramen för detta arbete. Här skall endast några exempel anföras som prov på Palmchrons stil att metriskt behandla psaltartexten. Därvid väljs några parafrafer som samtidigt illustrerar olika sidor av hans diktning: Bundenheten vid Psaltaren, olika versioner av samma psalm i strävan att så tydligt som möjligt uttrycka originaltexten, Palmchrons egna tillägg till och om-

tolkningar av bibeltexten och slutligen arten av de senare införda ändringarna i PPs. Bearbetningen av Psaltarens första psalm får utgöra modellexempel. Som utgångspunkt återges först bibeltexten enligt 1618 års översättning.

Psalm 1.

1. Säll är then som icke wandrar
vthi the ogudachtigas råd
och icke träder in vppå the syndares wäg/
ey heller sitter ther the bespottare sittia:
2. vthan hafwer lust til HERrans Lagh/
och talar om hans Lagh/
både Dagh och Natt.
3. Han är såsom itt Trää planterat
wid Watubäcken/ hwilket sina frucht
bär i sinom tijd/
och thess Lööff förfaalna intet:
Och hwad han gör thet lyckas wäl.
4. Men the ogudachtige äro icke så/
vthan såsom Agnar som Wädret bortförer.
5. Therföre blifwa icke the ogudachtige
i Domenom/ eller Syndaren i the
Rättferdigas Församling.
6. Ty HERren känner the Rättferdigas Wägh/
men the ogudachtigas Wägh förgås.

Den första parafraferade versionen, som hänvisar till någon koral efter vilken psalmen är avsedd att sjungas, är 10-radig med stavelserna 8, 7, 8, 7, 8, 7, 7, 8, 7, 7. Palmchron anger själv dikten som "trocheisk". Summariet, som antyder versmättet genom streck och bågar över den första raden, har följande lydelse:

Will tu säll och salig blifwa
fly the ondas samqueme
the som sine Råd städz drifwa
till Gudz Nampns försmädelse
tigh för Syndewägh wäl achta
skall och hwad tu står uppå
tigh alt wäl i handen gå.
Natt och Dagh gudz ord betrachta.
Så lär tu för gud bestå
Men the ewiglig förgå.

Själva psaltarparafraferen har tre strofer. Olaus Sparrman har omarbetat texten på flera punkter. Hans ändringar anges i det följande inom klammer med de utbytta orden understrukna.

¹ Jfr ovan s. 7f.

² UUB: T 105. Jfr ovan s. 10.

1.

1. Säll wist then är fram för andra,
 som med ogudachtige
 ej i theras Rådth will wandra,
 och med grofwe Syndare [the löösachtige]
 Eij på theras Wäg will träda,
 icke hoos bespottare
 sitter, ther försmädelse
 hörer, at the Herren hädha:
 2. Män haar lust till Herrans Lagh,
 ther om talar natt och dagh.

2.

3. Såsom trä wid watnet kalla
 wäl planterat, then wist är,
 Hwilketz löf ej lätt förfalla.
 I sin frucht³ sin frucht hon bär. [tjdh ... thedt]
 Hwad han gör, thet honom gagnar,
 wäl alt honom lyckas må.
 4. Ogudachtigom ej så,
 ty the äre såsom agnar,
 Hwilka stormewädret stort
 lätteligen skingrar bort.

3.

5. Therföre i domen blifwa
 ej the ogudachtige,
 Syndare ej heller gifwa
 sigh i frommas samqueme. [hop med Gudachtige]
 6. Hwad Rättfärdige the drifwa,
 känner gud, hwad wägh the gå,
 ogudachtigas och så [ochså]
 Wägh, skall sidst om inthet blifwa,
 han för gud ej bestå, [gudi]
 ty han ewigt skall förgå.

Versifikationen följer noggrant bibeltexten såväl i fråga om uppställning som i fråga om ord och uttryck. De avvikelser som finns, t.ex. tilläggen att man hos bespottare "försmädelse hörer, att the Herren hädha" (v.1) eller att de ogudaktiga "ewigt" skall förgå (v.3), ändrar inte i sak på innehållet i Psaltarens text. Att Palmchron dessutom anser att det behövs "stormewädret stort" (v.2) för att skingra agnarna i stället för det mindre våldsamma "Wädret" i bibeltexten är

knappast heller att betrakta som en teologisk omtolkning utan endast som en ombildning av verstekniska skäl.

Trots att parafaserna har omarbetats på flera ställen, har Sparrman inte godkänt Palmchrons version av psalmen. Hela parafrasen har skrivits om, likväl så att varken Palmchrons versindelning eller Psaltarens verser har noterats:

Säll är then som icke Wandrar,
 i ogudachtigas råd,
 och ej träder med mong andra,
 i Syndares Wäg och dåd
 icke heller sig nijsätter
 ther the bespottare ring,
 sittia och lasta alting
 Uthan til Gudz lag och rätter,
 hafwer lust, och om hans lag,
 talar både natt och dag.
 Han är som ett träd planterat
 wijd wattubeckerna skiär
 hwilket wäl skiödt och hantherat,
 sin frucht i sinom tijd bähr.
 Män så äro ej med skiäl
 Ogudachtige och galnor
 uthan såsom agnar lätt
 som Wädret bortförer slätt.

Av allt att döma har tillägget velat utgöra en omarbetning avsedd att ersätta de två första stroforna, med den tredje versen enligt Palmchrons versifikation som en direkt fortsättning. En jämförelse visar att Sparrmans parafraaser står betydligt närmare bibeltexten än Palmchrons bearbetningar. Tilläggen till psaltartexten är färre, dess ordning följs bättre, och många versrader återger nästan ordagrant Psaltarens uttryck.

Noteras kan att trädet är planterat vid "wattu-beckerna skiär" och att det bär frukt om det blir "wäl skiödt och hantherat" och att "galnor" jämsställs med ogudaktiga. Dessa tillägg kan uttrycka Sparrmans personliga tolkning av psaltarpsalmen samtidigt som de är nödvändiga för diktens rytm.

Den andra versifikationen av den första psalmen (1B) "på bekant wijs, siunges såsom Min siäl skall lofwa Herran eller then 104 Ps." Parafrasen saknar en egen utskriven melodi. Den

³ Ordet "frucht" är här att betrakta som en felskrivning av Palmchron, vilket tydligt framgår av sammanhanget.

består av tre 12-radiga strofer och är enligt angivet versmått "Jamb". Också här har Sparrman ändrat texten.

1.

Säll then är fram för andra
som ej med ogudachtige,
i theras Råd will wandra,
och ej med grofwe syndare [grof löösachtige]
på theras Wägh will trädha,
ej sätter sikh hos the [har umgengelse]
bespottare, som hädha [hoos]
gud med försmädelse.
Hos them ej will förhala,
män med itt stort behagh
om Herrans lagh mon tala
här bådhe natt och dagh.

2.

Såm trä wid watnet kalla
planterat, sådan man wist är,
Hwars löf ej af lätt falla, [lätt af falla]
i sinom tijd sin frucht thet bär,
Hwad han sikh företagher,
thet når Wälsignelse,
Män gud han annars lagher
med ogudachtige. [ondas smädelse]
På sidston them förstörer,
alt såsom man kan se [thet them gagnar slätt]
att Wädret bort snart förer [Gudz owäder ...
(struket)]
the lätta agnarne. [som agnarne lätt]

3.⁴

Alt therföre så blifwa [Allom them som ondt dri-
fwa]
ej heller ogudachtige
som ondt itt wäsend drifwa
i domenom beståndande:
Eij syndare begifwa
sikh med rättfärdige
att gärna the förblifwa
i theras samqueme
the frommas wäg till pricka
gud känner; the ok så [som]
sikh ogudachtigt skicka
Sidst med sin wägh förgå.

⁴ Den tredje strofen är omarbetad på många punkter. Handstilen är likväl så tydlig att det inte är möjligt att återge den förändrade texten. Därför citeras här endast den ursprungliga versionen med de utbytta orden understrukna.

Den andra versionen skiljer sig i fråga om versmått, versrader och stavelser från den första men står innehållsmässigt mycket nära denna. I många fall är uttryckena de samma. Palmchron har ibland nöjt sig med att endast byta om ordföljden. Slutet av den första strofen är något utförligare än den första versionen.

Ytterligare två alternativ ges till den första psaltarpsalmen. Dessa återfinns i tillägget i slutet av PPs. Den tredje versionen har en egen melodi. Samtidigt meddelas det att den "siunges ok såsom Hwar man må nu wäl". Antalet strofer är fyra, versrader sju och stavelserna 8, 7, 8, 7, 8, 8, 7. Inga förändringar har vidtagits.

Säll är then man som i sin dåd
sin herre gud ej hädher
ej wandrar i the ondas råd
på syndares wäg ej trädher
ej heller med itt stort begär
fast söker efter sittia thär
bespottare the sittia.

2.⁵

Män hafwer lust och stort behagh
till Herrans Lagh och rätter
ther talar om så natt och dagh
sin tro och ther till sätter
som trä wid watubäck han är
then rättan tijd sin frucht här bär
hwars löf förfalna icke.

3.

Wäl hwad han gör alt lyckas må
Hans arbet honom gagnar
Män ogudachtigom ej så
the äre såsom agnar
som wädret med en krafft fast stark
vthi itt fält och ypen mark
bort förer och förskingrar.

4.

Alt therför, ogudachtige.
I domenom ej blifwa
och i the fromas samqueme
sikh syndare ej gifwa
the frommas wägh gud känner rätt
män ondas wäghar allt slätt
förgår ewinnerligha.

⁵ PPs anger här felaktigt vers "1".

Också denna parafra ansluter sig nära till bibeltexten och även till de två föregående versionerna. Framställningen är något utförligare än de tidigare, t.ex. Psaltarens "Wädret bortförer" har här utökats med "en krafft fast stark vthi itt fält och ypen mark" (v.3).

Det som ovan har sagts om närheten till bibeltexten i de tre första versionerna gäller också den fjärde. Noteras kan att trädet vid vattenbäcken här har blivit till "itt Palmträ". Parafrazen hänvisar till melodin för "Så skön lyser the[n morgonstiern]" av Philipp Nicolai.

1.

Säll then som i the ondas råd
 ej wandrar, ej till öfwerdåd
 på syndares wägh trädher
 Ej heller sitter ther som the
 bespottare försmädelse
 stort hörer gud så hädher.
 Vthan att han
 till Gudz rätter
 sin ljt sätter
 ther om talar
 Natt och dagh sigh så hugswaler

2.

Han är alt som itt Palmträ grönt
 Wid watubäck planterat skönt
 I sinom tijd som gifwer
 sin frucht, hwars löf städz friska stå
 förfalna ej, hwad han gör, så
 wäl honom främiat blifwer
 Män the onda
 så ej äre,
 män som wäre
 bort the förer
 agnar, så gud them förstörer.

3.

Alt therför' ogudachtige
 I domenom beståndande
 the ingaledes blifwa
 ej heller grofwe syndare
 the gärna med rättfärdige
 I samqueme sigh gifwa.
 ej the fromme
 såsom wänner
 Herren känner
 män the andra
 ewigt till fördärf the wandra.

De fyra parafraerna av ps 1 får stå som exempel på Palmchrons förmåga att versifiera Psaltaren och hans sätt att av samma psaltarpssalm skapa olika alternativ.

5.1.2. Trohet mot bibeltexten

Den ytterligt stränga troheten mot den ursprungliga bibeltexten var ett karaktäristiskt drag i den reformerta kyrkans sätt att parafra- siera Psaltaren. Inga tillägg till bibeltexten, inga omtolkningar i nytestamentlig anda eller förskö- nande humanisering tolererades.

Psaltarens originaltext skulle så troget som möjligt återges. Den lutherska uppfattningen av- vek härvid från den reformerta. Enligt denna skulle Skriften tolkas utgående från Kristus och hans verk. Detta gällde också omdiktningen av psaltarpssalmer, där "Jesus" ofta ersatte "ko- nungen", "Herren" och "Gud". Man drog sig inte heller för att tolka in den samtida situationen i Psaltarens text och därigenom ändra dess ur- sprungliga mening.¹

Palmchrons psaltare följer i stort sett de re- formerta principerna beträffande texttrohet.² I några psalmer förekommer likväl uttryck som tyder på en omtolkning i Nya testamentets anda. Summariet till den 40 psalmen börjar med orden "Jesus Christ vår Herre kära" liksom även sammanfattningen av nr 110A, där det heter att "Christi Rijke" skall sträcka sig till världens än- dar. Vidare har början av herdepsalmen (nr 23C) ändrats av Sparrman från "Sij Herren Gud min herde är" till "Herren Jesus min herde är".³

Även om PPs i mycket hög grad vinnlägger sig om att texttroget följa Psaltaren, har sålunda vissa kristologiska omtolkningar i luthersk anda gjorts.

¹ Jfr Liedgren, a. a., s. 123ff.

² Jfr Terserus' uttalande om principerna för Palm- chrons arbete. UUB: T 105.

³ Inte heller Kempe följde i sin psaltarbearbetning ge- nomgående den reformerta principen. Så kallas t.ex. i KPs nr 19 v. 8 "tienaren tin" för "Herren Christ".

5.1.3. *Beroende av förlagor*

Är Palmchrons psaltare att betrakta som en litterärt helt självständig skapelse, eller har Palmchron vid sin bearbetning av Psaltaren haft tillgång till andra versifierade psaltarutgåvor? Vilka förlagor kan Palmchron i så fall tänkas ha utnyttjat? Detta är frågor av stor betydelse för vår undersökning.

Den tidigare forskningen har betraktat PPs som ett självständigt svenskt originalarbete. Å andra sidan har Klinghs avskrift av PPs ansetts följa *Lobwassers* psaltare och/eller dess svenska översättningar av *Gyllenhielm* och *Kempe*. Sylwan nämner att dansken *Arrebo* möjligen kan ha "gett stöten" är Palmchron.¹ Wrangel har däremot inte kunnat spåra några likheter mellan PPs och den danska psaltarparafraassamlingen.² *Cornelius Beckers* psaltare (1602) nämns av Beckman som en anledning till KIPs (PPs), även om Beckman inte ser något närmare samband mellan dessa arbeten.³

En undersökning för att spåra eventuella litterära förlagor till PPs skulle kräva en detaljerad specialforskning, en uppgift som inte är möjlig inom ramen för detta arbete. Problemet kan emellertid inte helt förbigås. Därför skall några jämförelser av mera stickprovsmässig art göras för att utröna eventuella likheter mellan PPs och ett par av de ovan uppräknade samlingarna.

Innan direkta innehållsliga likheter behandlas skall först en beröringspunkt av yttre art omtalas, nämligen sammanfattningen av psalmernas innehåll i form av summarier. PPs' rimmade summarier utgör en nyhet i svenska psaltarparafraassamlingar. De tidigare översättningarna av *Gyllenhielm* och *Kempe* följer *Lobwasserupplagens* sammanfattningar i prosastil.⁴

¹ Sylwan, a.a. s. 43.

² Wrangel, a.a. 1892, s. 433f.

³ Anteckning innanför pärmen till KIPs och *Den Nya Svenska Psalmboken framställd uti Försök till Svensk Psalmhistoria* (1845–72, nytryck 1883), s. 1008.

⁴ Observeras bör att inte alla psalmer hos *Kempe* har ett eget "argumentum", däremot psalmerna hos *Gyllenhielm*.

Rimmade summarier förekommer första gången i *Beckers* psaltare år 1602. Idén upptogs av *Arrebo* i hans "*K. Davids Psalter Sangvijs udsal*" (1623/27),⁵ och samma fenomen uppträder alltså senare i PPs.

Eftersom PPs—KIPs har ansetts vara beroende av *Lobwasser* (LPs) å ena sidan och å andra sidan *Gyllenhielm* (GPs) och *Kempe* (KPs) skall en jämförelse mellan dessa och PPs göras. Vi låter därvid psalm 42 bilda en utgångspunkt för jämförelsen, eftersom psalmen förefaller att peka på ett samband mellan *Palmchron* och *Lobwasser*.

PPs innehåller tre olika versioner av den 42 psalmen. Av dessa hänvisar den andra (42B) i fråga om melodin till "Wie nach einer Wasserq.", dvs till motsvarande psalm i LPs. Metriskt överensstämmer *Palmchrons* version med LPs, GPs och KPs. Dikten är åttaradig med stavelserna 8, 7, 8, 7, 7, 7, 8, 8. I fråga om antalet verser skiljer sig PPs och LPs. PPs har nio, LPs och GPs sju och KPs tio strofer. Den 42 psalmens återges på följande sätt

av *Palmchron*:

Såsom effter watnet kalla
hiorten ropar med högt liud,
så min siäl i nödher alla,
törstar effter Herren gud.
Effter Gud then lefwand' är
står min trängtan och begär
när skall iag tå ther til komma
att iag seer Gudz ansicht fromma?

av *Lobwasser*:

Wie nach einem wasserquelle
Ein hirsch schreyet mit begir
Also auch mein arme seele
Ruft und schreyt Herr Gott zu dir
Nach dir lebendiger Gott
Sie durst und verlangen hat.
Ah wenn sol es dann geschehen
Dass ich dein antlitz mag sehen?

⁵ Jfr *Belfrage*, S., a.a., s. 60.

Det finns flera uppenbara likheter mellan de båda versionerna. Eftersom överensstämmelsen kunde bero på att både Palmchron och Lobwasser noggrant följer bibeltexten, skall början av psaltarsalmen som jämförelse återges i dess svenska och tyska version:⁶

2. Såsom Hiorten ropar effter
färskt Watn/ så ropar mijn
siäl Gudh til tigh.
3. Mijn Siäl törstar effter
Gudh/ effter then lefwande Gudh:
När skal iagh ther til komma/
at iagh måtte see Gudz Ansichte?
4. Mine tårar äro miiij Spijs dagh
och natt/ tå man dagliga til migh
säger/ Hwar är nu tin Gudh?

Wie der Hirsch schreiet nach
frischem Wasser/ so schreiet
meine Seele Gott zu dir.

3. Meine Seele dürstet nach
Gott/ nach dem lebendigen
Gott/ Wenn werde ich dahin
komen/ das ich Gottes ange-
sicht schawe?

4. Meine Trene sind meine
Speise tag und nacht/ weil
man täglich zu mir sagt/ Wo
ist nu dein Gott?

...

Såväl Palmchron som Lobwasser följer tämligen noggrant bibeltexten. Men både PPs och LPs har flera gemensamma avvikelser från Psaltaren, avvikelser som tyder på att ett direkt samband kunde finnas mellan PPs och LPs. Så återges t.ex. bibeltextens "färskt Watn" ("frischem Wasser") med "watnet kalla" och "wasserquelle". När hjorten ropar "med högt liud" ("mit begir") så är detta ett tillägg som inte finns i bibeltexten. Det samma gäller bestämningen till själen, "i nödhder alla" ("arme"). Både PPs och LPs talar vidare om "Herren gud" ("Herr Gott"), trots att Psaltaren har endast "Gudh"

("Gott"). Ordet "törstar" ("dürstet") återges i parallellismen med "trängtan och begär" ("durst und verlangen"). "Fromma" i PPs såsom bestämning till Guds ansikte finns däremot varken i bibeltexten eller i LPs. Också fortsättningen uppvisar stora likheter mellan PPs och LPs.

Vers 2:

Dagh och natt migh tårar heta
moste vara spjinsning min
när the (mig till att förtreta)
säija, hwar är gudhen tin.

...

Vers 2:

Tag und nacht mir meine zehren
Seind wie ein speiss oder brot
Wann ick das hör mit beschweren
Dass man fragt/ Wo ist dein Gott?

...

Som en jämförelse kan början av Gyllenhielms och Kempes bearbetningar anföras. Båda bygger på Lobwassers psaltare.

GPs 1644:

Som en hiort skrijar och trängtar/
Effter en fersk Watubrund/
Så ropar och til tigh längtar/
Min Siäl och aff hiertans grund:
Lefwandes Gudh effter tigh/
Min Siäl törstar dagheligh/
Ach när skal thet migh vndt wara/
At see titt Ansichte klara?

2.

Dagh och Natt aff mina Tårar/
Iagh warder spisadt för bröd/
När iagh hörer at man fråghar/
Hwar är tin Gudh.

...

KPs:

Som en Hiort begärigh skrijar/
Effter Watnet kalt och färskt/
Så min Siäl/ then tu befrjjar/
Ropar til tigh Herre mest/
Till tigh Gudh tu Lijfzens Brun/
Torster hon aff Hiertans grund/
När skal iagh doch aff thin Nådhe/
Få sitt (!) Ansichte beskådhe?

⁶ Den svenska texten återges enligt Gustav II Adolfs bibelöversättning år 1618 och den tyska enligt Luthers översättning år 1545.

2.

Min Spijs äre mine Tårar/
 När Fiender dageligh/
 Ropa öfwerliut som Dårar/
 Thesse Ord misshageligh:
 Hwarest är blifwen tin Gudh.
 ...

PPs står alltså i fråga om psalm 42 betydligt närmare Lobwassers text än både GPs och KPs, vilket ytterligare kunde anses stöda antagandet att Palmchron har utnyttjat LPs som förlaga. Detta enda exempel kan självfallet inte tillskrivas en avgörande betydelse som bevis för Palmchrons beroende av Lobwasser. En mera ingående jämförelse mellan andra parafraaser i PPs och motsvarande psalmer i LPs visar å andra sidan på stora olikheter mellan de båda psaltarsamlingarna.⁷

Men inte ens de många överensstämmelserna mellan Palmchrons och Lobwassers utformning av den 42 psalmen behöver innebära att ett direkt beroende skulle finnas mellan PPs och LPs. Lobwassers 42 psalm fanns nämligen redan tidigare översatt till svenska och ingår bl.a. i Mönsteråshandskriften (1646):⁸

Såsom effter watnet källa,
 Hiorten skrijar med högt liudh,
 Altså och min siäl med allo,
 Ropar till tig Herre Gudh,
 Till tig hon nu längtar först,
 Och hon lijder mykin törst,
 När skall iag doch ther till komma,
 Titt Ansichte see med fromma.

⁷ Av de 75 första psalmerna i PPs är endast nr 38B och 42B av samma meterklass som motsvarande psalmer i LPs.

⁸ Se Fransén, N., *Koralbok till Then Swenska Ubsala Psalmboken 1645* II (1940), s. 34. Samma bearbetning av psalm 42 ingår också i Ridderholmshandskriften (1693) p. 89 men med en annan melodi. Denna psalm är så gott som identisk med den översättning som har tillskrivits Lars Wiwallius (1650-talet) och tryckt 1682. Jfr Beckman, a.a., s. 892f. En omprövning av uppgiften om Wiwallius som översättare till denna psalm är sålunda nödvändig.

Denna version följer Lobwasser i ännu högre grad än Palmchrons bearbetning. Avslöjande för det nära beroendet är bl.a. ordet "skrijar" ("schreyet") i stället för Palmchrons "ropar" (rad 2) och "törst" ("durst") mot "trängtan och begär" i PPs.

Upptäckten av denna bearbetning leder till att antagandet, att Palmchron skulle ha utnyttjat LPs som förlaga, på denna punkt måste ifrågasättas. Palmchron kan möjligen vid utarbetandet av sin psaltare ha haft texten i LPs framför sig. Men betydligt närmare till hands ligger dock möjligheten att han har gjort bruk av den svenska versionen från Mönsteråshandskriften, antingen så att Palmchron har haft texten direkt framför sig eller att han med denna psalm i minnet har utarbetat sin egen version.

En jämförelse mellan psalmerna i Arrebos psaltare och Palmchrons samling visar inga större innehållsliga likheter. Den 42 psalmen, som i Arrebos bearbetning sjungs till melodin "Aff dybsens Nød lade oss till Gud", har följande lydelse:

Som Hiorten effter fersker Vand
 Higer oc skriger saare
 Saa stunder oc min Siæl oc Aand
 Til Liiffsens Kilde klare:
 Min fast törster effter Gud
 Til Liiffsens Herre staar mit Mod
 Hand kand mig alleene leske.

I några andra psalmer kan likväl vissa likheter mellan Palmchrons och Arrebos fattningar spåras, t.ex. i nr 6:⁹

PPs:

Ach Herre migh, o fadher min,
 ej straffa i tin wredhe
 och nåpz mig ej i grymhet tin,
 för mina synder ledhe,
 män Herre migh var nådhelig
 ...

⁹ Jfr vidare nr 46C, 51A och 103C.

Arrebo:

Ach Herre Gud straff icke mig
Vdi din store Vrede,
Oc reffs mig ey, jeg beder dig,
Vdi din grymheds Hede,
O Herre Gud mig Naaden tee

...

Dessa likheter är dock inte så stora att de i någon högre grad kan anses som stöd för antagandet att Palmchron skulle ha anlitat Arrebos psaltare som förlaga.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera, att frågan om Palmchron har utnyttjat bestämda psaltarparafassamlingar som modell för sitt arbete kan besvaras först efter ingående litterära jämförelser, något som inte har varit möjligt i detta sammanhang. Genom några exempel har möjligheten antytts, att Palmchron som förlaga kan ha haft både Lobwassers och Arrebos psaltare, även om sannolikheten för detta förefaller mycket liten. Det slutgiltiga svaret på frågan om Palmchrons förlagor lämnas tillvidare öppen.

5.1.4. *Meter och stavelser*

I företalet till "*Sundhetzens Speghel*" (1642) har Palmchron, efter att först ha betonat vilket stöd minnet har av verser, "som på Rijm skriffne äre", redogjort för sina metriska principer:

"Såsom ock andra, som på vårt språk Verser eller Rijm vilja skriva, motte hafva orsak at bättre lyftta vp Ögorne, sättia Orden i sitt tilbörighe ställe, så at hvar och een Stafvelse vthi Scansion sin rätta Accent bekommer, ey vphöjas then som lägre pronunciieras bör, eller tvärt emot. Äre härutinnan . . . några fauter begångne, så tenck at ingen ännu på vårt Tungomål för migh ther om hafver giort några præcepta, ey heller hafver iagh sedt någhon tenterat på sådant sätt at skriva: Vthan iagh hafver acktat sådant maneer som Tydskar, Holländer, Engeländer, etc. i sina Verser observerat hafva, at icke någhon Stafvelse skal vara öfver eller felhas, hvar och en måtte hafva then rätta Accenten, såsom han i daglighe brvket gemenligast vthförd och pronuncierad varder. Elisiones hafver iagh ey för många giordt, som iagh seer hoos Tydska Nation som oftast skee. Aff thenna anledningen kan man

see, att vårt Språk ther til så väl kan böijas som något annat."¹

Sylwan, som ingående studerat Palmchrons diktning, skriver om "*Sundhetzens Speghel*":

"Det härskar . . . en noggrannhet, som är rent enastående: stavelseantal, aksent, cäsus, rim — alltsamman är i den prydligaste ordning. Man påträffar ingen omkastning av betoningen (icke ens i versens början), inga stympningar, nästan inga elisioner, vilket han själv understryker, — korteligen: så korrekta alexandriner har knappt någon senare av de verkliga skalderna skrivit, icke ens Samuel Columbus. Poesi skall man icke vänta, men det är sunt förstånd satt i taktfasta, otadliga vers, en klar och vederhäftig prosa, som ibland formar sig till icke oävna sentenser."²

Också om detta omdöme inte direkt kan överföras på Palmchrons psaltarsamling, är det värt att observera, hur mån han var om att iakttä metrikens regler.

I PPs växlar antalet versrader i stroforna mellan två och 13, stavelsernas antal i varje versrad mellan fyra och elva. Versmåttet är både jamb och troké. En viss förkärlek för åttaradiga verser kan skönjas. Inte mindre än 49 av de 216 parafraserna kan placeras i denna grupp. Tätt därpå följer de sexradiga med 46 psalmer.³ Det största antalet parafraser med lika antal versrader och stavelser finns bland de tioradiga med stavelserna 8, 7, 8, 7, 8, 7, 7, 8, 7, 7. Denna grupp omfattar 22 dikter vilka i princip kan sjungas till en och samma melodi. Då versifikationen är av betydelse när man försöker bestämma vilken melodi en psaltarparafra kan ha sjungits till, skall en översikt ges av parafraserna i PPs, grupperade efter antal versrader och stavelser.

¹ Citerat efter Sylwan, a. a., s. 42.

² Sylwan, a. a., s. 44.

³ I hugenottsaltaren utgör de sex- och åttaradiga parafraserna 2/3 av alla psalmer. Jfr Pratt, a. a., s. 26.

<i>Vers- rader</i>	<i>Stavelser</i>	<i>Nummer i PPs (och i KIPs)</i>
2	11,11	128 B
4	8, 7, 8, 7 8, 8, 8, 8 10, 10, 10, 10 11, 11, 10, 10 11, 11, 11, 5	15A, 125, 133 87, 123, 129, 136, 141A 49B 45A, 89, 105, 106, 107, 137 14, 53
5	8, 8, 6, 8, 8 8, 8, 7, 8, 7 11, 11, 11, 11, 5	11, 13B, 19B, 57B, 80, 121A, 132 147A, 50 19A
6	4, 4, 7, 4, 4, 7 6, 6, 7, 7, 7, 7 7, 7, 6, 7, 7, 6 8, 4, 7, 8, 4, 7 8, 7, 7, 8, 7, 7 8, 7, 8, 7, 7, 7 8, 7, 8, 7, 8, 7 8, 8, 7, 4, 4, 7 8, 8, 7, 8, 8, 7 8, 8, 8, 8, 8, 8 11, 11, 9, 5, 5, 9 11, 11, 11, 11, 11, 11	30A, 131 46A, 77, 116, 142 4B, 120 38B 128A, 141B 3B, 4A, 6C, 23B, 30B, 54, 70A, 121B, 124B, 130B 40 27A, 35, 36, 50, 58, 70B 6B, 16, 26, 28B, 41B, 47, 95B, 110A, 122, 127B, 130A, 143B 63 71A 41A, 78, 119
7	7, 6, 7, 6, 7, 7, 6 7, 7, 7, 7, 7, 7, 7 8, 7, 8, 7, 8, 8, 7	67B, 117A 23A, 24, 81, 117B 1C, 2, 6A, 10, 12, 37A, 38A, 39A, 55, 59, 60, 62A, 75, 108, 126, 140
8	7, 6, 7, 6, 6, 7, 7, 6 7, 6, 7, 6, 7, 6, 7, 6 8, 7, 8, 7, 7, 7, 8, 8 8, 7, 8, 7, 7, 8, 7, 8 8, 7, 8, 7, 8, 7, 8, 7 8, 7, 8, 7, 8, 8, 7, 7 9, 8, 9, 8, 9, 8, 9, 8	7, 8B, 124A 29, 52, 64, 76, 86A, 93, 100, 112, 113, 118, 127A, 130C, 150 8A, 13A, 39B, 42B, 43, 48, 82, 85B, 86B, 94, 96, 97, 98, 99, 110B, 144, 147B, 148, 149 49A 23C, 44, 66, 79, 115, 139A 9, 25B, 32B, 74, 109 31A
9	8, 7, 8, 7, 6, 6, 6, 6, 7 8, 7, 8, 7, 8, 7, 4, 6, 7 8, 9, 8, 9, 8, 8, 8, 4, 8 11, 9, 11, 9, 9, 11, 11, 6, 9	20B, 21, 46C, 61, 101 28A, 71B 3A, 5, 33, 34, 42C, 65, 84B, 91A, 92, 138, 145B 18A
10	8, 7, 8, 7, 4, 4, 7, 4, 4, 7 8, 7, 8, 7, 8, 7, 7, 8, 7, 7	83 1A, 20A, 25A, 27B, 31B, 32A, 42A, 46B, 51B, 56A, 57A, 62B, 71C, 84A, 85A, 90B, 95A, 103A, 111B, 139B, 145A, 146B

	8, 7, 8, 7, 8, 8, 7, 8, 8, 7 8, 8, 7, 8, 8, 7, 8, 8, 7, 7	68, 73A, 146A 17, 18B, 37B, 51C, 63B, 69, 73B, 90A, 91B, 102, 143A
11	5, 5, 6, 5, 6, 5, 6, 5, 4, 4, 4 8, 4, 9, 8, 4, 9, 6, 6, 4, 4, 7 8, 8, 7, 8, 8, 7, 4, 4, 4, 4, 8	117C 56B, 72 1D, 15B
12	7, 8, 7, 8, 7, 6, 7, 6, 7, 6, 7, 6 8, 4, 9, 8, 4, 9, 4, 4, 4, 4, 7, 7 8, 7, 8, 7, 6, 7, 6, 7, 6, 7, 6, 7	1B, 45B, 103C, 104 103B, 111A 134, 135
13	8, 8, 7, 7, 8, 8, 7, 7, 8, 8, 8, 7	22, 51A

7.2. Melodierna

7.2.1. Melodihänvisningar

Enligt Terserus' approbation 1658 var parafra-
serna i PPs "til en good deel" anpassade till "the
wanlige toner, som brukelige äro uti våra
Swenske församlingar".¹ Mer än hälften av pa-
rafraserna har också melodihänvisningar till
svenska kyrkovisor, t.ex. "Siunges såsom Min

siäl skall låfwa Herren" (nr 1B).

I följande förteckning över melodihänvisning-
arna i PPs har även det särstoff, som endast
ingår i KIPs, inarbetats men satts inom klammer.
Med parentes markeras sådana melodihänvis-
ningar, som gjorts med en annan parafra-
sas mellanled.

<i>Melodihänvisning:</i>	<i>Nr i PPs (och KIPs)</i>
[Ach He[rre] straffa icke mig	KIPs 59]
Ach wij syndar arme	117C
Af Adams fall	83
Af diupzens nöd	6A, 38
Allen till tig Herr Jesu Christ	3A, 5, 33, 42C, 65, 84B, 91, (92), (145B)
Begynna will iag till att prijsa	31A
Christe som lius och dagen är	123, (129), (141A)
Christus then rätte Herren	67B, (117A)
Dagen ifrå oss skrijdher	86A, 127A
Een Jungfru fødde itt barn	68
Ewinnerlig är mitt hopp till Gud	18A
Fadher wår som i himblen äst	63A
Från Gud will iag ej skillias	[KIPs 8B], 124A
[Frögda tig tu Christi brud	KIPs 46A, 77]
[Går här fram i sinne kära	KIPs 94]

¹ UUB: T 105.

Herren vthi sin högsta thron	2, 37A
Hjelp mig min Gud	(51C), 102, 143A
Hwar man må nu wäl glädia sig	1C
Hwi berömmar tu fast tig	140
Hörer till I christtrogne all	49B
Iag ropar till tig	28A, 71B
Iag tackar tig genom tin son	15A, 125, (133)
Iag will af hiärtans grunde	7, (8B)
Kommer hjit till mig säger	6B, 16, 26, 28B, 110A, [KIPs 127B], (130A), (143B)
Låfwa Gud min siäl	103B, 111
Mig gör stor lust och glädie	76, (130C)
Min håg frå människior	62, [KIPs 75]
Min siäl skall lofwa Herran	1B, 45B, 104, (134), 135
Mitt hiärta hwij grämer tu tigh	11, 13B, 19B, 57B, 80 (121), [KIPs 132]
När tig går hungers nöd vppå	147
När mig går sorg och nöd vppå	88, 139A
O Gud för tig iag klagar	4B
O Gud förlän mig tin nåd	56B, 72
O Herre Gud af himmelrijk, hwad tu	71A
O Herre Gud af himmelrijk, wij må	[KIPs 10], 12
O Herre Gud af himmelrijk, wår tillflycht	69
O Herre Gud betee tin macht	59, (60)
O Herre Gud gör nåd med (benåd) mig	22, 51A
O Herre Gud tin helga ord	44, (79), [KIPs 115]
På tig hoppas iag o Herre kär	27A, 35, 36, 50, 58, (70B)
Siungom nu af hiärtans grund	23A, 24, 81, (117B)
Så skön lyser then morgenstiern	1D, 15B
Sårgen för glädien går	77, (116)
Säll är then man som hafwer kär	9, 25B, 32B, 74, 109
Tacker Herranom	41A, (78), 128B
Thesse äre the tijo bud	19A
[Tig Herre iag har hiärtlig kär	KIPs (18B), (37B), 63B]
[Till tig av hiertans grunde	KIPs 76, [130C]
Tå mig går sårg och nöd vppå	23C
Vpstånden är wår Herre Christ	136
Vthan Herren faller oss till	75, 108, 126
Vthi tin stora wrede	4B, 120
Wid the elfwer i Babylon	73A
Wår Gud är oss en wäldig borg	20B, 21, 46C, 61, 101
Wår Herre Christ kom till jordan	67
Wändt af tin wredhe	14, (53)

Denna förteckning, som upptar 51 kyrkovisor i PPs och därtill fem i KIPs, ger en uppfattning om vilka koraler som på 1600-talet kunde betraktas såsom allmänt kända i Sverige. Men det bör påpekas, att vissa texter hänvisas till melodier, som förutsätter ett annat rad- och stavelseantal.² Om det härvid inte helt enkelt rör sig om skrivfel innebär sådana melodihänvisningar en mer eller mindre hårdhänt jämkning av text till melodi.

Som tidigare nämnts innehåller PPs också melodihänvisningar till sex kyrkovisor med tysk text. Det förefaller som om Palmchron inte känt till några svenska texter till dessa melodier men ändå kunnat förutsätta att läsaren skulle vara så hemmastadd i tysk sångrepertoar, att sådana hänvisningar kunde fungera.

Melodihänvisningar till tyska kyrkovisor

Ach Gott und Herr wie
Auf meinen lieben Gott

Christus der uns selig macht

Mein hütter und mein hirt

O höchster Gott

Wie nach einer Wasserquelle

Nr i PPs (och i KIPs)

30A, 131, (133)
46A, (77), 142

29, 52, (64), 93,
100, 112, (113),
(118)

119

45A, 89, 105, (106),
(107), 137

[KIPs 8A], 13A, 39B,
42B, (43), 48, (62B), 85B, 86B, 96, (97),
(98), (99), (110B),
144, (147B), 148,
(149)

De tre sista av dessa tyska melodiförlagor återfinns i Lobwassers psaltare men hade upptagits i olika tyska psalmböcker redan i slutet av 1500-talet och början av 1600-talet. Dessa hänvisningar avser alltså inte nödvändigtvis någon upplaga av Lobwasserpsaltaren.

En jämförelse med ovanstående tabell över antalet versrader och deras stavelseantal visar, att endast "Ach Gott und Herr wie" och "O höchster Gott" är ensamma företrädare för sina resp klasser. För hänvisningarna till de övriga fyra fanns det tänkbara ersättningar med svensk text.

5.2.2. *Andreas Dübens melodier*

Förutom alla melodihänvisningarna har PPs utskrivna melodier till 108 av parafaserna. Ingen av de utskrivna melodierna är emellertid identisk med den koral, som det hänvisas till. Dessa melodier är överhuvudtaget inte kända från någon av 1600-talets koralsamlingar. (Notex. 1).

Terserus skriver i sitt utlåtande, att Palmchrons parafasern kunde sjungas efter kända me-

lodier men "ther utöfver" är "beprydde med herlige, loflige och alfvarsamme Melodier". Dessa melodier är "af then konstrijke och förfarne Mestaren, H.K.M:tz och kongl. Revidens Stadz berömlige Capellmestare Herr Anders Düben begåfvade och beprydde."³

² Nr 71A, 118, 122 och 124B.

³ UUB: T 105.

Nr 8A

Musical score for Nr 8A, consisting of four staves of music in treble clef with a 4/4 time signature. The melody is written in a key with one flat (B-flat major or D minor).

b-förtecknet i fras 2 saknas i KIPs

Nr 13A

Musical score for Nr 13A, consisting of three staves of music in treble clef with a 4/4 time signature. The melody is written in a key with two sharps (D major or F# minor).

Nr 43

Musical score for Nr 43, consisting of three staves of music in treble clef with a 4/4 time signature. The melody is written in a key with two sharps (D major or F# minor).

Notex. 1. Sju melodier ur PPs/KIPs till texter, som även har melodihänvisning till Lobwasserpsalmen "Wie nach einer Wasserquelle".

Nr 48

Nr 96

Nr 144

Nr 148

*Andreas (Anders) Düben*⁴ tillhörde den kända tyska musikersläkt som i närmare 100 år dominerade svenskt musikliv. Han föddes i Leipzig i slutet av 1590-talet, studerade 1614–1620 orgel för Sweelinck i Amsterdam och kom omkring år 1620 till Stockholm, där han blev hovorganist och 1625 tillika organist i Tyska kyrkan. Düben åtnjöt stort anseende vid hovet och kom under en tid av 40 år att vara den ledande gestalten i Stockholms musikliv, främst som ledare för det kungliga hovkapellet, en befattning som han officiellt innehade från 1640 till sin död den 7 juli 1662. Under sin verksamhet som hovkapellmästare komponerade Düben musik till olika officiella högtidligheter, bl.a. den åttastämmiga "*Pugna triumphalis*" till Gustav II Adolfs begravning (1634) och ett *Miserere* vid Karl X Gustavs jordfästning (1660). Av hans bidrag till hovmusiken finns 20 danser för stråkinstrument bevarade. Någon större tonsättarbegävnin anses Andreas Düben inte ha varit.

Düben har sålunda bistått Palmchron med melodierna till psaltarsamlingen. Så länge inga uppgifter påträffas, vilka talar emot Terserus' meddelande om att Düben har komponerat eller ev. endast redigerat melodierna i PPs, finns det inga skäl att betvivla denna underrättelse. Under förutsättning att melodierna i PPs är originalkompositioner och inte avskrifter ur andra koralsamlingar, ger PPs ett betydande tillskott till den hittills kända Dübenmusiken och samtidigt till det svenska koralkomponerandet under 1600-talet.⁵

Helt opåverkad av sin tids koralt tradition har Andreas Düben inte varit. Vissa melodier i PPs

utgör i högre eller lägre grad en efterklang av kända koraler. Så är t.ex. början av psalm 61 "Hör Gud min bön och achta på" identisk med den första frasen till parafrasen över den 130 psalmen "Aus tiefer Not schrei ich zu dir" (Zahn⁶ nr 4437). Den tyska melodin har dock sju fraser medan Dübens har nio. Inte bara början av melodin i PPs påminner om den gamla koralen. Också senare fraser innehåller drag av den reformationstida melodin. (Notex 2).

På motsvarande sätt börjar nr 143 i PPs, vilken hänvisar till "Hielp mig min Gud", med begynnelsefrasen ur Burchard Waldis' melodi till den 25 psalmen i "Der Psalter ..." 1553 (Zahn nr 4466). I nr 144 finns intervallmässiga överensstämmelser med "Wie nach einer Wasserquelle" i både första, sjätte och sjunde fraserna (se notex. 1).

5.2.3. *Analys av melodierna*

I en melodi kan den framåtskridande rörelsen ske på tre olika sätt: språngvis, stegvis eller genom en rörelse vidare till samma tonhöjd. Karaktären hos en melodi beror i hög grad på de intervall som bildar den melodiska linjen. I den äldre protestantiska koralt traditionen var stegvisa diatoniska rörelser ett dominerande drag. I Lobwassers psaltare är frasernas melodiska linje i medeltal till 80 % diatonisk.¹

Det är inte möjligt att här presentera en statistik över intervallen i PPs för att därigenom beskriva korallernas melodiska linje. Som ett helt allmänt omdöme kan det likväl framhållas, att PPs i musikaliskt hänseende följer de traditionel-

⁴ För närmare uppgifter om Andreas Düben se Norlind, T., *Familjen Düben* (Svensk tidskrift för musikkforskning 1942); dens., a.a. 1944, s. 18, 32, 53ff, 64ff, 85, 104; Lundgren, B., *Düben*, art. i Sohlmans musiklexikon 1 (1948), sp. 1238ff; Kyhlberg, B., *Düben, A.*, art. i Sohlmans musiklexikon 2. uppl bd 2 (1975), s. 371f.

⁵ I samband med två melodier, nr 38A och 45A, förekommer otydliga anteckningar som närmast bör tolkas som initialerna "G.D". Det måste bli en öppen fråga om Andreas Düben ensam var ansvarig för melodierna

i PPs. Initialerna G.D. vid de ovan nämnda psalmerna kunde vara en antydning om att han hade biståtts av en annan familjemedlem, nämligen sonen, hovkapellisten och sedermera hovkapellmästaren *Gustav Düben* (1624–1690). Om denne se Kjellberg, E., *Düben, G. d. ä.*, art. i Sohlmans musiklexikon 2. uppl bd 2 (1975), s. 372ff.

⁶ Zahn, J., *Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder bd I–VI* (1889–93).

¹ Jfr Pratt, a.a., s. 51.

Notex. 2. Övre notraden = "Aus tiefer Not" (Zahn nr 4 437).
Undre notraden = "Hör Gud min bön" (PPs nr 61).

la principerna. Stora intervall med en ojämn linje och hoppande rörelser hör till ovanligheterna (t.ex. sista frasen av nr 13A, se notex 1). Å andra sidan är den nästan genomgående skalliknande rörelse, som finns i nr 88, att betrakta som en ytterlighet åt motsatt håll i PPs.

Exempel på liknande melodier med en tämligen jämnt flytande rörelse är vidare nr 1C, 19A, 24, 41A, 147A och 148. Överhuvudtaget är skaliknande rörelser uppåt eller nedåt vanliga i PPs.²

Melodiernas ambitus varierar mellan sext och undecima. Det vanligast förekommande tonomfånget är oktaven. Detta finns i närmare en tredjedel av melodierna. En gruppering av de 108

melodierna enligt ambitus ger följande fördelning:³

oktav:	35
decima:	26
nona:	22
septima:	11
sext:	9
undecima:	5
Summa	108 melodier

I Tyskland hade kyrkotonarterna redan under 1500-talet börjat upplösas för att under de följande århundradena ersättas av dur och moll. I Sverige inträdde denna förändring senare, och kora-

² Se t.ex nr 3A (fras 2), 24 (fras 2), 37A (fras1), 70A (fras 2), 120 (fras 2), 130A (fras 1), 145A (fras 8 och 9), 147A (fras 5) och 148 (fras 5–7).

³ Av de sex melodier som finns utökade i KIPs men saknas i PPs har 3 omfånget undecima (nr 23B, 50 och 59), 1 duodecima (nr 121B) och 1 tredjecima (nr 12).

lerna höll sig ännu i mitten av 1600-talet till kyrkotonarterna.⁴ Detta gäller självfallet också melodierna i PPs. Därvid är det två tonarter som överväger, nämligen den (mollbesläktade) doriska och den (durbesläktade) joniska. Inte mindre än 52 eller närmare hälften av PPs' melodier går i den doriska tonarten, av dessa 25 transponerade till g-dorisk.⁵

Ovan framhölls att stegvisa rörelser är vanliga i PPs' melodier. En mera ingående undersökning av de motiv och figurer, som i övrigt kunde anses vara kännetecknande för melodierna, är inte möjlig inom ramen för detta arbete. Några typiska sätt för Düben att börja en melodi skall dock presenteras.

Ett vanligt inledningsmotiv är en tersrörelse uppåt. Närmare en femtedel av melodierna (20 av 108) börjar på detta sätt. Med hänsyn till melodins fortsättning efter det inledande tersintervallet kan två figurer särskiljas.

I den ena figuren följer två sekundsteg upp till kvinten ovanför utgångspunkten. Så börjar melodi nr 1C, 44, 65, 80, 102, 123 och 128A. Den andra figuren har efter tersintervallet en nedåtgående stegvis rörelse tillbaka till begynnelsetonen. Denna figur inleder nr 1A, 6A, 11, 38A, 63A, 67B, 103A och 127A, likväl med en avvikande rytm i några av melodierna. Nr 6A och 67B är nästan identiska genom hela den första frasen.

Omvänd början med terssprång nedåt förekommer i början av nio melodier.⁶

⁴ Jfr Hansson, a. a., s. 102ff.

⁵ På grund av tolkningssvårigheter har det sina risker att gruppera melodierna enligt kyrkotonart. Blandformer är inte ovanliga. Därför bör indelning enligt tonart läsas med en viss försiktighet när den här anges till följande: dorisk 52, jonisk 24, mixolydisk 12, aeolisk 9, frygisk 9 och lydisk 2. Även om denna gruppering inte skulle visa sig vara exakt, ger den likväl en uppfattning om tendenserna i PPs. För en jämförelse med 118 ursprungligen tyska melodier, som förekom i Sverige i mitten av 1600-talet, hänvisas till Burger, E., *Deutsche Kirchenmelodien in Schweden* (Kyrkohistorisk årsskrift 1932), s. 240.

⁶ Nr 16, 21, 30A, 76, 90A, 114, 124A, 131 och 148.

En stegvis rörelse uppåt eller nedåt inleder 18 melodier.⁷ Vanligare än två fallande sekunder är två stigande, vilket finns i tolv av melodierna. Molltersen är betydligt mer representerad än durtersen. Kvartsprång uppåt inleder elva melodier och samma intervall nedåt fyra melodier.⁸ Med kvintsprång börjar slutligen tolv och oktavsprång två melodier.⁹

En markant tredubbel upprepning av samma ton, känd bl. a. från Luthers "Vår Gud är oss en väldig borg", inleder fyra av melodierna i PPs, nämligen nr 18B, 22, 33 och 45A.

Den schematiska framställningen av inledningsmotiven i PPs' melodier ger ingen bild av melodiernas allmänna karaktär. Den har endast velat åskådliggöra några drag i Dübens sätt att börja en melodi. Om melodierna sedan rätt ofta framskrider i stegvisa rörelser, så betyder detta likväl inte att större intervall inte skulle förekomma. Både ters-, kvart- och kvintsprång avbryter då och då den stegvisa rörelsen. Vidare uppträder motiv som måste betraktas som onaturliga, om inte direkt felaktiga. Till dessa hör t. ex. den överstigande kvarten i en skalliknande rörelse, bl. a. i nr 17 (fras 2) och 63A (fras 4).

Den överstigande kvarten förekommer därtill som direkt intervall i ett par melodier, t ex nr 89.

Den överstigande kvarten klingade inte endast främmande i samtidens öron. Den betraktades närmast som en musikalisk dödssynd. Att den förekommer i PPs behöver likväl inte betyda att intervallet skulle ha utförts exakt såsom notskriften utvisar. Undvikandet av den överstigande kvarten ansågs av allt att döma vara så självklart,

⁷ Uppåt: nr 2, 4A, 7, 8A, 43, 54, 62A, 70A, 81, 82, 100 och 145A samt nedåt: nr 24, 37A, 41A, 51A, 83 och 88. Nästan helt identiska är de första fraserna i nr 81 och 100. Större likheter finns vidare mellan nr 2, 4A och 82.

⁸ Uppåt: nr 17, 27A, 39A, 40, 52, 68, 75, 91A, 103B, 104 och 110A samt nedåt: nr 14, 56A, 74 och 139A.

⁹ Kvint uppåt: nr 3A, 9, 10, 15A, 31A, 47, 73A, 111A, 119 och 125. Kvint nedåt: nr 61 och 71A. Oktav uppåt: nr 46A och 120.

att det inte ens uppfattades som nödvändigt att markera detta i notskriften. För undvikande av tritonus lästes den övre noten automatiskt ett halvt tonsteg lägre än den hade noterats.¹⁰

Till de musikaliska överraskningarna i PPs' notskrift hör vidare den kromatiska rörelse som uppträder i flera av melodierna. Kromatiska intervallföljder var i bruk redan under antiken men förekommer inom europeisk musik egentligen först under 1500-talet för att under barocktidsvarvet bli vanliga såväl i affektladdad solomelodik som i instrumentala temata.¹¹ I äldre koraler är kromatik ytterst sällsynt. Det oaktat återfinns den i sju av PPs' melodier.

När en sådan trång melodik förekommer i PPs, är det med tonerna g-giss-a som de centrala.¹²

Före slutet av 1600-talet var det vanligt att endast b förekom som fast förtecken för en hel melodi i svenska koralsamlingar. Melodin stod för det mesta i fundamenttonarten med tillägg av accidentaler där så behövdes. Kors såsom förtecken för en hel melodi anses däremot inte ha förekommit i Sverige före 1697 års koralsalmbok.¹³ PPs modifierar likväl denna uppfattning. Flera av dess melodier har nämligen ett kors som fast förtecken.¹⁴

Sammanfattningsvis kan i fråga om melodierna i Palmchrons psaltare konstateras, att psalmerna är avsedda att sjungas till tonerna av de kända

svenska koraler, till vilka psaltarhandskriften hänvisar. Därtill finns 108 andra melodier utskrivna till parafaserna. Dessa har – enligt Terserus utsago 1658 – utarbetats av hovkapellmästaren Andreas Düben och är avsedda att brukas som alternativ till de kända koraterna. Dessa melodier, för vilka inga förlagor har påträffats, följer i huvudsak tidens koralstil, även om vissa främmande element, t.ex. kromatik, förekommer.

6. Palmchrons psaltare i den svenska traditionen

6.1. *En luthersk reaktion mot den reformerta Lobwasser-psaltaren*

1600-talets förra hälft utgjorde en blomstringstid för parafaserade psaltarsamlingar. Många är de diktare som då fann en glädje i att överföra Psaltarens psalmer till sångbar vers.¹ Det var också vid denna tid som hugenottspsaltarens utbredning nådde en höjdpunkt genom att översättningar av psaltaren till olika språk spreds över vida områden.² Den på många håll så populära reformerta sångsamlingen blev ändå inte lika vänligt mottagen överallt. I renlärighetens tidevarv var det inte annat att vänta än att misstro skulle möta sångerna, uppkomna i ett land med en främmande bekännelse, detta trots att de återgick direkt på bibliska texter.

Ambrosius Lobwasser var själv lutheran, och hans översättning av den reformerta sångsamlingen vann genklang bland lutheraner i de flesta länder där den wittenbergiska läran hade blivit en förpliktande tro. Men hugenottspsaltaren stötte också på motstånd. Varningar uttalades för den kalvinistiska villfarelsen. Försök gjordes att besegra den reformerta psaltarsamlingens popularitet genom att skapa motsvarande verk i äkta

¹⁰ Jfr Pratt, a. a., s. 38. — Jfr LPs 48. psalmen, Zahn, a. a. nr 7988. Kempes psaltare (1650) har utsatt b-tecknet för den övre noten. Detta kunde tyda på att tolkningen ett halvt tonsteg lägre inte längre ansågs så självklar, att förtecknet inte behövdes.

¹¹ Bengtsson, I., *Kromatik*, art. i Sohlmans musiklexikon, 2. uppl. (1977) s. 193ff.

¹² Se vidare nr 16 (fras 6), 32A (fras 2*, 38B (fras 3), 51A (fras 1), 62A (fras 7) och 69 (fras 1). En kromatisk rörelse förefaller därtill att finnas i slutet av den första och början av den andra frasen i nr 19A (d-ciss-c-h). Av sammanhanget framgår det dock att c:et skulle sjungas som ciss.

¹³ Jfr Hansson, a. a., s. 76f.

¹⁴ Nr 19A, 24, 32A, 40, 52, 82 och 103A. Av dessa har alla utom nr 19A två kors.

¹ En översikt av psaltarparafassamlingarna på tysk mark ger bl. a. Cordier, L., *Der deutsche evangelische Liedersalter* (1929).

² Jfr Belfrage, S., a. a., s. 30ff. Schjørring, a. a., s. 53.

luthersk anda till tonerna av kända lutherska koraler.

År 1602 utkom i Leipzig en psaltare som bildade en medveten reaktion mot den fransk-tyska samlingen av Lobwasser och som var avsedd som en luthersk motsvarighet till Lobwassers-psaltaren. Det var *Cornelius Beckers* (1561–1604) "*Der Psalter Davids Gesangweis, Auff die in Lutherischen Kirchen gewöhnliche Melodeyen zugerichtet*."³ Redan i förordet framstår Becker som en ivrig förkämpe för den lutherska läran mot all kryptokalvinism. Han ville ge de lutherska kyrkovisorna deras rätta ställning och hålla Lobwassers översättning av de reformerta psalmerna med deras påstådda skrifförfalskningar fjärran från den rena lutherska kyrkan, "weil Lobwasser die Psalmen auf fremde, französische und für die weltlünsternen Ohren lieblich klingende Melodien gesetzt habe, was zu dem auch die Gefahr mit sich führe, Religionsirrtümer im Sakrament zu befördern und dem hochschädlichen Calvinismus den Weg zu bahnen."⁴

Beckers psalmer sjöngs till ursprungligt lutherska melodier. Summarierna bestod av rimmade verser som sammanfattade psalmernas huvudtankar. Beckers psaltare utkom i flera upplagor. Den översattes till latin (1609), och den harmoniserades fyrstämmigt av bl.a. *Seth Calvisius* (43 psalmer år 1605) och av själve *Heinrich Schütz*, som försåg Beckers psaltare med 92 nya melodier (1628).⁵

I Danmark fick Becker en efterföljare i *Anders Christensen Arrebo*.⁶ Denne utgav år 1623 "K.

Davids Psalter sangvis udsat under hundrede og nogle Melodier og Toner, som i vore danske Kirker og christelige Huse brugelige og velbekante ere" med en andra omarbetad utgåva med tryckta melodier 1627.⁷ Arrebo polemiserar inte direkt mot Lobwasser. Han framhåller i förordet till sin psaltare hur Lobwasser har "ladet sig den Frantszka Edition saa vel behage, at hand i sin Tydske version, icke aleniste haffver deres fremmede oc ubekante Melodier beholdet, men end oc deres korte Summarier oc paraphrases, med passelig Davidiske grund (fornemlig i en stor part aff de Prophetiske Psalmer) gantske stricte æmuleret oc efterfuld."

En biton av kritik från Arrebos sida mot Lobwasser är omisskännlig. Förebräelserna riktas dock främst mot melodierna. Någon textsamling med psaltarparafrafer fanns ännu inte tryckt på danska. Att erbjuda en samling psaltarparafrafer "paa vort Danske Tungemaal" var enligt psaltarens förord Arrebos främsta önskemål, och därvid "Texten (som forhaabis) uden stor gewalt oc misstyding." Men han ställde också andra krav: "icke under de fremmede Franske Toner, som den gemene Almue icke enten lærd haffver, eller (maa skee) ald sin Liiffs tid lære skulde: Men under saadanne Melodier, som udi cythara Lutheri oc vore Psalmebøger findis, oc ellers i vore Christelige Huse giengse ere, oc skøt huer Vican oc Legmand icke ubekante."

Varje psalm har förutom hänvisning till en känd dansk koral, en fyra versrader omfattande rimmad sammanfattning av psalmens innehåll och Psaltarens verser utmärkta i marginalen. Den andra förbättrade upplagan 1627 har därtill melodistämman utskrivna till de flesta psalmer.

Även om Arrebo inte direkt hänvisar till Beckers psaltare som förlaga och modell, står det dock klart att Beckers sätt att försvara det genuint lutherska arvet genom Arrebos psaltare "helt

³ Titeln efter Zahn, a.a., VI, s. 100. För närmare uppgifter om Becker se bl.a. Koch, E., *Geschichte des Kirchenlieds und Kirchengesangs 2* (1867), s. 219f; Lorenzen, K., *Becker, Cornelius* art. i *Die Musik in Geschichte und Gegenwart I* (1949–1951), s. 1481ff; *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte 2*, sp. 734, 738f.

⁴ Citat efter Koch, a.a., s. 221.

⁵ Koch, a.a., s. 222. Lorenzen, a.a., sp. 1482. Zahn, a.a., VI, s. 144ff.

⁶ Se Rørdam, a.a., s. 17ff.

⁷ Jfr Rørdam, a.a. II, s. 30. Schjørring, N., *Det 16. og 17. Århundredes verdslige danske visesang* (1950), s. 184ff.

foldede sig ud på dansk grund.”⁸

Också i Sverige riktades kritik mot Lobwassers psaltare. I en predikan om kyrkovisornas roll i gudstjänsten behandlade *Johannes Botvidi* (1620) även psalmdiktningen. Han framhöll hur det är tryggast att förbli vid de gamla och sedvanliga sångerna som är gillade och antagna av alla. Man skulle inte ”vertera och affsätia Papistische och Calviniske Psalmböcker: Effter thet the äre vppenbara Kennemerke til Papistische och Calviniske Församlingar. Och then som äro medh Papistisk och Calvinisk Surdeg syrade.”⁹ Med ”Calviniske Psalmer” avsågs högst troligt Lobwassers psaltare.¹⁰

Sju år senare riktade sig domkapitlet i Västerås direkt mot Lobwassers psalmbearbetning. I Sättra hade tyskarna 1627 önskat få hålla bl.a. tysk aftonsång på söndagarna med läsning av evangelium och sjungande av ett par psalmer. Deras anhållan bifölls men med tydliga instruktioner om vilka psalmer som fick användas. ”Inthet bruka fremmande psal[mer], uthan sådana som the bruka i Lybeck etc.; inthet Lobwasser.”¹¹

Varningen mot Lobwassers psaltare är klart uttalad: ”inthet Lobwasser.” Inte ens på tyska var det tillåtet att i Sverige sjunga ur denna bok. Förbudet mot den reformerta psaltaren visar, såsom Sixten Belfrage har påpekat, inte endast att Lobwasser var misstänkt i Sverige utan också att hans psalmer var så kända och spridda, att man på förhand måste uttala en varning mot dem.¹²

Att man på vissa håll, såsom exempelvis i Västerås, uttalade varningar och förbud mot Lobwassers psaltare behövde likväl inte betyda att denna skulle ha varit helt bannlyst. Enskilda översättningar av psalmer ur LPs upptogs i olika

psalmböcker.¹³ Och endast fem år efter varningen till tyskarna i Sättra från Västerås domkapitel utkom *Carl Carlsson Gyllenhielms "Psalmorum aliquot, tum Davidicorum, ex Ambrosio Lobwasser e Germanico in Svecicum idioma translatorum"* med förord av biskopen i Strängnäs, Laurentius Paulinus Gothus, och i nya upplagor 1644 och 1649 samt i sin helhet år 1650 av Abraham Kempe.¹⁴

Misstänksamheten mot sådant som kunde anses representera den reformerta bekännelsen, hade likväl ingalunda minskat vid mitten av 1600-talet. Den var tvärtom mycket framträdande på tongivande teologiskt håll och riktade sig även mot allt som vittnade om ”konfessionell internationalism”¹⁵

Inställningen till Lobwassers psaltare synes således ha varit ambivalent: den både förbjöds och accepterades. Vår uppgift blir att om möjligt försöka placera in Palmchrons psaltare i detta helhetssammanhang. Är PPs att betrakta som en fortsättning på Lobwassertraditionen i Sverige, eller bör psaltarbearbetningen snarare ses som en protest mot den reformerta sångsamlingen i likhet med psaltarsamlingarna av Becker och Arrebo? Eller kan PPs tänkas inta en självständig mellanställning utan sidoblickar vare sig åt äkt-luthersk iver eller misstänkt kalvinism?

Vi har tidigare jämfört PPs med Lobwassers psaltare för att spåra ett eventuellt beroende eller inflytande. Granskningen visade sig likväl leda till svaga resultat. Texterna i PPs hänvisar till tre koraler som ingår i LPs, men sambandet med den reformerta psaltaren är troligen endast skenbart, då de tre åsyftade melodierna tidigt ingick i andra tyska koralsamlingar. Då inga entydiga ställningstaganden, vare sig för eller emot Lobwasser, finns uttalade i PPs eller om PPs i samtida dokument, måste varje försök att klar-

⁸ Schjørring, 1963, s. 56.

⁹ Citat efter Belfrage, S., a.a., s. 61.

¹⁰ Jfr Belfrage, S., a.a., s. 61.

¹¹ *Kyrkohistorisk årsskrift 1916*, s. 259. Se även Belfrage, S., a.a., s. 61.

¹² Belfrage, S., a.a., s. 62.

¹³ Jfr Belfrage, S., a.a., s. 64, 166.

¹⁴ Jfr ovan s. 5f.

¹⁵ Göranson, S., *Ortodoxi och synkretism i Sverige 1647–1660* (1950), s. 200ff.

göra PPs' position i brytningen mellan en reformert och en luthersk ståndpunkt förbli hypotetiskt.

Genom de tre upplagorna av Gyllenhielms psaltare och senare genom Kempes översättning av hela LPs med utnyttjande av dess melodier, liksom också genom enskilda översättningar av psaltarparafrafer i olika psalmböcker, hade Lobwassertraditionen vunnit fast mark i Sverige vid tiden för PPs' tillkomst. Man måste därför ställa sig tveksam inför antagandet att Palmchron skulle ha ansett det av intresse att berika de svenska församlingarna med ytterligare en Lobwasseröversättning. Om Palmchron trots allt hade haft för avsikt att skapa en ny svensk version av den reformerta sångsamlingen, kunde man anta att detta hade meddelats, om inte i själva psaltarhandskriften, så åtminstone av Johannes Terserus i hans approbation. Detta är likväl inte fallet. Vidare skulle det ha legat nära till hands för Palmchron att utnyttja de melodier och de versmått som förelåg i LPs. Med undantag av melodihänvisningen för nr 42B antyder ingen psalm i PPs ett samband med motsvarande psalm hos Lobwasser. Det förefaller därför som om Palmchron vid utarbetandet av sin psaltare inte hade beaktat LPs, den psaltarsamling som det hade legat närmast till hands att utnyttja som modell och förlaga.

Tänkbart är att Palmchron arbetade helt självständigt utan hänsyn till tidigare psaltarsamlingar. Innan denna fråga besvaras, måste ett eventuellt inflytande från den mera äktlutherska psaltartraditionen från Becker och Arrebo närmare granskas.

Palmchrons psaltare företer nämligen flera yttre likheter med Beckers och Arrebos psaltarbearbetningar. Beckers sätt att ersätta LPs' summarier i prosastil med små rimmade verser, sammanfattande psalmens innehåll, övertogs i Danmark av Arrebo och uppträder första gången i Sverige i PPs. Denna tekniska likhet kunde självfallet vara utan samband med Becker och Arrebo. Det ligger dock nära till hands att anta att Palmchron kände till den tyska lutherpsalta-

ren¹⁶ och/eller den danska och därvid övertog deras sätt att framställa summariet.

Kännetecknade för Becker och Arrebo är deras strävan att använda endast kända, lutherska koraler som melodier till sina psaltarpalmer, också om motiveringarna är något olika. Arrebo ansåg att Lobwassermelodierna var obekanta och omöjliga att sjunga för allmoge. Becker vände sig mot melodiernas världsliga form.¹⁷ Båda vill ta de gamla lutherska melodierna till heders.

Samma förutsättningar gäller för PPs. Anvisningarna för de melodier, efter vilka psaltarparafraferna är avsedda att sjungas, pekar alla på kända lutherska koraler.¹⁸ I sin "censura" av PPs betonar Johannes Terserus vidare att texterna är "stälte effter the wanlige toner, som brukelige äre uti wåre Swenske församlingar."¹⁹ Också om Kempe på titelbladet till sin psaltare framhåller att hans psalmer sjungs "effter wanligh Melodie" och därmed avser de franska hugenottmelodierna, bör en skillnad göras mellan vad som hos Terserus avses med "wanlig" och vad Kempe åsyftar.

För Kempe var de vanliga psalmmelodierna de som fanns i LPs, eftersom dessa var de dittills brukade. Däremot finns det inga skäl att anta att samtliga hugenottmelodier skulle ha varit allmänt kända i Sverige i mitten av 1600-talet.²⁰ För Terserus var de lutherska melodier, som verkligen brukades, de vanliga. Hans framhållande av att Palmchrons psaltarparafrafer "aldeles öfwerens stemma" med den lutherska läran kan vidare vara en antydning om betydelsen av att inga främmande bekännelseelement av typ kalvinism var

¹⁶ Flera av Beckers psalmer var kända i svensk kyrkosång. Jfr Wrangel, a.a. 1892, s. 199ff.

¹⁷ Jfr ovan s. 32.

¹⁸ Ett problem utgör hänvisningarna till de sex tyska kyrkvisorna. Jfr ovan s. 25.

¹⁹ UUB: T 105.

²⁰ Enligt Hakvin Spegels företal till sin psaltare hade psaltarsamlingarna av Gyllenhielm och Kempe svåra melodier, varför de inte "offentligen brukades". Linköpings stifts- och landsbibliotek: T 220.

önskvärda. När det var fråga om parafraaserade psaltarpsalmer med melodier låg denna fara nära till hands på grund av Lobwasseröversättningarna.

Utnyttjandet av lutherska koraler som melodimaterial och de rimmade summarierna för varje psalm är gemensamma drag mellan PPs och de lutherskt inriktade samlingarna av Becker och Arrebo. Något direkt samband mellan PPs å ena sidan och Becker och Arrebo å andra sidan har inte kunnat konstateras.²¹ Däremot kunde de yttre likheterna tala för att vi i PPs har att göra med en (tyst) svensk reaktion mot de i så många länder allt populärare Lobwasseröversättningarna. Som ett led i Lobwassertraditionen bör Palmchrons psaltare däremot inte räknas.²²

Också om PPs kunde betraktas som en svensk motsvarighet till en luthersk reaktion mot den reformerta psaltarsamlingen i enlighet med Beckers och Arrebos principer, bör den inte fränkännas den självständighet som trots allt tillkommer den. Denna självständighet kommer till synes i strävan att låta psaltartextens mening komma till sin rätt genom flera olika versioner av samma psalm. De utskrivna melodier som finns i PPs och som inte tidigare var kända i luthersk koraltradition, visar vidare att Palmchron har velat gå ett steg vidare från den lutherska linje som representeras av Becker och Arrebo. Palmchron nöjde sig inte med de kända lutherska koralerna, utan ville genom de nya melodierna åstadkomma en psaltare som både litterärt och musikaliskt erbjöd nytt material.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera i fråga om PPs' förhållande till de traditioner, som representeras av den reformerta Lobwasserpsal-

taren och den lutherska Beckersamlingen, att något entydigt svar ännu inte är möjligt att ge. Palmchrons psaltare är inte ett led i Lobwassertraditionen, men den tar å andra sidan inte heller skarpt avstånd från den av samtidens teologer misstänkliggjorda reformerta sångtraditionen. Flera likheter med Beckers och Arrebos arbeten tyder på att Palmchrons psaltare i Sverige skulle kunna antas representera en lågmält protest mot Lobwasser. Denna reaktion skulle i övrigt vara helt i linje med tidens lutherska renlighetsiver.

6.2. PPs ställning i senare svensk tradition

Enligt Johannes Terserus' approbation fanns det "många" som önskade att PPs skulle tryckas. Psaltarsamlingen var dock inte avsedd som någon officiell kyrklig sångbok utan skulle betjäna det privata andaktslivet.¹

PPs kom aldrig att tryckas, varken under Palmchrons livstid eller senare. Varför det mödosamma arbete, som hade nedlagts på psaltarskriften, inte kom "uti theras händer, som til . . . gudlige öfningar lust och behagh hafwa",² förblir en öppen fråga. Noggranna förberedelser hade vidtagits. Redan tre år innan den teologiska fakulteten i Uppsala hade underställt PPs censur och därvid ansett den vara inte endast acceptabel utan t.o.m. lovvärt korrekt, hade kungligt privilegium beviljats för tryckningen.³ Inga dokument har påträffats som skulle kunna avslöja varför psaltarsamlingen aldrig kom att lämna handskriftsstadiet, och varje försök att ge ett svar måste förbli mer eller mindre grundade antaganden. Möjligen kom Palmchrons död som ett hinder i vägen. Han avled nämligen bara ett par månader efter det att Terserus hade skrivit sin approbation av psaltaren. Möjligen har det pågående arbetet med en revision av den svenska psalmboken förändrat tryckningsplanerna.⁴

²¹ Då Beckers psaltare inte har varit tillgänglig för föreliggande arbete, måste åsikterna om sambandet mellan den och PPs bygga på andrahandsuppgifter av J.W. Beckman vars upplysningar om svenska psaltarparafraasamlingar under 1600-talet i flera avseenden har visat sig vara felaktiga. Beckman, a. a., s. 1008.

²² Detta i motsats till Beckman, Wrangel, Norfind, Moberg.

¹ UUB: T 105.

² UUB: T 105.

³ RA: Biographica P:4.

⁴ Jfr Wahlström, a. a., s. 14ff, 24.

Om Palmchrons psaltare hade tryckts, skulle psaltarsamlingens ställning säkert ha blivit en annan i den svenska traditionen än vad ett handskrivet exemplar kunde åstadkomma. Helt i glömska föll PPs dock inte. Under flera årtionden efter dess tillkomst förekommer hänvisningar till PPs i olika sammanhang. Henrik Falkenbergs berömmande ord om Palmchrons arbete i samband med att frågan om den svenska psalmbokens revision behandlades har tidigare berörts.⁵

Psalmförfattaren Hakvin Spegel finner i flera sammanhang orsak att hänvisa till Palmchrons arbete. I företalet till Spegels psaltare nämns PPs bland flera andra psaltarparafressamlingar.⁶ I ett brev till Israel Kolmodin och Jesper Swedberg berättar Spegel vidare att han hade haft PPs till låns och studerat den.⁷

PPs förefaller sålunda att ha spelat, om än inte en stor, så åtminstone en viss roll flera årtionden efter Palmchrons död. Gabriel Klinghs omarbetade avskrift från början av 1680-talet visar vida-

re att en eller flera kopior av PPs torde ha cirkulerat, även om Klinghs avskrift hittills är den enda bevarade och kända.

I senare psalmböcker förefaller Palmchrons arbete dock inte att ha beaktats. Ingen av hans psaltarparafrafer är känd från de många psalmböckerna under senare hälften av 1600-talet.⁸

PPs måste bedömas som ett allvarligt försök att i Sverige införa en samling nya psaltarparafrafer, avsedda för sång. Samlingen fick dock av okända orsaker ingen större spridning. Detta försvarar likväl ingalunda det faktum att Palmchrons psalmer så föga har beaktats i den hymnologiska forskningen. De 216 parafrastexterna har dock i viss mån behandlats av litteraturforskarna.⁹ För musikhorskarna innebär de 108 melodierna, som enligt samtida uppgift härrör från Andreas Düben d.ä., ett betydande nytillskott till den svenska musikhistoriens källmaterial från 1600-talet.

Karl-Johan Hansson

⁵ Se ovan s. 9.

⁶ Linköpings stifts- och landsbibliotek: T 220.

⁷ Brev i Växjö stifts- och landsbibliotek. Citerat av Wrangel, a.a. 1892, s. 432.

⁸ Enligt Sylwan, a.a., s. 250, har Palmchron författat texten till nr 250 i 1695 års svenska psalmbok.

⁹ Jfr Sylwan, a.a., s. 42ff.

Psaltaren i gudstjänsten

Vi får vara tacksamma mot våra reformatorer att vi fick behålla den gamla mässordningen. De i mässan förekommande partierna med söndagligen växlande texter försvann däremot och därmed också Psaltaren ur mässan. I stället för Introitus, Graduale, Offertorium, Communio fick vi våra nya församlingssånger, en sångskatt och en liturgisk nyskapelse som vår moderskyrka avundas oss. I vår kyrka har vi känt en saknad efter Psaltaren, som i den mån den använts endast förekommit i tidegården.

1942 blev emellertid ett tillfälle till en återövring av en viktig del: *Introitus*. Då insattes introitus för 23 söndagar och därtill för 3 nattvardsintritus. Det blev en spännande uppgift för mässbokskommittén att anskaffa musik till detta omfattande komplex av psaltartexter (Kommitténs ledamöter: G. Aulén, ordf., O. Lindberg, D. Wikander. Sekr. H. Weman. Tillkallad extra sakkunnig: A.O.T. Hellerström).

Gammalkyrklig introitus

Inom K(=kommittén) var man överens om att tiden var inne att införa de gregorianska melodiformerna. Pådrivande var Wikander och under-tecknad givetvis med stöd av ordf. Inom K rådde ganska dimmiga begrepp om den gregorianska koralens notation, rytmik, agodik etc. Från den adellska tidegården hade man visserligen en del upplevelser men detta i den återgivning som där presterades i modern notation. Men ingen av ledamöterna hade någonsin studerat gregoriansk koral från ex Graduale Romanum eller från andra källor. Vi hade emellertid en märklig tur. Ett par år tidigare hade jag tillbringat en hösttermin på det då ganska nystartade Schola Cantorum Basilienensis, där studiet av koralen under Ina Lohr

stod i centrum (vid sidan av studierna av gammal musik under August Wenzinger). Denna skola arbetade i intim kontakt med Beuron och pater Dominicus Johner, berömd författare till epokgörande arbeten om den gregor. koralen. Här i Basel blev det intensiva studier och analyser av koralen, dess uttydning, utskrift, rytmisering, försök till analys av de "liquescerande neumerna" (såsom "Quilisma"), utsättande av ictus etc. Spännande jämförelser gjordes mellan de olika skolornas sätt att rytmisera en melodi (Beuron contra Solesmes). Lika spännande var det givetvis att senare kontakta de båda andra gregor. centra: Solesmes och Maria Laach och att så småningom med Mässbok I i handen delge pater Johner vårt svenska resultat som, hör och häpna, väckte hans gillande.

I kommittén blev det Wikander och jag som fick ta hand om introituskomplexet. Lindberg avstod helt från detta. Så mycket ivrigare var David W. att snabbt sätta sig in i koralens mysterier. Att vi företog "vissa förenklingar" berodde på hänsyn och kanske en viss rädsla inför det svåra arbete som genom den nya mässboken skulle föreläggas våra körledare, sångare och organister. Vi önskade göra melodierna så överkomliga som möjligt i detta första skede.

Det var ju en helt ny värld som plötsligt öppnade sig. Inte ens på Musikhögskolan fanns ju någon undervisning i gregoriansk sångpraxis, ännu mindre i mera lantliga sammanhang. Men vilken underbar uppgift blev det inte att när mässboken var färdig ordna övningsdagar ute i bygderna och dra in koralen i våra kyrkosångshögtider. Vi som för ett 40-tal år sedan arbetade med koralen vågade inte tro att den skulle få en så god ingång som den fick i gudstjänsten. Nog är det märkligt trots allt att man i svenska kyrkor

sjunger gregoriansk koral som församlingssång, om t. v. i ett enda men desto viktigare sammanhang: vid nattvard. "Sänd ditt ljus och din sanning" har segrat över alla andra melodier. Var i kristenheten finner man något liknande?

Koralintroitus

I förordet till Mässboken står det följ.: "K. har ansett det oundgängligen nödvändigt att vid sidan av dessa melodier framlägga en annan melodiserie." Någon egentlig nykomposition borde emellertid inte förekomma. Man beslöt att anknyta till Evangeliebokens förslag till ingångskoraler. Så tillkom den s.k. koralintroitusserien. Liknande sång fanns som bekant tidigare i kyrkans gudstjänster, framför allt vid de "festliga vesprarna" enl. det Vesperale som utarbetats av R. Norén och J. Morén. Vem minns inte den grandiosa inledningen till Gustaf-Adolfsvespern. Man skulle kunna säga att i Uppsala var Allmänna Sångens G.-A.-firande med "Hjältar som bedjen", studentkårsordf.s tal, "Hör oss, Svea" och "Stilla skuggor" inledningen till domkyrkans G-A-firande i direkt anslutning till Odinslund. Redan under "Stilla skuggor" upplöstes folkskarnorna kring obeliskan för att tillsäkra sig en plats i domen som redan var välfylld. Själv måste jag springande ila till domkyrkan, kasta mig över preludiet till 124. Härpå följde den festliga introitus "Gud är vår tillflykt och starkhet" byggd på koralmotivet till ingångspsalmen och sedan växelsången mellan "liturg" (A. Anderberg) och Domkyrkokören. Liturgen i högform och praktfull mässkrud assisterad av Domkyrkokören, högtidstal av någon historiker blev en lysande höjdpunkt i ett G-A-firande som kyrka och universitet på den tiden ännu ansåg vara värt en minnesstund.

Inom K tog vi inte arbetet på denna seriemusik särskilt allvarligt. Vi utgick ifrån att denna musik endast skulle betraktas som en övergångsmusik till dess att man vant körer och församlingar vid den gammalkyrkliga tonen. Det hela var ett gemensamt arbete för vilket ingen

särskild medlem av K skulle behöva känna ett personligt ansvar genom att namnen utlämnades. Eftersom det rädde en samstämmig uppfattning om hur en koralintroitus borde se ut om man får döma av resultatet, hyser jag inga betänkligheter att tillmötesgå redaktörens önskan att meddela vem som gjort vad enl. nedanstående förteckning:

Första serien

1. sönd i Advent — H.W. Juldagen — H.W. Annandag Jul — D.W. Nyårsdagen — H.W. Trettondagen — D.W. Kyndelsm.-dag — D.W.

Andra serien

Fastl-sönd. — O.L. (2 mel.) Palmsöndag — O.L. Långfredag — G.A. Botdagen — O.L. Domsönd. — D.W.

Tredje serien

Påskdagen — O.L. Kristi Himmelsfärdsdag — O.L. Pingstdagen I — D.W. Pingstdagen II — O.L. Reformationsdagen — H.W.

Fjärde serien

Hel. Trefald. dag — D.W. Midsommardagen I — O.L. Mids.-dag II — H.W. Kristi förklarings dag — D.W. Mikaelidagen — D.W. Alla Helgon I — D.W. Alla Helgon II — O.L. Missionsdagen — D.W. Tacksägelsedagen — H.W.

Sänd ditt ljus I — O.L. II — D.W. III — D.W. IV — O.L. Detta är den dag — D.W. Villigt kommer ditt folk — D.W.

Nuvarande läget beträffande Introitus är i korthet följande:

Den nya gudstjänstmusiken (1974) upptager som bekant i likhet med Mässbok I två serier. Vi har fått en fullständig gregoriansk serie för hela kyrkoåret varvid en del av melodierna från Mässbok I förts närmare originalen. Dessutom har vi en nykomponerad serie av den norske tonsättaren E. Hovland. Vid sidan av detta kommer en mångfald nya typer av psalmodi som sett dagens ljus i folklighetens tecken. Fältet

tycks vara mer eller mindre fritt för lokala försök. Gregorianiken lever på undantag trots att vi i våra mässböcker har ett utbud större än någonsin. Läget präglas av stor osäkerhet, ofta förvirring och okunnighet. Om det myckna experimenterandet skall föra fram till liturgisk medvetenhet återstår att se. Att en okontrollerad frihet kan medföra risker för musikalisk nedvärdering och smakförsämring är emellertid tydligt.

Mässbok II

Mässbokskommittén fick tillfälle att arbeta med några psaltartexter i annat sammanhang. Det rörde sig om de texter som var uppsatta i handboken för morgon- och aftonböner. Vi diskuterade inom K om tiden måhända kunde vara mogen att helt enkelt hänvisa till den Adell-Peterska tidegården. Då ett dylikt förslag icke låg inom K:s program, måste vi avstå från denna möjlighet att slå ett slag för tidegården, som f.ö. vid denna tidpunkten icke skulle bli antagen av ett kyrkomöte. På omvägar lyckades K smuggla in såväl Laudes som Vesper genom att ge dessa gudstjänster andra namn: högtidlig morgon- och aftonbön. På detta sättet kunde vi få in såväl Benedictus som Magnificat. Antalet psaltarställen var bundet till det i Handboken intagna. Här kunde vi fördela de åtta psalmtönerna på lämpliga texter och samtidigt rätta till en del misstag i det tidigare existerande Psalteriet. Eftersom mässboken var antagen av kyrkomötet blev det angeläget att använda även Mässbok II vid undervisningen för såväl blivande präster ("Prakten")

som för organister och kantorer. Under de 24 år jag undervisade i liturgisk sång vid Uppsala universitet inleddes övningarna med Laudes i domkyrkan med praktarna agerande "liturger" och församling. Att de blev förtrogna med gammalkyrklig introitus var självklart. Vid somrarnas organist- och kantorskurser börjades och avslutades dagens övningar med Laudes resp. Vesper.

Men kyrkans ödmjuka, försynta ton i långa melodislingor eller korta psalmtöner har svårt att göra sig gällande i dagens gudstjänster. Den sjungna tidegården lever på undantag. Att försöka omplantera engelsk "Evensong" i vårt land är från början dömt att misslyckas. Blandningen i psaltarsången mellan gammal psalmodi och nykomponerad ("Dean N. N:s tune") går bra i England med underbara gosskörers men ligger icke så väl till för våra svenska körer. Orgeln är ännu huvudinstrumentet i mässan. I övriga gudstjänster där ordet "vesper" liksom förr i tiden kan inrymma en brokighet av texter och musik kommer ofta "Bandet" in med gitarrers mångfald och med kraftiga elektroniska förstärkare.

Men ännu finns det körledare och körsångare som håller stilen och utför sina psaltarpsalmer på traditionellt sätt. Det är genom dessa som man kan hoppas att Psaltaren skall föras vidare i gudstjänsten. Fältet är stort för en utvidgning. Det gäller närmast Psaltaren och kommunionen. Här ges rika tillfällen till nyskapelse för de kyrkokörers som vill ta sikte på att levandegöra gudstjänstens innehåll.

Henry Weman

Bibelske Psalmer og Tidebøn i Danmark i vort Aarhundrede

Interessen for den bibelske Fællesbøn, Tidegærdens Fornylse paa Dansk og fornyet Interesse for gregoriansk Sang paa Modersmaalet er i Danmark opstaaet i forskellige Kredse i Tyrerne. I 1931 udgav Sognepræst Johannes Brun en Oversættelse af P. Dominicus Johners "Gregoriansk Koral" og i 1933 et lille Tidesangshefte til Brug ved Broderskabet Sct. Ansgars "Stille Dage" i Helsingør.

Uden Forbindelse med ovennævnte Kreds stiftede den kendte Domarkitekt H. Lønborg-Jensens Søn, Thomas, der oprindeligt havde begyndt en Uddannelse i sin Faders Fag, men nu var theologisk Student, Broderskabet "Hellig Trefoldigheds Oratorium", senere kaldt "Theologisk Oratorium". Under et Ophold i det anglikanske Kelham College for Præsteuddannelse havde han lært den gregorianske Tidesang paa Engelsk at kende. Det, som særlig havde fanget hans Interesse i Kelham, var den Forening af theologisk Studium og praktisk Guds-tjenesteliv, han mødte her, og som han savnede ved Universitetet i København. Derfor indbød han i Efteraaret 1927 nogle af os yngre Studenter til en ugentlig Morgenandagt samt til broderligt Samvær med Studier og Drøftelser bl.a. ved Weekendophold i det kristelige Studenterforbunds "Søndagshytte", hvor vi i øvrigt en Weekend havde Besøg af Father Gabriel Hebert paa Rejse fra eller til Sverige, hvor han havde Forhandling med Anders Nygren og Gustaf Aulén, hvis Bøger han oversatte til Engelsk. Paa Father Gabriels Indbydelse i øvrigt cyklede 9 Studenter af Oratoriets "Førstegrøde" til England — vi sejlede dog over Vesterhavet. I Kelham oplevede vi den gregorianske Tidesang paa

Engelsk ved de daglige Tidebønner. Den gregorianske Sang behøvede ikke at være et latinsk Monopol! Det var i Sommeren 1929.

"Tom", det var Thomas Lønborg-Jensens "nom de guerre" iblandt os, havde udarbejdet en Slags Meditationsandagter, hvori der indgik et lille Udvalg af bibelske Psalmer, som skulde synges paa gregorianske Toner efter Traditionen fra Salisburykatedralen, som han havde lært i Kelham. Disse bibelske Psalmer var ogsaa det eneste, som stort set laa paa Linie med den klassiske Tidegærd.

Denne lille, primitivt dupliserede Bog: "Lauda Zion Salvatorem, 20 Oratorier over Fadervor og Trosbekendelsen", var for Psalterets Vedkommende for ufuldstændig for os, saa vi, de første "Oratorianere", besluttede at lave et nyt. Vor lille Kreds af forholdsvis nybagte theologiske Studenter tog uden at være trykket af særlig Beskedenhed og trods en Advarsel fra en Autoritet som Biskop Gøtsche i Viborg fat med frejdigt Mod. I Kredsen, Opgaven var betroet, var bl.a. den senere Professor Regin Prenter og den senere Domprovst Richard Fangel. Den kynigste i Hebraisk blandt os var nok den senere Sognepræst Wagn Rasmussen. Mine Hebraisk-kunskaber var absolut paa Minimumstadiet.

Vort "frejdige Mod" bestod bl.a. i, at vi ikke holdt os til de autoriserede Oversættelser eller den nye Prøveoversættelse. Vi ønskede at gøre det bedre, saa vi delvis lavede vor egen Oversættelse. Vi udvalgte Psalmer og Afsnit samt slettede og oversprang Udtryk ud fra den Opfattelse, "at mange Udtryk og Tanker fra Psalmerne icke kunde synges med Sandhed af danske Nutidskristne!" Vi mente jo, at det i

disse "jødiske" Digte af og til kneb med Etikken — i al Fald maalt med vor Tids "høje" Stade! Udarbejdet efter disse Retningslinier udkom saa i 1929 — dog med et paatrykt: "Trykt som Manuskript" — den første Udgave af "Bibelske Psalmer". Professor Erik Abrahamsen havde hjulpet os med Toneunderlægningen efter Tonariet fra Antifonale Romanum. Ogsaa "Solsangen af Broder Frans" var anført i den lille Bog. M.H.t. det theologiske Synspunkt forandrede Kredens Medlemmer unægtelig sidenhen Mening.

I 2. Udgave af "Bibelske Psalmer" 1933 var denne Synsændring endnu ikke fuldbyrdet. Man taler i Forordet stadig om "jødiske Tanker"; men man mener dog, at nogle af disse tanker har saa "stor digterisk og religiøs Værdi", att de kan synges "selv jødisk forstaaet".

Det nye i denne udvidede 2. Udgave var imidlertid Mødet med en Smule af den klassiske Tidegærd, idet der i et Tillæg bringes en Matutin og et Completorium foruden et Litani og lidt Højmessestof og Te Deum. Der var nemlig hændt to Ting i Oratoriets Historie: 1) En ny Studentergeneration var dukket op, hvor den meget musikalske senere Provst, Gunnar Pedersen, tog Føringsen og fik Tillæget med Matutinen og Completoret med i den nye Udgave af Bibelske Salmer. 2) Den anden Begivenhed var denne nye "Generations" Møde med Arthur Adell, som den Gang var Vicepastor ved Lunds Domkirke, hvor en Del af dem havde besøgt ham. I Vinteren 1931 — 32 talte han i København ved et Aftenmøde arrangeret af Oratoriet. Som værnepligtig Soldat var jeg med til dette Møde, hvor jeg altsaa for første Gang mødte Adell lidet anende, at han siden skulde blive min Ven. Paa daværende Tidspunkt var jeg skeptisk indstillet overfor de "nye Ideer", der vilde resultere i noget andet end det, "Tom" havde lært os.

To Momenter medvirkede til at sønderbryde mine Fordomme mod "det nye". Det ene var det Completorium med Versiklen "I dine Hænder Herre Gud, befaler jeg nu min Aand", som de "unge" en Aften havde sunget i Sct. Johannes

Kirke. Det andet var det sympatiske Indtryk, Adell gjorde den nævnte Aften, fra hvilken jeg i øvrigt ikke kan huske andet end, at han tog et Eksempplar af Hans Thomissøns Salmebog i Haanden og sagde, at denne den bedste danske salmebog ogsaa i Fortiden havde været brugt af hans Menighed. Og han talte smukt om den danske Version af Sthens "Den lyse Dag forgangen er" med dens efter hans Opfattelse saa typisk danske Omkvæd: "Glæde os Gud i Himmerig", hvor Wallin har: "Biv os nær, o Herre Jesu".

Gunnar Pedersen arbejdede videre med Tidebønsspørgsmaalet, og i 1934 sendte han til Oratoriets Medlemmer og en Del andre interesserede et lille duplikeret Hæfte "Evangelisk dansk Tidebøn", for at vi skulde "prøvekøre" det. Jeg modtog det som nyindsat Præst paa Færøerne. I Krigsaarene 1940 — 45 nedsatte Oratoriet et Udvalg bestaaende af Gunnar Pedersen, Regin Prenter, Svend Aage Nielsen og Viggo Lissner, Leder af Oratoriets Præstegruppe. Dette Udvalg skulde saa under Gunnar Pedersens Ledelse og med Udgangspunkt i det dupligerede Forslag lave et dansk "Breviar" med en Psalterdel for sig og det øvrige Stof i en særlig Afdeling, saaledes som det faktisk var antydet i "Bibelske Psalmer" 2. Udgave.

Da denne Udgave snart blev udsolgt, hastede det med den nye Udgave af Psalteret, der udkom i 1948. Men nu anførte man principielt alle Psalmer og Cantica og det i ubeskaaret Stand og i den aurotiserede Oversættelse. Hver Psalme var forsynet med en kort Note ved Svend Aage Nielsen, det belyste Psalmen kristologisk. Gunnar Pedersen havde foretaget Toneunderlægningen.

Inden Udgivelsen af 3. Udgaven af "Bibelske Psalmer" var der imidlertid sket noget afgørende for Tidegærdens Udvikling i Danmark og vel i Norden i det hele taget. Under Krigen var Laurentius Petri Sällskapet blevet stiftet med Knut Peters og Arthur Adell som Hovedinitiativtagere. Adell var nu Kyrkoherde i Söderköping og ønskede ud fra sin nordiske Instilling, at den spir-

ende Interesse for Fornyselsen af den bibelske Fællesbøn paa vore nordiske Tungemaal og den gregorianske Sang i vore nordiske Lande skulde søges samordnede, saa det ikke gik som paa Reformationstiden, at dansk-norsk-islandsk og svensk-finsk Tradition fik saa forskelligt et Forløb. Paa LPS' Vegne indbød Adell derfor "Observatører" fra de andre nordiske Lande till LPS' Sommerkonvent i Söderköping 1946. I Danmark formidlede Professor K.E. Skydsgaard Invitationen. Da ingen af det nedsatte Udvalg kunde rejse til Sverige paa det Tidspunkt, blev det mig, der som "Reserven" blev sendt till Söderköping. Blandt de mange, jeg traf første Gang ved dette Sommerkonvent, hvor i øvrigt Mogens Wøldike medvirkede, var Knut Peters og Nordmanden, Agnar Sandvik.

For os to, Sandvik og mig, var det en fantastisk Oplevelse at komme til Sverige paa et Tidspunkt, hvor vore Lande endnu var prægede af den tyske Besættelses Efterveer, der ytrede sig paa mange Maader. Bl.a. skulde man have en særlig Tilladelse til overhovedet at købe en Billet til Udlandet. Vi glemte ikke den Vennetjeneste ogsaa i materiel Henseende, Malin og Arthur Adell viste os ved den Lejlighed.

Resultatet af vore Samtaler i Söderköping blev, at vi skulde stile mod et "broderligt Konvent for det nordiske Gudstjenestelivs Historie og Praksis med særlig Hensyntagen til Tidebønnerne" i 1947 i Helsingør. Til egentlig Planlægning af dette Konvent skulde et lille Udvalg mødes et Par Maaneder efter hos Karin og Knut Peters i Søndrum i Halland. Her i deres enestaaende Hjem nød det lille Udvalg stor og hjertelig Gæstfrihed. Der deltog fra Norge Agnar Sandvik og Helge Fæhn — nu Professor i Oslo —, fra Danmark var i mit Følgeskab Gunnar Pedersen og en ung islandsk Kandidat. Og saa var selvfølgelig Adell med. Der var vist ikke nogen finsk Repræsentant med. Man enedes om et Program og Tidspunktet 2—6. Juni 1947 — og ogsaa i Helsingør. Begrundelsen for Indbydelsen lød efter det udsendte Program saaledes: "Paa Initiativ af Laurentius Petri Sällskapet har i

Høsten 1946 Repræsentanter for Finland, Island, Norge, Sverige og Danmarks Kirker afholdt Møder for at drøfte de Bestræbelser til Fornylse af Tidebønnen, som er fremkommet i Nordens Kirker de sidste Aartier. Det har der ved vist sig, at disse Bestræbelser følger saa ligeartede Linier, at en fortsat og kontinuerlig Kontakt mellem de for Tidebønnen interesserede var af Værdi."

I dette Konvent deltog ca. 38 Personer. Deraf var 8 fra Norge, 11 fra Sverige, 1 fra Finland — to yderlig indmeldte naaede ikke af faa deres Visa i Orden i Tide —, 14 fra Danmark, 1 fra U.S.A og 1 fra Island, nemlig nuværende Ordinationsbiskop til Skálholt gamle Bispedømme paa Island, Sigurður Pálsson, Banebryderen for Tidesangens Fornylse i Island.

Dette første nordiske Stævne om Tidebøn og gregoriansk Sang i det hele taget blev Indledning til en Række nordiske Stævner af forskellig Art, der var med til at opretholde en kontinuerlig Kontakt imellem os, der arbejder med disse Spørgsmaal. Det hidtil sidste i Rækken af disse Stævner blev afholdt paa Skálholt, Island, i 1978. I den Sammenhæng er det værd at notere, at LPS og "Selskabet dansk Tidegærd", som blev stiftet 1965, i Sommeren 1980 har faaet et islandsk Søsterselskab stiftet i Skálholt og vel ikke uden Inspiration fra det nordiske Stævne 1978. I Norge er det Musica Sacra, der plejer Interes- sen for den gregorianske Tidesang.

Uden dette nordiske Samvirke havde vore Anstrengelser i vort Fornylsesarbejde ikke naaet det, der er blevet naaet, og Resultaterne vilde være blevet anderledes — i Fald for Danmarks Vedkommende. Der skete umiddelbart efter Helsingørstævnet det, at Gunnar Pedersen blev inspireret af Stævnet til at udgive en lille "Tidebog", "Morgen- og Aftensang", sat op som den svenske Tidegærd. Men paa Grund af forskellige Forhold maatte han, der havde gjort det store Pionerarbejde, opgave at arbejde videre med det store Projekt. Han havde allerede udarbejdet den største Del i tekstlig Henseende, men manglede meget af den musikalske Bear-

bejdelse. "Morgen- og Aftensang" udkom i 1947 og det tilsvarende Antifonale i 1949. Da blev der valgt et nyt "Udvalg" til at føre Sagen videre. Medlemmer af dette Udvalg var Finn Viderø, Sognepræst Harald Vilstrup og mig selv. Vi supplerede os siden med Domorganist Ethan Rosenkilde Larsen. Vi mente i vor Naivitet, at vi hurtigt kunde gøre Arbejdet færdigt. Men vi erfarede hurtigt, at en større Ydmyghed var paa sin Plads, og ved at arbejde med Tilrettelæggelsen opdagede vi, — ikke mindst ved Samtaler med Adell — at Projektet maatte laves om fra at være et temmelig omfattende Præstebreviar til i Strukturen at ligge paa Linie med "Den svenska Tidegården". Deltagelse i LPS' Kurser og Konventer i den Periode, havde ogsaa stor Betydning for vort Arbejde i disse Aar.

I 1961 udkom saa 1. Udgave af "Dansk Tidebog" med Undertitelen: "Den danske Tidegærd". Paa Grund af særlige Omstændigheder var Oratoriet ikke Udgiver af Bogen, men det blev et Udvalg, som fra dansk Side var nedsat til at pleje de nordiske Kontakter. Dette Udvalg bestod af følgende: Regin Prenter, Finn Viderø, Johs. Eilschou-Holm, Dag Monrad

Møller, Ethan Rosenkilde Larsen og Per Aagaard. Selv om Finn Viderøs Arbejde med Tilrettelæggelsen af Den danske Tidegærds musikalske Stof stort set — bortset fra Toneunderlægningen af Psalmerne ved Ethan Rosenkilde Larsen — var gjort færdig ved Udgivelsen af Tidebogens første Udgave, saa blev Aarene inden den udvidede anden Udgave af Tidebogen 1971 paa Frimodts Forlag og "Det danske Antifonale I" paa Engstrøm & Sørdrings Musikforlag alligevel udnyttede til en grundig Gennemgang og Revision af Melodiernes Tilrettelæggelse, der først blev tilendebragt ved Udgivelsen af "Det danske Antifonale II" i 1977 med de fyldige Registre med Anførelsen av Kilderne til Melodistoffet. Ved Udarbejdelsen heraf har Sognepræst Knud Andersen medvirket saavel som ved Fremskaffelsen af Tidebogens leksikalske Stof. "Ungdommens Tidebog" med Antifonaler udkom i 1962 — 63.

Denne Opsats bør ikke afsluttes uden en Tak till Laurentius Petri Sällskapet for "Samvirke" ikke blot i Tiden, da "det begyndte", men til Dagen i Dag.

Dag Monrad Møller

Att översätta Psaltaren

Artiklar om psaltaröversättning brukar börja med en klagosång över hur besvärligt det är att återge det hebreiska originalet på ett annat språk: att översätta är svårt, att översätta poesi är ännu svårare och att översätta Psaltaren det svåraste av allt. Den som själv prövat på uppgiften är benägen att instämma. Dock skall jag här bespara läsarna längre lamentationer. I stället skall jag försöka antyda vilka svårigheterna är och förklara hur bibelkommissionen bär sig åt för att komma till rätta med dem. Någon uttömmande genomgång kan det inte bli fråga om; det skulle kräva en hel liten bok. Men några av de viktigaste problemen och principerna hoppas jag kunna presentera.

I ett avseende är den som översätter Psaltaren faktiskt lyckligare lottad än flertalet andra lyriktolkare. Europeisk poesi av klassiskt snitt har två formella kännetecken, versmått och slutrim. Ingetdera kommer automatiskt med vid en eljest korrekt översättning av originalet. Svårigheterna att samtidigt spegla såväl rimflätning och meter som ordval och innebörd i en dikt kan bli nästan oöverstigliga. Den gammalhebreiska poesin däremot är orimrad och tycks sakna fasta versmått (i varje fall har forskarna inte nått någon som helst enighet i sina försök att analysera gammaltestamentlig metrik). Den påminner alltså i båda dessa avseenden mera om vår moderna fria vers än om 1800-talets diktning. Dess mest framträdande formella egenhet är den s.k. parallellismen, vad Ernest Renan kallade *rime des pensées*, "tankerim". Och det är ett drag som i motsats till metriska mönster och vanliga rim utan svårighet låter sig överföras till ett annat språk.

De flesta problem som en psaltaröversättare möter är gemensamma för allt arbete med att till moderna västerländska språk överflytta den

hebreiska bibeltexten. Svårigheterna skärps och intensifieras i Psaltaren, men de är knappast unika eller särpräglade. Liksom vid all annan översättning av GT, det må gälla ordspråk eller urtidsmyter, Kungaböckerna eller Klagovisorna, är det tre huvudfrågor som måste besvaras: (1) Vilken text skall läggas till grund för översättningen? (2) Vad betyder denna text? (3) Hur skall denna betydelse bäst uttryckas på svenska? Alla detaljproblem hör på ena eller andra sättet hemma under någon av dessa rubriker, och jag tar därför de tre grundfrågorna i tur och ordning.

I

Först alltså: vilken text är det som skall översättas?

Kanske kan frågan verka en smula egendomlig. Är det inte självklart att GT:s hebreiska originaltext och ingenting annat skall återges? Jo, men tyvärr är saken inte riktigt så enkel som det kan låta. När vi har att göra med litteratur från antiken, litteratur som under hela den långa perioden före boktryckarkonstens uppfinning bevarades genom att skrivas av för hand, får vi alltid räkna med att olika manuskript och texttraditioner uppvisar större eller mindre avvikelser från varandra. Och om det då står på ett sätt i vissa handskrifter och på ett annat sätt i andra, blir översättaren naturligtvis tvungen att välja: vilken text skall han återge?

Frågan om textvarianterna brukar betraktas som ganska teknisk och speciell, något som bara angår filologiska experter, inte s.k. vanliga bibelläsare. Och det är naturligtvis riktigt att textkritikens detaljer och argument är en sak för specialister. Men problemet som sådant har faktiskt också ett mera allmänt intresse. Det beror på att de principer som gäller för nyöversättningen är

annorlunda än de som tillämpas i vår nuvarande kyrkobibel av år 1917 (i fortsättningen: KB 1917). Regeringens direktiv säger att "den nya översättningen, i motsats till den nu gällande, skall baseras på en text som har fastställts enligt gängse textkritiska regler." Vad innebär denna olikhet?

När man på 1880- och 1890-talen utarbetade den gammaltestamentliga delen av det som skulle bli KB 1917, valde man att strikt hålla sig till den version av det hebreiska originalet som brukar kallas den masoretiska texten (MT). Det är den textform som fick sin slutgiltiga utformning av judiska lärde under tidig medeltid och som föreligger i handskrifter från 900-talet e.Kr. och framåt. Att denna judiska standardtext måste läggas till grund för varje översättning av GT är en självklarhet: den är den enda fullständiga version vi har kvar av den hebreiska grundtexten. Frågan är inte om en översättning skall baseras på MT utan om den – i likhet med KB 1917 – skall baseras *enbart* på MT eller om annat material också skall beaktas. Det finns nämligen textvarianter bevarade, avvikande läsarter som ibland kan representera en ursprungligare text på ställen där MT är förvanskad genom avskrivares misstag eller medvetna ändringar. Dessa variantläsarter finns bevitnade dels direkt i gamla hebreiska handskrifter, dels indirekt genom mycket tidiga översättningar av GT, som kan återgå på andra hebreiska textformer än den som MT representerar.

Bland äldre hebreiska handskrifter intar de berömda Dödahavsrollarna givetvis rangplatsen. Dessa fynd från grottorna i Qumran kan dateras till århundradena kring vår tideräkningens början, och genom dem kommer vi alltså i runt tal 1000 år längre tillbaka i tiden än förut, då vi fick nöja oss med de medeltida manuskriptens sena standardtext. Tyvärr är Qumran-materialet delvis mycket fragmentariskt (det gäller även Psaltaren), men trots sin ofullständighet har det naturligtvis just genom sin ålder ett ofantligt vetenskapligt värde; det är inte för mycket sagt att dessa fynd har revolutionerat forskningen i den

gammaltestamentliga textens äldsta historia.

Gamla översättningar kan som sagt indirekt vittna om hur det hebreiska originalet såg ut innan den medeltida standardtexten fixerades. Viktigast bland dessa översättningar är den äldsta grekiska versionen, oftast kallad Septuaginta, "de sjuttio(s tolkning)" (LXX), och tillkommen bland grekisktalande judar i Egypten på 200- och 100-talen f.Kr.

Att den kommission som skapade KB 1917 inte utnyttjade Qumran-materialet är förlåtligt: de första fynden gjordes 1947. Men forskarna hade länge varit på det klara med att LXX och övriga gamla versioner ger möjlighet att korrigera skrivfel, luckor och andra brister i MT, och det är därför trots allt en smula förvånande att Es. Tegnér d.y. och hans kolleger bestämde sig för att hålla sig till de medeltida handskrifterna och bortse från läsarterna i det äldre materialet. Principen klandrades redan i seklets början av exegetikprofessorn och domprosten Erik Stave i Uppsala, och hans utförliga och väl genomtänkta kritik har satt spår i riktlinjerna för den nya bibelkommissionen.

Tegnérns och hans kollegers grundsats att återge MT också när den uppenbarligen är felaktig eller skadad får ibland ganska egendomliga konsekvenser. Slående exempel finns också i Psaltaren. I Ps. 49 talas det om hur alla människor måste dö, både de visa och de oförnuftiga – alla samlas de till sina fäder. Och så kommer i MT några ord som betyder "Deras inre deras hus för alltid" (v. 12). Satsen är lika meningslös i det hebreiska originalet som i denna ordagranna svenska återgivning. Men saken är i själva verket enkel. En skrivare har råkat kasta om två bokstäver, och om man i stället för MT:s *qirbam* "deras inre" läser *qibrām* "deras grav", blir det hela klart och begripligt: "Deras grav blir deras hus för alltid". Den gamla grekiska översättningen läser också mycket riktigt ordet "grav" i stället för "inre", och detta är naturligtvis vad den ursprunglige författaren måste ha skrivit. Men vår kyrkobibel håller sig alltså hårdnackat till MT; översättarna utgår från det meningslösa

skrivfelet *qirbam* "deras inre", fastän de sedan kamouflerar besynnerligheten och skriver "De tänka att deras hus skola bestå evinnerligen", en rad som svenska läsare finner om inte snillrik så dock fullt acceptabel (vänner av gregorianska psalmtoner dock undantagna: de får problem med radslutets tre obetonade stavelser).

I sådana och liknande fall kommer den nya översättningen att utnyttja hela det material som den textkritiska forskningen ställt till vårt förfogande. Nu som tidigare måste MT vara utgångspunkten, och avsteg från denna standardtext sker med försiktighet. Men i de fall då det finns anledning att tro att ett Qumran-fragment eller en gammal översättning har bevarat en bättre läsart (d.v.s. en mera ursprunglig text), bör denna läggas till grund för den nya svenska versionen. I undantagsfall, då MT ser ut att vara skadad eller felaktig men den rätta läsarten inte finns bevarad i något existerande textvittne, kan en rekonstruktion utan handskriftsstöd, en s.k. konjektur, vara befogad.

Vissa olikheter mellan nyöversättningen och KB 1917 kommer alltså att bero på dessa ändrade textkritiska principer: på några punkter avviker vi från våra föregångare, inte därför att vi tolkat samma original på ett nytt sätt, utan därför att vi återger en annan hebreisk grundtext.

Man kan naturligtvis undra om inte en sådan princip öppnar dörrarna för godtycke och självsvald. Och den tekniska kommissionens fasthållande vid MT kan nog delvis förstås som ett försök att slippa subjektiva avgöranden. Men priset för denna — delvis skenbara — följdriktighet och objektivitet är för högt: att medvetet välja en felaktig text i fall där felet går att avhjälpa kan inte vara rimligt. Därtill visar en noggrann jämförelse mellan MT och KB 1917 att avvikelser faktiskt *har* skett, fastän de aldrig redovisats. Den princip som skulle garantera konsekvens har alltså inte konsekvent kunnat följas.¹ I

¹ Se min utredning i betänkandet Att översätta Gamla testamentet (SOU 1974:33), s. 40ff.

själva verket kan ingen översättning av GT undgå det osäkerhetsmoment som ligger i att man i textkritiska frågor — liksom i språkliga och exegetiska — måste lita till översättarnas vetenskapliga omdöme. Det enda man kan göra för att hindra godtycke är att sträva efter klara och konsekventa principer, hållbara kriterier och en redlig vägning av argumenten. Någon matematisk visshet kan aldrig nås på detta område.

Det bör kanske tilläggas att alla avvikelser från MT förtecknas i översättningen, för att läsaren alltid skall kunna veta vilken hebreisk text som översatts och vad det står i standardtexten. I Fem bibelböcker, de smakprov som bibelkommissionen gav ut hösten 1979 och som också innehåller psaltarpsalmer, har denna princip tillämpats. De allra viktigaste korrigeringarna av MT, framför allt sådana som även bibelläsare utan kunskaper i hebreiska kan antas ha intresse av, förklaras i de noter som finns nederst på varje sida, medan övriga fall — som i allmänhet bara specialister torde bekymra sig om — registreras i de textkritiska anmärkningarna i slutet av boken.

II

När översättaren har bestämt sig för vilken text som skall ligga till grund för översättningen, ställs han inför nästa fråga: vad betyder orden i denna hebreiska text?

Även denna fråga kanske förefaller en och annan läsare något egendomlig. Finns det inte folk i bibelkommissionen som kan hebreiska och som har betalt för att veta vad grundtextens ord betyder? Och om de är okunniga om ett ord, så finns det väl lexikon att slå i?

Dessvärre är saken åtskilligt mera komplicerad än så. Det finns ord i GT, inte minst Psaltaren, som inte ens de lärdaste språkforskarna och de främsta hebraisterna i världen vet vad de betyder. Det hänger bl.a. samman med att det inte finns någon med GT samtida litteratur på hebreiska att jämföra med. Den som översätter NT är i ett långt bättre läge: ett ord som före-

kommer bara någon enstaka gång i de nytestamentliga skrifterna kan vanligen beläggas i andra grekiska texter från samma tid, och med hjälp av språkbruket i denna utombibliska litteratur kan man i allmänhet fastställa den exakta innebörden även av ovanliga ord och uttryck i NT. Just ett sådant jämförelsematerial saknas alltså för GT:s del: den skriftsamling som vi kallar GT är praktiskt taget det enda vi har kvar av den gammalhebreiska litteraturen. Det betyder att ganska många gammaltestamentliga ord förekommer bara en enda gång eller på ett fåtal ställen. Om då kunskapen om ordets innebörd har gått förlorad i den judiska traditionen – vilket ibland har inträffat på ett tidigt stadium i bibeltextens historia – så kan det vara ganska besvärligt och ibland helt omöjligt att lista ut vad ordet betyder. Det är nämligen inte alltid som sammanhanget ger tillräcklig ledning.

Ett ord vars betydelse ingen säkert känner är t.ex. det i Psaltaren vanliga "sela", som förekommer ett sjuttioal gånger. Att man inte vetat vad ordet betyder framgår av att det inte blivit översatt i KB 1917: "sela" är ju ingenting annat än det hebreiska ordet skrivet med svenska bokstäver. Det finns ett flertal teorier och hypoteser om termens innebörd och funktion, både äldre och nyare, både snillrika och fantastiska, men ingen som helst enighet har nåtts bland dem som specialstuderat frågan. Man kan naturligtvis misstänka att "sela" är något slags anvisning för psalmens musikaliska eller liturgiska framförande, men några säkra kunskaper har vi som sagt inte. Den kände brittiske bibelforskaren H.H. Rowley har kärvt men dessvärre sanningsenligt summerat forskningsläget när det gäller "sela" (och flertalet termer i psalmöverskrifterna) på detta sätt: "We have no evidence on which to base our conjectures, and it seems profitless to speculate".² Det finns alltså inte heller i den moderna forskningen något egentligt underlag för en svensk återgivning av det hebreiska *sälā*.

Att som i KB 1917 behålla ett oförstått hebreiskt ord inne i den eljest till svenska översatta texten ter sig inte särskilt meningsfullt. Bibelkommissionen har valt att i en fotnot tala om när ordet förekommer i en psalm och samtidigt upplysa om att termens betydelse är okänd (se t.ex. Ps. 39:6, noten, i Fem bibelböcker).

Vår okunnighet om vad "sela" betyder vållar trots allt inte så stora bekymmer, eftersom ordet aldrig ingår i själva psalmtexten utan står isolerat. Förståelsen av psalmens mening påverkas alltså föga. Värre är det med svårtolkade ord inne i versraderna. Om innebörden av ett nyckelord i psalmens text är okänd för oss, kan det betyda att en hel versrad förblir oklar. Och framför allt kan man ju inte här som i fallet "sela" avstå från att översätta – raden måste tolkas, även när vi inte alls är säkra på den rätta tolkningen.

Ps. 51:8 är ett bland många exempel på detta. I KB 1917 lyder första versraden "Du har ju behag till sanning i hjärtegrunden", och en liknande tolkning finns i Fem bibelböcker, "Du som älskar ett uppriktigt hjärta". Men i en modern tysk översättning läser vi i stället "Du liebst die verborgene Wahrheit", och den norske exegeten Sigmund Mowinckel, en av vårt sekels främsta psalmforskare, ger översättningen "Ved 'den skjulte' har du jo unnt (mig) sannhet",³ varvid en förklarande not upplyser om att "den skjulte" troligen betecknar planeten Saturnus: sanningen har uppenbarats genom himlakropparnas läge. Det ord som vållar svårigheterna heter på hebreiska *tuchôt*, som alltså av en uttolkare kan fattas som en beteckning för det innersta i människan, av en annan som ett namn på en planet. Här är inte platsen att utreda hur man nått fram till dessa motstridiga uppfattningar; det viktiga är att ingen teori om ordets innebörd kan göra anspråk på att vara mer än ett osäkert

² Det gamle testamente översatt av S. Michelet, Sigmund Mowinckel og N. Messel, IV, Skriftene, 1. del, översatt av Sigmund Mowinckel, 1955, s. 119.

² Worship in Ancient Israel, 1967, s. 212.

förklaringsförsök. Den som skriver en kommentar eller ett lexikon kan nöja sig med att anföra flera olika hypoteser utan att slutgiltigt stanna för någon. Så kan inte översättaren göra; han måste välja.

Samtidigt vore det ju orimligt att låta bibelläsaren tro att tolkningen på ett sådant ställe är lika säker som i alla de klara och entydiga fallen. Bibelkommissionen brukar därför i en fotnot tala om när betydelsen av ett ord är omstridd och översättningen osäker. Ps. 51:8 har följaktligen försetts med en sådan anmärkning. I KB 1917 finns det nästan inga sådana upplysningar, och läsarna kan lätt förledas att tro att alla tolkningar är lika pålitliga och säkra. Vi har ansett oss skyldiga att ge hederlig konsumentupplysning i detta avseende.

Ett likartat men ändå annorlunda problem uppstår när det är språkligt och innehållsligt möjligt att översätta ett ord eller en fras på mer än ett sätt och inga avgörande argument kan uppbringas för något av alternativen. Om skillnaden mellan de båda tänkbara tolkningarna ger klart utslag också i den svenska versionen, kan det vara rimligt att även här förse läsaren med information i en fotnot. I Ps. 118:14 finns en fras som återkommer också i ett par andra poetiska texter i GT; i KB 1917 lyder den så: "HERREN är min starkhet och min lovsång". Det ord som här återges med "lovsång" heter på hebreiska *zimrā*. Nu menar emellertid många forskare att det också finns ett annat *zimrā* i hebreiskan, en homonym med betydelsen "skydd", "stöd", och att det är detta ord som ingår i frasen här. För detta talar bl.a. att ordparet "styrka och stöd" ter sig naturligare — framför allt därför att begreppen är mera synonyma — än den mera disparata sammanställningen "styrka och lovsång". Den senare, traditionella tolkningen kan emellertid inte uteslutas, och vi har menat att läsaren i ett fall som detta, där det väger tämligen jämnt, bör erbjudas båda möjligheterna. I Fem bibelböcker ligger den nyare tolkningen till grund för textens "mitt stöd och min styrka" (där de båda orden har fått byta plats av rytmiska skäl), men alterna-

tivet "min styrka och min lovsång" redovisas i en not.

De argument som måste vara avgörande för bibelöversättarna är naturligtvis de vetenskapligt hållbara, alltså språkvetenskapliga och exegetiska skäl. Att ett psaltarställe tidigare har brukat återges på ett visst sätt är inte någon godtagbar anledning att välja en tolkning, om språkliga och sakliga argument pekar i annan riktning. Det är översättarens plikt att tala om vad texten säkert eller sannolikt betyder, även om många av hans läsare skulle önska att den betydde något annat; att handla mot sitt vetenskapliga samvete är icke rådligt. Och detta måste gälla även i fall där någon absolut visshet inte är möjlig. Inte sällan formuleras kritiken på följande sätt: ni erkänner ju att er översättning här är oviss; om ni ändå inte säkert vet vad det betyder, kunde ni väl lika gärna ha behållit den gamla tolkningen? Ett ögonblicks eftertanke visar att det resonemang-
et är ohållbart. Vi är naturligtvis skyldiga att välja den tolkning som är bäst underbyggd också i fall där man inte kan nå full säkerhet. Om det saknas bärkraftiga vetenskapliga argument för traditionens tolkning av ett ord eller uttryck, medan en annan uppfattning kan stödjas med goda skäl, fastän bevisningen inte kan bli vattentät, måste den senare hypotesen ges företräde.

Detta är förstas särskilt känsligt på välbekanta och dogmatiskt viktiga ställen. I KB 1917 lyder som bekant slutet på v. 17 i den 22:a psalmen på följande sätt: "Mina händer och fötter hava de genomborrat". Ofta fattas detta som en profetia om Jesu korsfästelse (fastän just denna psaltars vers faktiskt inte tolkas så i NT). När därför raden nu har fått en helt annan utformning i Fem bibelböcker, har många blivit irriterade; vår version lyder: "Mina händer och fötter har skrumpnat". Förtrytelsen över detta helgerån tycks ha ökats av att vi i en not har talat om att betydelsen "skrumpnat" är osäker. Många undrar: varför välja en osäker hypotes framför den traditionella tolkningen? Den fråga man då glömmer att ställa är förstas denna: vad finns det för argument för den gamla översättningen? Tittar man närmare

på saken, visar det sig att den vilar på bräcklig grund. Att det hebreiska originalets ord verkligen skulle betyda "genomborra" är inte troligt. Den tolkningen är övergiven i nyare vetenskapliga kommentarer och börjar också försvinna ur översättningarna, t.ex. Jerusalembibeln, The New English Bible, Today's English Version och Traduction Œcumenique de la Bible. Den traditionella återgivningen, företrädd bl.a. av KB 1917, bygger intressant nog inte på MT utan följer den grekiska översättningen. MT har en text som ordagrant betyder "Såsom ett lejon mina händer och fötter". Det kan knappast råda någon tvekan om att detta är ett textfel; i stället för det ord som betyder "som ett lejon" bör man säkert läsa en verbform, vilket endast kräver en obetydlig ändring. Som ett verb har också ordet uppfattats av de gamla översättarna, fastän dessa sedan har olika meningar om vad detta verb betyder. Den grekiske översättaren har i det omstridda ordet trots sig känna igen det vanliga hebreiska verbet för "gräva" (vilket av allt att döma är en feltolkning) och rent mekaniskt skrivit motsvarande grekiska ord. Detta grekiska verb har sedan av kyrkofäderna getts nyansen "genomborra"; en önskan att få texten att stämma med Jesu lidandeshistoria har styrt deras tolkning. Det tycks alltså röra sig om en senare kyrklig omtolkning av en grekisk översättares ordagranna återgivning av ett missuppfattat hebreiskt verb!

Översättningen "skrupna" vilar på åtskilligt säkrare grund, lagd i en uppsats av den amerikanske professorn J.J.M. Roberts i facktidskriften *Vetus Testamentum* 1973. Hans omsorgsfulla och balanserade argumentering kan naturligtvis inte återges här. Jag kan bara kort antyda huvudpunkterna: (1) i både syriskan och ackadiskan (språk som är släkt med hebreiskan) finns den aktuella verbstammen i betydelsen "vara kort", "krympa", etc.; (2) i en medicinsk text på ackadiska förekommer detta verb med orden för "händer" och "fötter" som subjekt – alltså exakt samma subjekt som i Ps. 22:17; (3) betydelsen "skrupna", "förtvina" skapar ett utmärkt

sammanhang mellan sista raden i v. 17 och första raden i v. 18 ("jag kan räkna benen i min kropp"): de förtvina lemmarna och den utmärade kroppen ger tillsammans bilden av en pinad och marterad människan, bara skinn och ben.

Vi har inte hittat någon annan hypotes om detta besvärliga ställe som är lika väl underbyggd och har därför stannat för prof. Roberts förklaring. Samtidigt har vi genom noten om översättningens osäkerhet i ärlighetens namn velat göra klart för bibelläsarna att full visshet inte gått att uppnå. Jag har svårt att se att det missnöje som luftats skulle ha rubbat grunderna för vårt val av tolkning; opponenternas harm förefaller att ha alstrat mera hetta än ljus. Och vi har styrkts i vår uppfattning genom att den nya engelska psaltaröversättningen för liturgiskt bruk (1977), tillkommen under medverkan av några av Englands bästa semitister, företräder samma uppfattning: i den lyder den omstridda raden "My hands and my feet are withered".

Dessa antydningar om de textkritiska och språkvetenskapliga svårigheter som möter en psaltaröversättare ger bakgrunden till några ord av en av våra danska kolleger, universitetslektor Hans Gottlieb i Århus, som även biträder den svenska kommissionen: problemen är "så komplicerade, at man må være virkelig fagmand for at tage stilling til dem. Det må hævdes i dag, at det ikke er tilstrækkeligt at bruge den nyeste hebraiske ordbog (Baumgartners Hebräisches und Aramäisches Lexikon 1968 ff.); men man må også kunne tage kritisk stilling til denne ordbog og til den argumentation, der fremlægges i den. Det kan man ikke, med mindre man til daglig arbejder med textkritiske og filologiske problemer i Det gamle Testamente."⁴

III

Men den fråga som mest intresserar lekmannen är i allmänhet inte valet av textunderlag och

⁴ "Om den nye salmeoversættelse", *Præsteforeningens Blad* 1977, nr 24, s. 392.

kanske inte heller utrönandet av de hebreiska ordens betydelse. Det brukar i stället vara frågan om hur den svenska språkdräkten skall se ut.

Det första och mest grundläggande problem man då stöter på ligger så att säga på gränsen mellan grundspråk och målspråk: frågan om hur mycket originalets språkliga form skall binda den svenska översättningen eller – uttryckt med andra ord – frågan om hur ordagrann översättningen skall vara. Problemet är mera invecklat än vad åtskilliga människor tycks föreställa sig.

Inte sällan får vi rådet att översätta "ord för ord, precis som det står i grundtexten". Den som ger detta välmentat råd är då övertygad om att en sådan metod är den säkraste vägen till en trogen och exakt återgivning av originalet. Så är det ju inte: en ord-för-ord-översättning garanterar inte alls att grundtexten verkligen kommer till tals. Tvärtom medför ett sådant tillvägagångssätt nästan ofelbart förvrängningar och missuppfattningar. Det räcker med ett ytterst trivialt och barnligt exempel för att göra klart vad jag menar. Om vi skall översätta ett stycke engelsk text där en person säger "How do you do", kan vi ju inte göra så att vi tar ett ord i sänder och överflyttar det till svenska: How = hur, do = gör, you = du, do = göra – det blir en meningslös ordsammanställning på vårt språk. I stället måste vi fråga oss vad frasen som helhet har för innebörd, leta efter det uttryck som en svensktalande i samma situation som personen i texten naturligt skulle tillgripa – ett "goddag" eller någon annan hälsningsfras. Inte heller kan man återge tyskans "Hals- und Beinbruch!" med ett ordagrant "hals- och benbrott!" – också här måste frågan vara inte vad de enskilda orden var för sig betyder utan vad hela uttrycket står för och vad det naturliga svenska uttrycket är i motsvarande fall. Kanske måste man för det drastiska "Hals- und Beinbruch!" i likhet med mitt tysk-svenska lexikon nöja sig med det åtskilligt tamare "lycka till!", därför att vårt språk helt enkelt saknar en exakt motsvarighet till det tyska uttrycket. Och den svenska

översättningen av Dorothy Sayers kända detektivroman "Five Red Herrings" heter som sig bör "Fem villospår"; ingen torde vara frestad att döpa den till "Fem röda sillar".

Precis detsamma gäller när man översätter från bibelns grundspråk, hebreiska och grekiska. Men det är ibland svårt att få dessa eljest accepterade självklarheter erkända, när GT och NT skall överflyttas till svenska. Då resonerar många plötsligt helt annorlunda. Johan Henrik Thomander i Lund, professorn och sedermera biskopen, som hade gjort sig känd som översättare av Shakespeare och Aristofanes, övergav sina litterära ambitioner och ändrade radikalt översättningsprinciper när han utarbetade sin version av NT (1835). Medvetet gav han sin tolkning, som han själv uttrycker det, "en hårdhet och oledighet, som åtminstone till en början torde förekomma ömmare öron betänklig."⁵ Thomander står här i en urgammal tradition; den kan följas tillbaka genom seklerna ner till tidiga bibelöversättningar som Aquilas (100-t. e.Kr.) och vissa avsnitt i LXX. Denna ovilja att anlägga normala språkliga synpunkter på bibelns hebreiska och grekiska bottnar ofta i konstifika teologiska spekulationer, i släkt med dem som nuförtiden brukar kallas fundamentalistiska.

KB 1917 representerar naturligtvis på det hela taget inte en sådan ståndpunkt. Men den bär ändå vissa spår av den starka litterala tradition som dominerade mycket av 1800-talets bibelöversättningsarbete, en tendens som ibland förstärks av och delvis sammanfaller med beroendet av den kyrkliga tolkningstraditionen. Då och då har man valt att återge ett hebreiskt uttryck ord för ord i stället för att välja en naturlig svensk formulering. Ps. 22:11 börjar i KB 1917 på detta sätt: "På dig är jag kastad allt ifrån modersskötet". Det är ordagrant, men det är knappast

⁵ Företalet till översättningen av NT 1835, s. III (cit. e. B. Olsson, "Svenskt bibelöversättningsarbete", Nyöversättning av Nya testamentet (SOU 1968:65), s. 409).

svenskt: frasen "att vara kastad på någon" är en ren hebraism och torde svårigen kunna beläggas utanför bibelns pärmar. Och vad värre är: den förmedlar till en vanlig svensk ingenting av den trygghet och tillförsikt som den gammaltestamentliga diktaren har velat uttrycka och som ligger i den hebreiska frasen. I Fem bibelböcker har vi i stället försökt få fram detta genom att skriva "Från min födelsestund är mitt liv i din hand". Vi har alltså ersatt originalets bild, "att vara kastad på", som inte går att överflytta orda-grant till svenska, med en annan bild, "att vara i Guds hand", som bättre uttrycker just det som den hebreiska formuleringen vill framhäva.

Om Ps. 22:11 är ett ställe där en svensk översättning kan ha ordet "hand" utan att hebreiskan har någon direkt motsvarighet, kan förhållandet naturligtvis ibland vara det motsatta: originalet har det hebreiska ordet *jad*, som ofta svarar mot vårt "hand", men vi måste välja ett annat ord i översättningen, därför att vi inte använder vårt "hand" på riktigt samma sätt som hebreiskan använder ordet *jad*. Ordens betydelsefält eller användningsområden eller vad man vill kalla det sammanfaller inte helt. De enskilda orden i två olika språk motsvarar varandra inte fullständigt. Olika språk indelar verkligheten på olika sätt. Vårt "morgon" svarar mot engelskans "morning"; ändå ger ett vanligt skollexikon inte bara "morgon" utan också "förmiddag" som svensk motsvarighet till det engelska uppslagsordet, därför att engelsmännen fortfarande talar om "morning", när vår morgon redan övergått i förmiddag.

Detta elementära språkliga faktum betyder att det s.k. konkordanskravet, d.v.s. kravet att ett och samma ord i originalet alltid skall återges med ett och samma ord i översättningen, inte går att upprätthålla. Språkens egen uppbyggnad tillåter det helt enkelt inte. Liksom "morning" inte alltid kan översättas med "morgon" utan ibland måste återges med "förmiddag", så kan vi inte använda det svenska "hand" varje gång det står *jad* i hebreiskan; det skulle få orimliga följder. I Ordspr. 18:21 skulle vi då översätta: "Död

och liv är i tungans hand" — men "tungans hand" torde vara en kroppsdel som får t.o.m. den ivrigaste förespråkare för konkordant översättning att blekna. KB 1917 har också klokt nog "Död och liv har tungan i sitt våld".

På samma sätt har vi i Fem bibelböcker återgett ett hebreiskt uttryck i Ps. 22:21 som orda-grant betyder "ur hund-hand" med "ur hundarnas våld" (så även KB 1917). Att behålla "hand" för det hebreiska *jad* på ett sådant ställe vore förstås otänkbart; vi talar inte om "händer" på en hund, och framför allt har ordet i hebreiskan här inte en konkret, åskådlig innebörd utan står för ett mera abstrakt "makt", "våld". Såvitt jag begriper går ingenting förlorat när man så återger *jad* med "våld". Annars hör det till de vanliga invändningarna att vi just genom denna typ av översättningar berövar texten något av dess ursprungliga åskådlighet och orientaliska konkretion. Men ofta beror nog denna kritik på en naiv och oreflektad språkuppfattning och på bristande kunskaper i hebreiska. Det är inte alls så att det påtagliga och konkreta i ordet *jad* finns med varje gång det används. En blick på motsvarande företeelse i svenskan kan kanske hjälpa till att göra detta klart. Det finns en rad uttryck i svenskan som innehåller ordet "hand" men som brukade i sitt naturliga sammanhang inte alls framkallar bilden av den valkiga näven i vårt medvetande. En liten flicka åker för första gången tåg på egen hand, ett högrtryck kommer efter hand in över västkusten, en byrådirektör handlägger ett ärende och en lärare har god hand med eleverna — när sådana fraser dyker upp i en tidningsartikel eller en bok, ser nog ingen av oss framför sig en hand med fem fingrar. Att "hand" ofta betecknar något mycket konkret, betyder inte alls att detta konkreta aktualiseras i *varje* sammanhang där ordet förekommer. Men somliga översättningskritiker uttrycker sig som om hebreiskans *jad* och liknande glosor vore helt annorlunda än orden i andra språk. Att så skulle vara fallet finns det ingen anledning att tro, och den påstådda förlusten i åskådighet existerar ofta bara i kritikerns fantasi (att det kan finnas

enskilda ställen som tål att diskuteras medges villigt).

Ett annat exempel på omöjligheten av mekaniskt ordagrann tolkning, viktigt inte minst vid psaltaröversättning, är det hebreiska ordet för hjärta, *lev(av)*. Vi får ibland höra att det är oerhört angeläget att vi verkligen skriver "hjärta" varje gång det står ett *lev* i Psaltarens originaltext, så att det konkreta och åskådliga bevaras och den hebreiska människosynen inte fuskas bort. Det är nu i och för sig angelägna krav; dessvärre kan de inte förverkligas på det enkla och behändiga sättet att man konsekvent återger *lev* med "hjärta". Då bortser man nämligen åter från det avgörande faktum att de båda orden, det hebreiska och det svenska, inte har exakt samma användningsområden. Det organ i människokroppen som vi kallar "hjärta" kallade de gamla israeliterna visserligen för *lev*, men i det vidare språkbruket finns det viktiga skillnader. För oss spelar motsatsen hjärna – hjärta eller huvud – hjärta en dominerande roll: hjärnan symboliserar förnuftet och hjärtat står för känslan. Att tänka med hjärtat är för oss att låta känslor och stämningar vara avgörande. Hjärtlös är den som är grym och obarmhärtig, känslomässigt underutvecklad. GT:s hebréer hade en helt annan antropologi: hos dem var hjärtat centrum för vilja och förstånd, alltså sådant som vi gärna placerar en våning högre upp. Ett karakteristiskt ställe är 5 Mos. 29:3. Där talas det om de tre centrala mänskliga funktionerna att förstå, att se och att höra, och de organ vi använder nämns också: vi ser med ögonen, vi hör med öronen och vi förstår med – hjärtat.

Att en sådan grundläggande olikhet mellan vårt synsätt och de gamla israeliternas måste vålla vissa svårigheter och få konsekvenser för översättningen är klart. Ett slående exempel hittar vi i Job 34:34. Grundtexten använder där ett uttryck som bokstavligen betyder "hjärte-män". Men därmed avses inte alls "behjärtade män", "karlar med hjärtat på rätta stället" eller något liknande, som vi med vår spontana förknippning av hjärta och känsla är frestade att tro. Vad som

åsyftas är i stället "kloka män", som det mycket riktigt står i KB 1917: hjärtat är för hebreerna förståndets organ. På just detta ställe har man – som så ofta i poetiska texter – hjälp av parallelismen: av sammanhanget framgår att uttrycket är liktydigt med "visa män" i följande rad. För att åstadkomma en trogen och korrekt översättning och undvika att vilseleda den svenske läsaren måste man alltså här återge originalets substantiv *lev* inte med det ordagranna "hjärta" utan med adjektivet "klok". Troheten mot grundtextens mening kräver att man avstår från att översätta ordagrant.

Det är därför det i Fem bibelböcker talas om Guds "avsikter" i Ps. 33:11, där KB 1917 har den mekaniskt ordagranna formuleringen "hans hjärtas tankar". Det låter visserligen mycket vackert men ger översättningen en emotionell klang som originalet saknar. Därmed blir den traditionella återgivningen lätt missvisande, medan nytolkningens "avsikter" såvitt jag förstår så exakt som möjligt svarar mot grundtextens innebörd. Och att återge den är en översättares främsta plikt.

Men inte bara meningen och innehållet utan också stilen och formen spelar naturligtvis en viktig roll, inte minst när det – som i Psaltaren – gäller poesi. Och här kan man bara konstatera att kraven på en bibelöversättning är många och ibland motstridiga. Åtskilliga bibelläsare föredrar ett högstämt och värdigt språk, som skall passa i högtidliga sammanhang; ofta lägger man då vikt vid att bibeln skall fungera som en stämmings-skapande faktor och vara ett slags språkligt kulturdokument med bevingade vändningar, med ärevördiga och ålderdomliga uttryck som återklingar i vår lyriska tradition. Andra tänker mera på begripligheten, vill att texten skall fungera också för en yngre generation, för skolbarn och konfirmander; de vill ha en folklig översättning med begränsade språkliga uttrycksmedel, en enkel och lättläst text som framför allt siktar till att göra innehållet tillgängligt.

Man kan, tycker jag, förstå och i viss mån sympatisera med båda dessa önskemål; samtidigt

måste man göra klart för sig att de inte kan uppfyllas i en och samma översättning. De är oförenliga. Det var denna insikt som fick den nytestamentliga kommittén att i sitt betänkande 1968 föreslå två olika versioner, en "kyrkobibel" och en "folkbibel". Som bekant blev detta förslag föga uppskattat, och regeringens direktiv för bibelkommissionen föreskrev att endast en översättning av NT skulle utarbetas. Kritiken mot idén om en mera traditionell och en mera folklig variant gjorde att vi i den kommitté som hade att utarbeta principer för nyöversättningen av GT övergav våra nytestamentliga kollegers linje och rekommenderade en enda tolkning – utom när det gällde Psaltaren. Åtskilliga erfarenheter, inte minst på franskt och engelskt språkområde, tycktes tala för två versioner av just denna bibelbok: en gestaltad efter de riktlinjer som gäller för övriga skrifter, en utarbetad med särskild hänsyn till liturgiska och musikaliska krav. Men de allra flesta remissinstanser var kallsinniga mot sådana funderingar, och resultatet blev att direktiven för det gammaltestamentliga översättningsarbetet uttryckligen avvisar idén om en speciell liturgisk version av Psaltaren. Statsrådet skrev: "Liksom flertalet remissinstanser anser jag att endast en version av Psaltaren bör utarbetas".⁶

Även för översättningen av Psaltaren gäller alltså direktivens ord: den nya versionen får "inte utformas i någon mer eller mindre särspråklig bibelstil av genomgående högtidlig karaktär med arkaiserande inslag", utan "stilidealet bör vara en idiomatisk, begriplig, naturlig, nutida svenska". Kravet att utforma en enda Psaltar-version, som skall "bygga på de principer som gäller för arbetet i stort" och som samtidigt skall vara användbar i liturgiska sammanhang, är kanske inte så lätt att uppfylla. Delvis beror det självfallet på vad man menar med liturgiska krav – och därom torde knappast full enighet råda ens bland

specialister. Men under det givande samarbete med liturgisk-musikalisk expertis som föregick publiceringen av de 21 psaltarpsalmerna i Fem bibelböcker kunde vi konstatera att de flesta kraven på en liturgiskt användbar version sammanfaller med allmänna poetiska krav på täthet, balans och rytm. KB 1917 har ju många förtjänster, inte minst tolkningsmässigt; som återgivning av innebörden i den hebreiska standardtexten fyller den högt ställda krav. Men ser man på den poetiska formen, är den kanske inte alltid så lyckad. Den mångordighet som ofta klandrats är särskilt besvärande i poesi, och rytmen blir ibland slapp och snubblande. Vi har medvetet strävat efter en större koncentration, och det är ingen tillfällighet att den nya översättningen genomgående har något färre ord och kortare rader än den nu gällande. Och om man så eftersträvar en tät rytm med jämna accenter och samtidigt försöker undvika osköna konsonantanhopningar och alltför ojämn radlängd, så visar det sig att de poetiska vinsterna också är till fromma för den liturgiska brukbarheten. Ett och annat undantag finns: en rad som slutar på två tryckstarka stavelser (t.ex. "ny kraft" i Ps. 23:3) kan fungera väl när den läses men vålla svårigheter ur musikalisk aspekt.⁷ Speciella krav ställer naturligtvis den gregorianska psalmodin; här kan jag hänvisa till Anders Ekenbergs uppsats i detta nummer av Svenskt Gudstjänstliv.

Direktivens fyra nyckelord – svenskan i den nya översättningen skall vara idiomatisk, begriplig, naturlig och nutida – kan nog accepteras av de flesta. Svårigheterna börjar när de skall tillämpas.

"Idiomatisk" och "naturlig" måste väl betyda i stort sett samma sak: endast genuint svenska formuleringar bör godtas och typiska översätt-

⁶ Tilläggsdirektiv till bibelkommissionen, Protokoll vid regeringssammanträde 1975-06-18, Dnr 2091/74.

⁷ Se min uppsats "Att tolka psalm 23 till svenska", Kapitlet om Jehu och andra uppsatser om Gamla testamentet, 1979, s. 123f. (även i SEÅ 41-42, 1977, s. 16f. och i Språken i vårt språk. Språkstudier samlade av Inge Jonsson och utgivna av Svenska Akademien, 1980, s. 159f.)

ningsfraser undvikas. Vi klagar med rätta på rekommakares, sociologers och andra språkförstörarens svengelska, men åtskilliga traditionsbevarare tycks vara blinda för att KB 1917 inte minst i Psaltaren rymmer inslag av den förskräckligaste svebreiska. Bibelfraser som verkligen införlivats med svenskan och blivit levande beståndsdelar i vårt språk är en sak för sig, men i den nu gällande översättningen hittar man också uttryck som aldrig slagit rot utanför kyrkans murar och som ingen använder annat än möjligen för att härma "biblisk" klang. Det gäller framför allt sådana ord-för-ord-återgivning som jag diskuterat ovan. De måste naturligtvis, om direktiven skall åtlydas, ersättas med äktsvenska uttryck. Några exempel (formuleringen i Fem bibelböcker följer inom parentes): Ps. 36:12 Låt icke de högmodigas fot komma över mig (Låt inte de stolta trampa ner mig), 71:10 vakta på min själ (stå mig efter livet), 71:18 förtälja om din arm (förkunna din kraft), 25:1 Till dig, Herre, upplyfter jag min själ (Herre, jag sätter mitt hopp till dig).

Det sista exemplet visar att frågan om idiomatisk svenska också har att göra med begripligheten. Att "upplyfta sin själ" är inte bara en mekaniskt ordagrann återgivning av det hebreiska uttrycket, den är också vilseledande. Originalets *näfäsh* betyder faktiskt inte alls detsamma som vårt "själ". Det hebreiska ordets meningsomfång sträcker sig från det konkreta "strupe", "gap" (Jes. 5:4) över "hunger", "aptit", "begär" (Hos. 4:8) och "längtan", "önskan" (5 Mos. 21:14) till "liv" (3 Mos. 24:17) och "levande varelse", "person" (3 Mos. 23:30). Man måste alltså välja helt olika svenska ord på olika ställen för att troget kunna återge den verkliga innebörden i grundtextens uttryck (vilket KB 1917 också ofta gör). Att "lyfta sin *näfäsh* till" betyder att "rikta sitt begär mot", "längta efter", "sätta sitt hopp till". I Ps. 25:1 är vår översättning inte bara mera idiomatisk än KB 1917 — den ger också läsaren bättre möjlighet att begripa vad psalmisten faktiskt menade.

Kravet på begriplighet hänger naturligtvis

också nära samman med begreppet "nutida" i direktivens fyrfaldiga önskemål. Det finns ingen anledning att blockera vägen till förståelse av texten genom att behålla ålderdomliga och svårbegripliga ord eller former, om det finns moderna och lättillgängliga motsvarigheter med rätt innebörd och rätt stilläge att tillgå. Att vi inte längre bör skriva "I som frukten Herren" är självklart, och verbens pluralformer måste även i övrigt undvikas. Konjunktiverna bör nyttjas med största återhållsamhet — tyvärr, får man väl säga: nog *vore* det praktiskt, om de *finge* brukas litet flitigare. Särskilt svärersättliga är de i böner och önskingar av typen "Han befrie honom" (Ps. 22:9), framför allt när det kommer en hel rad av sådana fraser: då blir konstruktionen med "må", som man oftast blir tvungen att tillgripa som ersättning, lätt en smula tjatig. Men konjunktivformerna är enligt tillförlitliga rapportörer katastrofalt effektiva spärrar för den yngre generationens läsförståelse, och vi har nog inget val.

Dock måste vi med kraft understryka att direktivens begriplighetskrav inte alls betyder att vi skulle vara ålagda att utarma språket och rätta oss efter vad minsta grundskolebarn kan fatta. Tvärtom sägs det i klartext att direktivens stildetal "erbjuder en ganska vid ram och inrymmer många stillägen och möjligheter till stilistisk profilering i anslutning till originaltextens helhetskaraktär". Vi behöver alltså ingalunda nöja oss med något slags "basic Swedish." En och annan kritiker har rentav tyckt att vi varit alltför exklusiva och litterära när vi brukat ord som "åsyn", "lägel", "trångmål" eller "smäleik".

Men hymner för templets gudstjänst kan inte skrivas på kvällstidningsprosa. Lika felaktigt som det vore att odla något slags föråldrad bibelsvenska — jag tänker på ord som "tillstädja", "oförvarandes" eller "hårdeligen" där originaltexten har helt vanliga och vardagliga uttryck — lika illa vore det att avstå från de resurser vårt språk dock äger för att ge variation, lyftning och klang åt bön och lovsång.

Bertil Albrektson

Psaltaröversättning och psalmodi

Inom inte alltför många år kommer Bibelkommissionen att ha nyöversatt Psaltaren. För såvitt inte kyrkorna väljer att fortsätta med 1917 års kyrkobibel kommer detta givetvis att försätta all psaltarsång i ett nytt läge.

Redan under våren 1979 utkom 21 psalmer i nyöversättning.¹ De 21 psalmerna representerar många olika genrer och utgör nästan en sjundedel av Psaltaren. Därför bör det gå att avläsa den kommande översättningens huvuddrag redan av denna första omgång psalmer.

I den här artikeln skall jag ta upp några frågor kring rytmen i den nya psaltaröversättningen och diskutera gestaltningen av svenska psalmtoner för koriskt bruk. Problemet gäller i grund och botten hur psalmtoner — närmast för tidegården — kan se ut som låter textens egenskaper komma till sin rätt och samtidigt är musikaliskt fullgoda. Jag tar min utgångspunkt i två generella konstateranden, utan att utföra dem närmare:

A. Psalmodi är en genre där texten är den överordnade faktorn och det musikaliska elementet smidigt och otvunget ger sig ur texten själv. I psalmodin är det musikaliska elementet aldrig självständigt.

B. De gregorianska psalmtonerna — här avses fr.a. officiepsalmodin — är produkter av en stereotypisering som var praktiskt motiverad: den möjliggjorde korisk recitation av psalmverserna. De gregorianska formlerna är anpassade efter latinsk *cursus* och är så kongeniala med texten som man rimligtvis kan begära.

Fasta, tämligen stereotypa psalmtonsformler är oundvikliga om man skall kunna recitera psalmverserna koriskt, i synnerhet med annat än en övad kör. Hur kan sådana psalmtoner se ut om de skall låta den svenska textens egenart och egenskaper komma till sin rätt och samtidigt vara musikaliskt fullgoda?

1. Den nya översättningen

Egenskaperna i den nya översättningen kan enklast klargöras genom en jämförelse med kyrkobibeln (KB) 1917. Jag får nöja mig med att ta upp några punkter som har särskild betydelse för psalmodiering. Som jämförelsematerial ur KB 1917 används samma 21 psalmer som nu nyöversatts, detta för att textmassorna ur de båda versionerna skall bli ungefär lika stora.

a) Rytmska egenskaper i allmänhet

I en liten skrift om språket i KB 1917 skrev Johannes Lindblom: "Omständlighet och mångordighet är fiender till språkets rytm och spänst. I varje fall har de poetiska böckerna i Bibeln nu fått en yttre form som omedelbart ger vid handen att det är fråga om poesi. Särskilt i Jobs bok . . . märker man också en energisk strävan att låta det hebreiska originalets poetiska stil komma till sin rätt även i den svenska översättningen. Men detsamma gäller i högre eller lägre grad alla de poetiska styckena i Bibeln, både i Gamla

¹ *Fem bibelböcker. Gamla testamentet 1* (1979) s. 11–37. Den tidigare tanken inom 1971 års bibelkommitté att två översättningar borde utarbetas, en "vanlig" och en liturgisk-musikalisk (*Att översätta Gamla testamentet*, SOU 1974:33, s. 13) är inte aktuell längre. Remissinstanserna var avvisande till två olika versioner (se *Nyöversättning av Gamla testamentet*, Ds U 1975:1, s. 4f), och det praktiska översättningsarbetet tyder på att det går någorlunda att förena de olika kraven.

och Nya testamentet.”¹ Det försiktiga godkännande som Lindblom – själv medlem i den dåvarande bibelkommissionen – här ger KB 1917 hindrar inte att KB 1917 kritiserats inte minst för sin rytmiska slapphet. I linje med detta understryker 1971 års bibelkommitté vikten av att ”undvika den slappa rytmen som uppkommer när de betonade stavelserna omges av alltför många obetonade . . . Enligt vår mening är en viss rytmisk fasthet oerhört väsentlig för att de poetiska texterna skall få inträngande kraft. Och KB 1917 synes oss genom sin mångordighet ha försummat rytmen.”² Det råder ingen tvekan om att de nya 21 psalmerna är rytmiskt fastare än KB 1917. Några exempel ur Ps 22:

v.6 Till dig ropade de och blevo hulpna,
på dig förtröstade de och kommo icke på skam.
(1917)
De ropade till dig och blev räddade,
de förtröstade på dig, och du svek dem aldrig.
(1979)

v.10 Ja, det var du som hämtade mig ut ur moderlivet
(1917)
Du hjälpte mig ut ur min moders liv (1979)

v.25 Ty han föraktade icke den betrycktes elände
och höll det icke för en styggelse;
han fördolde icke sitt ansikte för honom,
och när han ropade, lyssnade han till honom.
(1917)
Ty han föraktade inte den svage
och vände inte ryggen åt hans nöd,
han dolde inte sitt ansikte
utan hörde hans rop om hjälp. (1979)

Den större rytmiska tätheten gör att raderna ofta blir kortare (och aldrig längre) i den nya översättningen. Två exempel ur Ps 25:

v.14 Herren har sin umgängelse med dem som frukta
honom (1917)
De som fruktar Herren blir hans förtrogna (1979)

¹ J. Lindblom, Om språket i den svenska bibelöversättningen av 1917 (1953) s. 39.

² Att översätta Gamla testamentet s. 89f.

v.20 låt mig icke komma på skam, ty jag tager min
tillflykt till dig (1917)
svik mig inte, då jag flyr till dig (1979)

Dessa ting kan man så lätt förvissa sig om att ytterligare belägg inte är nödvändiga. Den rytmiska tätheten och de kortare raderna måste både läs- och sångrytmiskt vara en betydande vinst.

Upphovsmännen till KB 1917 hade ambitionen att låta något av den hebreiska Psaltarens egen rytm slå igenom i den svenska texten. Exemplet är kanske inte riktigt så tydliga som t.ex. Erling Eidem lät påskina³, men man kan ofta åtminstone ana en vers med 2–5 taktslag som erinrar om rytmen i originalet. Mot den bakgrunden är det intressant att läsa vilka ideal de nu arbetande översättarna har haft: ”Man bör i översättningen klart markera den hebreiska versens grundkarakter: en parallellistisk vers, där radparet utgör grundenheten, med 2–4 betonade ord i varje versrad. Det hindrar inte att man i enskilda fall – t.ex. för att nå större uttrycksfullhet i texten – kan överge det formella mönstret (med radparet som ett viktigt karaktistikum) . . . Vid översättning av den hebreiska poesin är det väsentligt att man finner en rytm som är effektfull för svenska läsare samtidigt som den ger en föreställning om den hebreiska versens grundkarakter.”⁴ Till följd av den större tätheten är pulsationen mer kännbar nu än i KB 1917,⁵ även om den inte har genomförts efter något teoretiskt fastlagt schema:

³ E. Eidem, Vår svenska bibel (1923) s. 168–173.

⁴ Att översätta Gamla testamentet s. 89.

⁵ Det är ofta inte lätt att entydligt avgöra hur man skall placera ut taktslagen. Uppslag för analys av psalmerna ur metrisk och prosodisk synpunkt kan man bl.a. få av det instrumentarium för studium av fri vers som utvecklats av Sten Malmström. Se hans Takt, rytm och rim i svensk vers (1974) och Stil och vers i svensk 1900-talspoesi (1968).

- Ps 22:4 Dóck är dú den hélige,
till din trón stiger Ísraels lövsång.
5 På díg förtróstade våra fáder,
de lítade på díg, och du kóm dem till hjálp.
6 De rópade till díg och blev ráddade,
de förtróstade på díg, och du svék dem áldrig.

Ett besvärande fenomen vid psalmodiering är accentmöten, dvs. två betonade stavelser direkt efter varandra. (Vi återkommer till accentmöten i radslut.) I de 21 psalmerna i KB 1917 finns sådana accentmöten i inte mindre än 94 fall plus det i varje vers återkommande omkvädet i Ps 136 (radsluten inräknade). Några exempel:

- Ps 22:13 Tjurar i mángd ómgiva mig
118:24 látom oss på dén frójdas och vara glada
136:1–26 ty hans nád várar evinnerligen

I en del fall kan man undertrycka den ena av accenterna när man psalmodierar, men accentmöten är ändå alltför vanliga i KB 1917. Detta om inte annat illustrerar väl riktigheten i Lindbloms ord: "Vad angår den nya bibelöversättningen (=KB 1917) kan det nog sägas att något liturgiskt intresse inte har varit bestämmande för dess upphovsmän."⁶ Här innebär 1979 års psalmer en klar förbättring, 30 fall, även om också detta tal är för högt för att vara tillfredsställande:

- Ps 33:3 Sjung en ný sång till hans ära
51:11 stryk út ál min skuld
145:13b Gúd håller sina löften

Två andra bekymmer vid psalmodiering är vissa konsonantmöten och större konsonantanhopningar liksom (ofta) cesurer mitt på en versrad som kräver en paus om texten skall låta naturlig. Det förra ger en "snubbli" gång i psalmodin, det senare kan vara problematiskt särskilt om man inte har möjlighet att öva och samordna pauserna. Det räcker här att notera att dessa två problem är mindre med den nya översättningen än med KB 1917.

Nyss konstaterades att 1917 års män inte våglets av liturgisk-musikaliska hänsynstaganden. De nu sittande översättarna har inte bundit sig vid krav på texterna utifrån något speciellt psalmodieringssystem (t.ex. det gregorianska) men utan tvekan tagit hänsyn till allmänna sångbarhetskrav. Att vissa lösningar i praktiken är mindre bra ur sångsynpunkt hör i regel samman med att andra krav – innehållsliga eller stilistiska – fått falla utslaget.

Sammanfattningsvis har alltså 1979 års psalmer en påtagligt tätare rytm än 1917 års. Raderna är kortare. Ofta kan man förnimma en puls med 2–4 taktslag per versrad. Accentmöten, konsonantanhopningar och cesurer mitt på versraderna förekommer mera sällan än i KB 1917. Generellt är därför de nyöversatta psalmerna säkert tacksammare att psalmodiera än KB 1917. Men just med tanke på psalmodiering måste en annan aspekt undersökas: radsluten. Radslutens utseende påverkar ju direkt utformningen av psalmtoner.

b) *Radsluten*

I det följande undersöks först hur radsluten är utformad vid och efter den sista höjningen, dvs. sista betoningen på varje rad, i KB 1917 och 1979 års psalmer. (Längre fram behandlas hur det ser ut närmast före den sista höjningen.) För överskådlighetens skull skiljer jag endast på radslut med en, två, tre, fyra och fem stavelser, räknat fr.o.m. sista höjningen. (Exempel: typ 1 "ró", typ 2 "fáder", typ 3 "hélige", typ 4 "evínnerligen", typ 5 "óráttfárdiga"). Jag skiljer alltså inte ut undertyper beroende på eventuell förekomst och placering av bitryck. Jag vågar inte påstå att tabellerna ger en absolut rättvisande bild av *hela* Psaltaren i KB 1917 eller den kommande översättningen, men materialet ger nog en någorlunda rättvisande bild och duger därför som utgångspunkt för diskussion om svenska psalmtoner. Framför allt har jag velat få ett bredare och säkrare material att utgå från än de strödda exempel man vanligen brukar andraga i sådana här diskussioner. Materialet har sorte-

⁶ Lindblom, a. a. s. 40.

rats upp i tre olika tabeller som gör det möjligt både att granska förekomsten av olika radsluts-typer vid resp. flexa, mediatio och finalis och att få en överblick över tendenserna i den nya översättningen gentemot KB 1917.⁷

Tabell 1. Vid flexa

	KB 1917	1979
1 ⊥	13 (31,7 %)	20 (34,5 %)
2 ⊥ —	13 (31,7 %)	27 (46,5 %)
3 ⊥ — —	9 (22 %)	7 (12,1 %)
4 ⊥ — — —	5 (12,2 %)	2 (3,45 %)
5 ⊥ — — — —	1 (2,4 %)	2 (3,45 %)
Summa	41 (100 %)	58 (100 %)

P.g.a. en annorlunda radindelning blir förekomsten av flexa ymnigare om man psalmodierar med den nya översättningen (58 fall mot 41 med KB 1917). De viktigaste skillnaderna är att radslut av typ 2 blivit vanligare (46,5 % mot 31,7 % i KB 1917) och att radslut med tre sänkingsstavelser efter sista höjningen blivit sällsyntare (3,45 % mot 12,2 %). Typ 3 har också minskat markant (12,1 % mot 22 %). Radslut bestående av enbart en höjningsstavelse, typ 1, är ungefär lika frekventa nu som i KB 1917 (34,5 % mot 31,7 %) men den lätta ökningen bör kanske uppmärksammas (jfr nedan). Medan typ 1 och 2 var lika vanliga i KB 1917 är typ 2 nu vanligare än typ 1 (46,5 % mot 34,5 %).

⁷ Principen för min rytmsiering av texten har varit att läsa den som prosatext, dvs. "enligt de betoningssystemer som tillhör språkets system och som varje svensktalande har levande inom sig" (*Malmström, Stil och vers* s. 71). Det innebär bl.a. att man ofta läser med ordgruppsaccent. Vissa avgöranden betr. rytmsieringen i tveksamma fall har varit nödvändiga för att undersökningen alls skulle kunna genomföras. — Radindelningen i mitt material (som bl. a. bestämmer förekomsten av flexa) bygger i stort, med vissa korrigeringar, på *Psaltaren och andra bibliska sånger* ... utg. av L. Lindhagen (1961) resp. utgåvan i *Fem bibelböcker*.

Tabell 2. Vid mediatio

	KB 1917	1979
1 ⊥	108 (28,7 %)	124 (32 %)
2 ⊥ —	155 (41,1 %)	190 (49,1 %)
3 ⊥ — —	69 (18,3 %)	61 (15,8 %)
4 ⊥ — — —	39 (10,3 %)	8 (2,1 %)
5 ⊥ — — — —	6 (1,6 %)	4 (1 %)
Summa	377 (100 %)	387 (100 %)

Att summorna i tabellen inte är de samma för KB 1917 och 1979 beror dels på att den nya översättningen har en hel vers som 1917 helt saknade (Ps 145:13b), dels på att radindelningen nu gjort något annorlunda: vissa verser med två versrader i KB 1917 har nu lösts upp i fyra. Jag har vid beräkningarna utgått från den radindelning som förefaller naturlig vid psalmodiering av respektive text.

Liksom vid flexa har även vid mediatio förekomsten av radslut med tre eller fyra sänkingsstavelser efter sista betoningen minskat, i synnerhet typ 4 dvs. slut av typen "evinnerligen" (2,1 % mot 10,3 %). De trestaviga slutet är något färre (15,8 % mot 18,3 %). Antalet tvåstaviga slut har ökat från 41,1 % till hela 49,1 %; varannan mediatio är nu av denna typ. Men även radslut av typ 1 dvs. med en enda, betonad slutstavelse har ökat (från 28,7 % till 32 %). De radslut som föranleder *pausa correpta* om man psalmodierar gregorianskt blir alltså frekventare med den nya översättningen.

Tabell 3. Vid finalis

	KB 1917	1979
1 ⊥	114 (30,2 %)	172 (44,4 %)
2 ⊥ —	137 (36,3 %)	165 (42,6 %)
3 ⊥ — —	66 (17,5 %)	41 (10,6 %)
4 ⊥ — — —	56 (14,9 %)	8 (2,1 %)
5 ⊥ — — — —	4 (1,1 %)	1 (0,3 %)
Summa	377 (100 %)	387 (100 %)

När det gäller finalis kan man iaktta en tendens som är snarlik den vid mediatio. Radslut med två obetonade stavelser efter sista höjningen har minskat påtagligt (från 17,5 % till 10,6 %), med tre obetonade efter sista höjningen har minskat dramatiskt (från 14,9 % till 2,1 %), och de sällsynta med fyra obetonade efter sista höjningen

har blivit ännu sällsyntare (från 1,1 % till 0,3 %). I gengäld har en- och tvåstaviga slut ökat. Vid typ 2 är ökningen markant (från 36,3 % till 42,6 %), men allra mest anmärkningsvärd är den vid typ 1, radslut med betonad sista stavelse (från 30,2 % till 44,4 %);⁸ finalis slutar nu lika ofta på betonad stavelse som på betonad+obetonad, siffermässigt t.o.m. med en liten övervikt för typ 1. Om typ 1 i KB 1917 beredde bekymmer vid gregoriansk psalmodiering så kommer den nya översättningen här att bereda ännu större bekymmer. Finalis av typ 1 är nu inte längre (som i latinet) något undantag eller (som i KB 1917) något mindre välföreträtt utan lika vanligt som tvåstaviga slut.

Den viktigaste slutsatsen av denna inventering av radsluten i den nya översättningen är följande: psalmtoner som skall kunna låta texten komma naturligt till sin rätt måste ha en musikalisk struktur där det är *lika naturligt* med manliga som kvinnliga radslut. De skall medge trestaviga slut och undantagsvis tåla radslut med 3–4 obetonade stavelser efter den sista höjningen.

Ytterligare en fråga måste här beröras: accentmöten i slutet av versrader, dvs. fall där den avslutande höjningen omedelbart föregås av en annan höjning. Det rör sig inte om fler klara fall i den nya översättningen (10 fall mot 26 i KB 1917) än att samtliga kan återges här:

- Ps 22: 2 hjälpen är långt borta (finalis)
 22:20 dröj inte långt borta (mediatio)
 23: 3 Han ger mig ny kraft (flexa)
 24: 4 Den som har skuldlösa händer och rént hjärta (flexa)
 25: 2 jag förtröstar på dig: svik mig inte (mediatio)
 eller: på dig: svik mig inte
 51:12 Skapa i mig, Gud, ett rént hjärta (mediatio)
 71:12 Gud, varför är du så långt borta? (mediatio)
 96: 1 Sjung till Herrens ära en ny sång (mediatio)
 121: 3 Han låter inte din fot slinta (mediatio)
 145:15 och du mättar dem i rätt tid (finalis)

Skall problemet förutses i psalmtonssystem torde man kunna söka en gemensam lösning för dessa tio fall, även om de betoningmässigt inte är exakt likartade. Det är dock önskvärt att så många som möjligt av dessa accentmöten vid radslut elimineras vid revision av översättningen, åtminstone vid mediatio och finalis.

Inventeringen av radsluten visar att ett gammalt psalmodiproblem i stor utsträckning har försvunnit: radslut med ord av typen "evinnerligen", "övermodiga" osv. med många obetonade stavelser efter den sista höjningen. Daktyliska slut har blivit ovanligare. Mest anmärkningsvärd är dock förskjutningen i riktning mot enstaviga radslut (typ 1 i tabellerna). I KB 1917 stod de för i genomsnitt 30,2 % av alla radslut, i den nya översättningen förekommer de i 37 %. Tvåstaviga slut hade KB 1917 i genomsnittligt 36,4 %, den nya har dem i 46 %. Ökningen är större för tvåstaviga, men de enstaviga slutet har blivit anmärkningsvärt vanliga. Som tidigare konstaterades är det särskilt markant i finalis, där typ 1 är lika frekvent som typ 2. Naturligtvis kan statistik av den här typen bara nyttjas på ett måttfullt sätt, men de betonade radslutens frammarsch är så påtaglig att man måste ta hänsyn till dem på ett helt annat sätt än hittills när man reflekterar över hur svenska psalmtoner kan se ut.

Min egen slutsats av denna analys är oundviklig: gregorianska psalmtoner kan inte vara den enda eller huvudsakliga lösningen om vi vill ha en psalmodi som låter textens egen rytm komma till sin rätt. En jämförelse mellan radslutstyperna i motsvarande textmassa i den latinska Psaltaren⁹ och den nya svenska översättningen bekräftar denna slutsats:

⁸ Ökningen är markant även om man tar hänsyn till att omkvädet i Ps 136, som står för 26 fall, är inräknat i antalet 172.

⁹ Den latinska text som använts är den i Breviarium och Antiphonale Romanum, dvs. den s.k. gallianska Psaltaren.

Tabell 4

a. Vid flexa

	Latin	1979
1 ⊥	1 (16 2/3 %)	20 (34,5 %)
2 ⊥ —	4 (66 2/3 %)	27 (46,5 %)
3 ⊥ — —	1 (16 2/3 %)	7 (12,1 %)
4 ⊥ — — —	0	2 (3,45 %)
5 ⊥ — — — —	0	2 (3,45 %)
Summa	6 (100 %)	58 (100 %)

b. Vid mediatio

	Latin	1979
1 ⊥	14 (3,5 %)	124 (32 %)
2 ⊥ —	265 (66,9 %)	190 (49,1 %)
3 ⊥ — —	117 (29,6 %)	61 (15,8 %)
4 ⊥ — — —	0	8 (2,1 %)
5 ⊥ — — — —	0	4 (1 %)
Summa	396 (100 %)	387 (100 %)

c. Vid finalis

	Latin	1979
1 ⊥	16 (4 %)	172 (44,4 %)
2 ⊥ —	280 (70,7 %)	165 (42,6 %)
3 ⊥ — —	100 (25,3 %)	41 (10,6 %)
4 ⊥ — — —	0	8 (2,1 %)
5 ⊥ — — — —	0	1 (0,3 %)
Summa	396 (100 %)	387 (100 %)

Som synes är flexa, dvs. en "treradig" vers där den första radens självständighet bör markeras med ett melodiskt slutfall, betydligt vanligare i 1979 än i de latinska psalmerna. Typ 1 är sällsynt vid såväl mediatio som finalis: den representerar endast 3,5 resp. 4 % av alla radslut; det är alltså fullt berättigat att tala om radslut med betonad slutstavelse som ett *undantag* i latinet. Här ligger den mest dramatiska skillnaden mellan latinet och den svenska texten: i den svenska har vi redan kunnat konstatera att typ 1 är *en av huvudformerna* för radslut, i finalis lika frekvent som typ 2. Det är fr.a. detta som gör min slutsats angående gregorianska psalmtoner oundviklig. (Förekomsten av nödlösningar som *pausa correpta* eller undertryckande av den musikaliska accenten i latinsk psalmodi skall ses mot bakgrund av att typ 1 är så sällsynt. Alltför ofta använd fördärvar *pausa correpta* den melodiska linjen, och den är inte möjlig vid finalis. Ett konsekvent

undertryckande av de musikaliska accenterna¹⁰ är musikaliskt oacceptabelt.)

Ur psalmodisynpunkt kan man naturligtvis kommentera läget på olika sätt. Man kan beklaga att nyöversättningen inte skraddarsyfts för ett psalmodisystem byggande på latinsk *cursus*. (Skälet är att det alternativet för översättarna tett sig som en alltför hård tvångströja; det skulle gå ut över den allmänna stilistiska kvaliteten.) Men man skulle också modigt kunna anta utmaningen som ligger i den profil den nya översättningen har. Inledningsvis skrev jag: "Psalmodi är en genre där texten är den överordnade faktorn och det musikaliska elementet smidigt och otvunget ger sig ur texten själv." Vad kan det få för konsekvenser?

2. Svenska psalmtoner

Frågan gäller ett psalmtonssystem som — i likhet med det gregorianska på latin — skall kunna användas till *alla* psalmer.

Tonsättare som komponerat psalmodier till svensk text under det senaste decenniet har haft en tendens att låta kadenserna bestå av en enda slutton, som infaller på sista höjningen och kan upprepas i den mån sista höjningen följs av sänkingsstavelser. Samma grundmönster kan konstateras såväl i psalmtoner för koriskt bruk som i friare gestaltade psalmodier för försångare. Några exempel ges i *notexempel 1*.

Det är uppenbart att man med denna struktur utan konflikter mellan musikalisk och språklig accent kan göra rättvisa åt de krav jag tidigare formulerade: psalmtoner "måste ha en musikalisk struktur där det är lika naturligt med manliga som kvinnliga radslut. De skall medge trestaviga slut och undantagsvis tåla slut med 3—4 obetonade stavelser efter den sista höjningen." Av *notexempel 2* framgår att alla dessa krav tillgodoses.

¹⁰ Det praktiseras bl.a. av någon eller några svenska kommuniteter som sjunger gregoriansk tidedgård på svenska.

a

Se, jag bådär er en stor gläd-je, som skall vederfa-ras allt fol-ket.
Ty i dag ... i Da-vids stad, och han är Mes - si - as, Her - ren.

b

Herren har ställt sin tron i him-len, allt är un-der-lagthans väl-de.
Lo-va Her-ren, ni hans äng-lar, star-ka hjältar, ni som gör vadhan be-fallt!

Notexempel 1. a) Egil Hovland: Introitus (Juldagen). b) Ingmar Milveden: Ps 103.

a

Saliga äro de som äro fatti-ga i an-den, dem hör himmel-ri-ke-t till.
Saliga äro de som sör-ja, de skola bli-va tröstade.

b

De som sover i mullen kan in-te hyl-la ho-nom, de som vilar i jorden kan
och Herrns hus skall va-ra mitt hem, så
inte bö-ja knä för ho-nom.
läng-e jag le-ver.

Notexempel 2. a) Trond Kverno: Saligprisningarna ur Missa Agnus Dei. b) Psalmodi av Henry Weman (Glädjens mässa), här med text ur Ps 22 och 23.

I större skala har modellen tillämpats av Niklas de Goede i tidegården för Birgittasystrarna i Vadstena.¹ De Goede har adapterat det birgittinska officiet till svenska efter linjer som delvis avviker från principerna i tidigare svenska gregorianska utgåvor. I just psalmtoner utgår han från det melodiska grundmaterialet i de gregorianska tonerna, men psalmtoner avviker på

två viktiga punkter från de latinska: kadenserna är formade efter den nyss återgivna rytmiska modellen, och ofta har psalmtoner växlande ténor, olika recitationston i första och andra halvversen.² Se notexempel 3.

En likartad kadensstruktur finns i de psalmtoner jag själv försökte med i *Ge mig svar* (1972), ytterligare en likartad i Ragnar Holtes utkast till

¹ Endast completoriet finns i tryck: *Vadstenanunnornas veckoritual*. Completorium (1974). Vissa exempel i det följande är hämtade ur klostrets stencilerade utgåva.

² Växlande ténor förekommer ju inte i gregorianska psalmtoner annat än i tonus peregrinus. I andra irreguljära medeltida toner förekommer det oftare, och i annan latinsk psalmodi än den gregorianska är det vanligt.

Notexempel 3. Psalmtoner av Niklas de Goede.

a

Ty han vet vad för ett vérk vi äro, han tänker därpå att vi ä-ro stöft.

b

Det är Herren, den väldi-ge hjälten, Herren, våldig i strid.

Notexempel 4. Psalmtoner av a) Ragnar Holte, b) Anders Ekenberg.

"reformerade psalmtoner".³ Även här låg det melodiska materialet i de latinska tonerna till grund. Såväl Holte som jag försökte – på något olika sätt – ge utrymme för en också musikaliskt uttryckt dubbelaccentuering i radsluten, låt vara att den första musikaliska accenten i båda systemen tänktes kunna undertryckas när det var textligt naturligt. Se *notexempel 4*. Båda systemen är enligt min mening en aning för komplicerade för koriskt bruk.

När är det önskvärt att kunna musikaliskt uttrycka en dubbelaccentuering? Allmänt sett: i de fall där textens naturliga betoningförhållanden störs och innebörden ändras av att man inte markerar höjningen före sista höjningen. Av *not-*

exempel 2 framgår att textens betoningförhållanden görs full rättvisa med den nyss omnämnda, enkla psalmtonsstrukturen (de Goede m.fl.) om näst sista och sista höjningen åtskiljs av *mer än en* sänkingsstavelse. Eftersom det är vanligast med fler sänkningar än en före sista höjningen (se nedan tabell 5) kommer den första förberedelsetonen att i "det allmänna psalmodierande medvetandet" stå för obetonad stavelse. Men när sista och näst sista höjningen åtskiljs av *endast en* sänkingsstavelse är det språkligt onaturligt att bara den sista får en musikaliskt uttryckt accent; så är fallet i t.ex. flertalet av de Goedes psalmtoner.⁴ Av tabell 5 framgår fördelningen av olika typer härvidlag:

³ R. Holte, Kan psalmtonerna reformeras? i Svenskt Gudstjänstliv 44–45 (1969–70) s. 41–46; Gamla och nya psalmtoner i d:o 46 (1971) s. 6–19.

⁴ De gammal- och nytestamentliga cantica har i Vadsstenamaterialet ofta något annorlunda formade recitationstoner med bl.a. musikaliskt uttryckt dubbelaccentuering i radsluten.

Tabell 5

a. Vid mediatio

	KB 1917	1979
A $\perp \perp$	15 (4 %)	6 (1,5 %)
B $\perp - \perp$	112 (29,7 %)	104 (26,9 %)
C $- - \perp$	250 (66,3 %)	277 (71,6 %)
Summa	377 (100 %)	387 (100 %)

b. Vid finalis

	KB 1917	1979
A $\perp \perp$	11 (2,9 %)	2 (0,5 %)
B $\perp - \perp$	78 (20,7 %)	80 (20,7 %)
C $- - \perp$	288 (76,4 %)	305 (78,8 %)
Summa	377 (100 %)	387 (100 %)

Som typ A anges de fall där den sista höjningen omedelbart föregås av en annan höjning, dvs. där accentmöte föreligger (jfr ovan s. 59). Typ B är de fall där den sista höjningen skiljs från den näst sista av endast en sänkingsstavelse (t.ex. Ps 25:10 "Allt vad Herren gör är nåd och tröfasthet").⁵ Skillnaderna i förekomst mellan KB 1917 och 1979 är här knappast signifikanta. Detsamma gäller typ C, de fall där sista höjningen föregås av minst två sänkingsstavelser (t.ex. Ps 25:8 "Herren är god och står vid sitt ord").

Typ B måste beaktas när det gäller gestaltningen av psalmtoner: ett undertryckande av accenten leder här ofta till att texten blir svårbegripligare eller får en felaktig innebörd. Exempel:

a

Låt honom leva så länge só - len finns och månen lyser, släkte ef-ter släk-te.

b

O Gud, för - lös - sa Ís-ra-el från åll dess nöd!

Notexempel 5. Psalmtoner av a) Anders Ekenberg, b) Egil Hovland (modifierad).

Inte: Allt vad Herren gör är nåd och tröfasthet

utan: Allt vad Herren gör är nåd och tröfasthet (Ps 25:10)

Inte: en hord av våldsmän ómger mig

utan: en hord av våldsmän ómger mig (Ps 22:17)

Ibland kan den näst sista höjningen även i fall av typ B undertryckas, men problemet går inte att komma ifrån. Och enligt min mening ligger här en svaghet i psalmtoner med den struktur som demonstrerades i notexempel 2 och 3, som konstaterades vara idealisk ur andra synpunkter. Man skulle dock (åtminstone i vissa psalmtoner; det beror litet på melodilinjen) kunna lyfta fram den näst sista höjningen i radslut av typ B genom att binda samman den sista recitationstonen med den första förberedelse-tonen. Förberedelse-tonerna har då fortfarande status av obetonade men tetrytmen kommer fram naturligt. Se *notexempel 5*.

Som konstaterades tidigare kan det gregorianska psalmtonssystemet inte uppfylla de svenskspråkliga kraven, om det gäller att finna ett system på vilket alla psalmer i den nya översättningen kan sjungas. Det återgivna systemet, som de Goede m.fl. använder, uppfyller de språkliga kraven och är enkelt att praktisera. Det tillåter en smula strukturell variation (t.ex.

⁵ I det material som ligger under tabell 5 har jag försökt att inte i onödan räkna radslut till typ B.

variation mellan en och två förberedelsetoner före sluttonen, initium i vissa toner osv.), och det borde väl gå att sjunga gregorianska antifoner till det. Dess grundstomme kan också användas för nykomposition.

Ändå är det frågan, om lösningen med en enda, upprepad slutton och en så uniform psalmonsstruktur i längden håller. Det finns ett gammalt japanskt ordspråk som säger: "För att något skall kunna få religiös betydelse krävs två ting: det måste vara enkelt, och det måste kunna upprepas".⁶ Visserligen kan nog en psalmodi sådan som den refererade försvaras som en organisk utveckling ur och av den latinska sångtraditionen, och den borde kunna försvara sin plats som en enklare variant, en *psalmodia simplex* för förhållanden där man inte har några möjligheter att öva. Men frågan är om det inte är ett för stort offer som den nya översättningen *så som den nu ser ut* kräver av oss. Lösningen med en enda,

upprepad slutton ger en monotonare karaktär åt hela psalmodin, och de inströdda melismerna i de gregorianska tonerna ger färg åt psalmodin – entydigheten och uniformiteten i det angivna systemet riskerar att bli för stor.

Här står vi nog inför ett ofrånkomligt val: att välja den nya översättningen som grund för psalmodiering framöver (och då gå in för ett psalmonssystem i stil med det refererade) eller att av musikaliskt-konstnärliga skäl önska oss ett annat textunderlag för psalmodin. Det senare alternativet behöver inte med nödvändighet innebära ett nej till den nya översättningen som helhet – däremot betydande justeringar av den, framför allt i radsluten. Och därmed skulle tanken inom 1971 års bibelkommitté att ha två versioner, en "vanlig" och en liturgisk-musikalisk, återigen vara aktuell.

Anders Ekenberg
(1980)

⁶ K. van Dürckheim, *Ons dagelijk leven als oefening* (1969) s. 15f.

Psaltaröversättning och psalmodi

Den som skriver de här raderna har i 35 år umgåtts med de gregorianska psalmonerna anpassade till svensk text. Det som slår mig allt starkare ju längre jag sysslat med dem, och inte minst efter att med välvilligt intresse ha tagit del av många försök att nykomponera psalmtoner, är hur slitstarka de är, och hur väl de klär det svenska språket. Det har varit mycket glädjande att ta del av den provöversättning av 21 psaltarpsalmer som den gammaltestamentliga översättningsenheten inom bibelkommissionen gav ut 1979. Textens större rytmiska täthet ger ännu bättre resultat för anpassningen till psalmonerna än 1917 års bibeltext.

Ibland tycker jag debatten om textunderläggning av psalmodin har förryckts genom att man ställt orimliga krav. Den gregorianska psalmodin har sin styrka i att den förenar en enkel struktur med flexibel hänsyn till varierande språkrytm. I princip underordnar den sig texten och bär fram den på naturligt sätt. Men man kan inte begära att varje vers skall fungera i perfekt harmoni mellan språklig och musikalisk rytm. I och med att grundstrukturen finns där måste språket också i viss mån anpassa sig. Den här spänningen mellan språk och melodistruktur ger i själva verket liv åt sången och motverkar en stel monoton.

I metriskt bundna texter accepterar vi utan att knota spänningar mellan det metriska schemat och den naturliga språkrytmen. Då har ju ändå texten speciellt arrangerats för att fogas in i schemat. Att ställa större krav på metriskt obunden än på metriskt bunden text vid anpassning till en given grundstruktur kan inte vara rimligt. Och som sagt: tänk så mycket vi accepterar i metrisk text! Från mina gymnasiestudier i modersmålet minns jag ur Mjöbergs litteraturur-

val en dikt av sign. Vitalis som börjar så här: Tack för god vakt. I den naturliga språkrytmen har den texten tre markanta accenter: på tack, god och vakt. Men Vitalis' vers var jambisk. Accenterna enligt den metriska strukturen kom att ligga på för och vakt. Jag tyckte det var dålig vers, men Vitalis var på sin tid uppuren skald.

Även en mer driven versmakare som Tegnér kan inte komma undan en viss spänning mellan språkrytm och metrisk struktur. "Dig söver smickrets röst. Hör sanningens en gång." Den versen har betydligt mer övertygande jambisk struktur än Vitalis' vers, men ändå faller i metern en accent på den helt obetonade slutstavelsen i ordet sanningens. Det är mycket vanligt i poesi att man vid deklamation får undertrycka accenter i den metriska strukturen. Det är inte heller något större problem att deklamera versraden Tryggare kan ingen vara och undertrycka accenten på slutstavelsen i ordet Tryggare. Däremot är det dålig smak att skriva en melodi som lägger speciell tyngd just på den stavelsen. Men sånt accepterar vi alltså. För att inte tala om alla felaktiga standardbetoningar i vår psalmbok såsom uppstå'nden, nedfa'lla, tillbe'dja. En del såna här be'toningar (för att använda Finn Viderøs humoristiska terminologi) har smugit sig in i Den svenska mässboken II vid textunderläggning till psalmodin. I psalm 150, underlagd femte psalmonen, rekommenderar man oss gladeligen att sjunga nedfa'lla, trots att den korrekta accentueringen ne'dfalla utan svårighet kan underläggas psalmonen. I Det svenska antifonalet förekommer inga såna fadäser.

Jag tror det var Gudrun Zethelius som först fäste min uppmärksamhet vid hur många "oregelbundenheter" som uppstår när *latinsk* text skall anpassas till psalmonerna. Jag tog sedan

själv och gjorde lite metodisk genomgång och kom fram till att nästan alla de underläggningsproblem vi brukat tala om i svensk text även förekommer i latinsk. Jag hänvisar till min artikel i Svenskt gudstjänstliv nr 46/1971 som innehåller parallella latinska och svenska exempel på "oregelbundenheter".

Jag tycker man skall reservera talet om "oregelbundenheter" för accentmöten o.d. Den gregorianska psalmodin är eljest faktiskt så flexibel att den klarar verser med skilda språkliga accentförhållanden. Men anvisningarna både i latinska och svenska utgåvor är i allmänhet formulerade så att de upptar vissa standardfall som normala och resten som undantag. Så t.ex. anges verslut och halvverslut med betonad slutstavelse alltid som undantag, och med den vanliga noteringen i utgåvorna ser de också gärna ut som undantag. I själva verket finns det lika fasta regler för hur man underlägger sådana verslut som slut med en eller två obetonade slutstavelser. I anvisningarna nämns ofta bara alternativet *mediatio correpta*, dvs. bortfall av den obetonade slutstavelsen i *mediatio*. Det vore värt att också bland huvudreglerna ta upp de fall där accentförskjutning över till slutstavelsen är tillåten. Det har man gjort i det nya antifonale som utgivits i Abtei Scheyern. Där anges i notskriften alla fall av tillåtna accentförskjutningar genom att ovanför accentnoten står en accent som fått en högerriktad pil efter sig. Det är ett intressant pedagogiskt grepp som kunde övervägas även i våra svenska utgåvor. Genom detta enkla grepp framstår accentöverskjutningen inte längre som en "oregelbundenhet" utan som ett i grundstrukturen givet alternativ. I sak är detta ingen nyhet, för alternativet har alltid funnits i strukturen.

Vid dubbelaccentuerad kadens medför accentförskjutning knappast någon spänning alls, för den första accenten får då s.a.s. "bära" kaden sen, och att endera accenten måste undertryckas vid recitationen är oerhört vanligt, inte minst i latinsk text. I detta sammanhang bör påpekas att den moderna strikta skillnaden mellan dubbelaccentuerad kadens och enkelaccentuerad kadens

med förberedelsetoner inte upprätthölls i äldre praxis. Om accentförskjutning inträffar i enkelaccentuerad kadens med två förberedelsetoner får den första förberedelsetonen "bära" kaden sen genom att ta på sig näst sista accenten. Det är inte så konstigt eftersom kaden sen tidigare har uppfattats som dubbelaccentuerad. I varje fall ligger även i detta fall accentförskjutningen inom den latinska psalmodistrukturen. Och ingen tycker väl att det tar emot att i söndagens completoriepsalm lägga under versslutet middagens sken under åttonde psalmtönens *finalis abg*(')f. Att första förberedelsetonen på a tar accenten i ordet middagens gör att man inte besväras av accentförskjutningen från g till f.

Anders Ekenberg har gjort detaljerade statistiska beräkningar av hur accentförhållandena är i vers- och halvverssluten i provöversättningen jämförd med 1917 års text och jämförd med den latinska psaltaren. Jag skall inte ta upp alla detaljer i jämförelserna utan koncentrera mig på den iakttagelse som Ekenberg uppfattar som huvudproblemet. Det gäller förhållandet att slut med betonad slutstavelse är betydligt mer frekvent i den nya texten än i den gamla och framför allt än i den latinska texten. Ekenberg menar att de ständiga accentförskjutningarna bidrar till att upplösa känslan för hur accenterna normalt ligger och därmed för den rytmiska grundstrukturen i psalmodin och att ett ymnigt bruk av *mediatio correpta* är oskönt och därför inte önskvärt. Han menar att förhållandet är ägnat att sätta frågetecken för den gregorianska psalmodins användbarhet till svensk text. Jag är av annan mening, utan att därmed vilja påstå att det rör sig om något skenproblem. Man jag tycker det överdimensioneras av Ekenberg.

Tendensen emot en ökning av betonade slutstavelser i vers- och halvverslut tycks vara obestridlig i det genomgångna materialet. Man kan dock invända att materialet ännu bara utgörs av 21 av inalles 150 psalmer. Det är kanske för tidigt att uttala sig med full säkerhet om att tendensen kommer att stå sig lika entydigt i fortsättningen. Man jag skall inte lägga så stor

vikt vid den invändningen.

Däremot finns det en klar onöjaktighet i Ekenbergs redovisning, och det är att han enbart noterar fallen med betonad slutstavelse utan att ge akt på var närmast föregående accent infaller. Det gör från psalmodiststrukturens synpunkt en stor skillnad om det är tredje eller fjärde stavelsen från slutet som bär denna accent. Är det tredje stavelsen från slutet som har accent kan man nämligen lägga under texten precis som om det hade gällt ett slut med två obetonade stavelser efter sista accenten. Sista tonen i kadensen blir ju alltid fördubblad och får en viss tyngd, så det stör inte alls att där få en betonad stavelse. I dessa fall aktualiseras varken *mediatio correpta* eller *accentförskjutning*. Det här gäller kanske 50 % av samtliga fall med betonad slutstavelse.

Är då de återstående fallen tillräckligt många för att bereda problem? Jag vill ge ett differentierat svar. Ekenberg tycks betrakta *mediatio correpta* som ett musikaliskt mindervärdigt alternativ. Jag kan inte hålla med om det. Jag tycker det ger en välkommen variation. I sjätte tonarten kommer *correptan* ytterst mjukt att stanna på själva tuban: *aga'*, och i andra och åttonde tonarterna stannar den en ton över: (i transponerat läge) *bc'*. Möjligen ter den sig något skarp i fjärde tonarten där vi möter stegringen *gah'*. *Correptan* bör bara användas när slutstavelsen har starkare tryck än närmast föregående accent, eljest är det bättre med *accentförskjutning*, trots att *accentförskjutning* i enkelaccentuerad kadens utan förberedelse-toner inte känns riktigt tillfredsställande. Finner man det svårt att nå tillfredsställande resultat vid underläggning av psalmtext till psalmton med enkelaccentuerad kadens i *mediatio* bör man pröva en psalmton med dubbelaccentuerad kadens. De har större flexibilitet. Eftersom man där hela tiden får en ganska jämn växling mellan kadensens båda accenter som bärare av kadensens huvudtryck bereder *accentförskjutning* över till slutstavelsen inget egentligt estetiskt problem.

Detta om *mediatio*. När det sedan gäller *finalis* bör först noteras att de flesta psalmtoner har

flera *finalis*varianter, och av dem kan somliga vara mer, andra mindre tjänliga att frambara ett versslut med betonad slutstavelse. Jag står inte heller främmande för att man skulle kunna nyskapa *finalis*varianter. Det har man gjort i det nämnda psalteriet från Abtei Scheyern, men jag tycker att man där har gått för långt i att ändra psalmtonerna i förenklande syfte — de blir för monotona. Jag tycker inte det är någonsomhelst svårighet att i den dubbelaccentuerade sjunde eller de enkelaccentuerade (med förberedelse-toner) första och åttonde tonarterna hitta fullgoda *finalis*alternativ för accentuerad slutstavelse. Andra, tredje och femte går också relativt bra. Sjätte som bara har en *finalis*form känns litet knölig under dessa *accentförhållanden*, och den fjärdes vanligaste *finalis* (som dock är utbytbar) känns lite banal med sin treklang hge, om accenteden på g alltför ofta utplånas.

Jag skall sluta med att se på en speciell psalm, nämligen senare delen av 118 (från vers 14), och för att inte göra det för lätt för mig tänker jag mig den i fjärde tonarten, som jag betecknat som lite problematisk just när det gäller betonad slutstavelse — både i *mediatio* och *finalis*. Vi ser först på *mediatio*. Av sexton verser har i 1917 års text åtta betonad slutstavelse i *mediatio* men i tre fall har även tredje från slutet accent, och då läggs accentnoten där: Detta är He'rrens port, han som kommer i He'rrens namn, jag vill ta'cka dig. Vi får fyra *correptor*: den dag som Herren har gjo'rt, Ack Herre frä'ls, han gav oss lju's, ty han är go'd. Det åttonde fallet löses genom *accentförskjutning*: för att du svarade(') mig. Den nya texten har likaså åtta av sexton verser med betonad slutstavelse i *mediatio* (alltså exakt hälften), men därav har inte mindre än fem accent också på tredje stavelsen från slutet och underläggs så här: Hårt har Herren tu'ktat mig, Här är He'rrens port, Detta är Herrens e'get verk, Valsignad var den som kommer i He'rrens namn. Så är bara tre kvar, och därav blir två solklara *correptor*: Detta är dagen då Herren grep i'n, Tacka Herren, ty han är go'd. Det tredje fallet kan klaras antingen som *correpta* eller genom ac-

centförskjutning, det är faktiskt en smaksak: Jag tackar dig för att du hörde min bö'n, eller: hörde mi(')n bön. Vi ser här genast hur missvisande det blir att bara redovisa procenten av slut med betonad slutstavelse: i båda versionerna 50 %! 5 av de 8 fallen i nya texten kan inte riktigt "räknas" eftersom de på fullt naturligt sätt kan passas in i strukturen betonad följd av två obetonade. Det blir då bara tre "äkta" slutaccentuerade kvar i nya texten (mot fyra i den tidigare) och jämför man dem textmässigt har de blivit distinktare i nya versionen. De två solklara correptorna kommer som härligt glada proklamationer och den skarpa stegvisa formen gah' blir här mycket effektfull. Även det tveksamma fallet är distinktare formulerat — hörde min bön — än i gamla versionen — svarade mig. Väljer man alternativet med accentförskjutning så ligger ändå ett distinkt ord — min — på accentnoten, mot den obetonade slutstavelsen — de — i gamla versionen. Och som sagt: det går utmärkt att välja correpta där också. Tre correptor bland sexton verser (aderton med Gloria Patri — Sicut erat) är inte särskilt ymnigt.

Jag går till finalis. Den äldre texten har här sex fall av accentuerad slutstavelse: gör mäktiga(') ting, gör mäktiga(') ting, gå in geno(')m den, Vi välsigna eder från He'rrens hus, fram till altare(')ts horn, jag vill upphöja(') dig. Det var bara en av de sex som kunde "räknas bort" eftersom accentnoten kunde läggas på tredje stavelsen från slutet: He'rrens hus. I övriga fem fall är det en extremt trycksvag stavelse som kommer på accentnoten. Det känns inte så bra om de skall läggas till formeln hg(')e — men finalisformeln är som tidigare sagts i princip utbytbart. Formeln

hagfe t.ex. tenderar att genom sin rikare melodiform översläta rytmiska förskjutningar.

Hur blir det då med den nya texten? Jo, verser med accentuerad slutstavelse har ökat från sex till åtta, men två kan räknas bort: han gav mig inte i dö'dens våld, Vi välsignar er från He'rrens hus. Sex "äkta" fall återstår. Men här inträffar det verkligt förbluffande — och glädjande: i fem av fallen har den extremt tryggsvaga stavelsen i den äldre versionen ersatts av ett distinkt ord, som kan behålla något litet av accentnotens tyngd även om den egentliga accenten kommer att skjutas över till slutstavelsen: Herrens hand har visat si(')n kraft, Herrens hand har visat si(')n kraft, här får hans trogna gå(') in, jag vill höja di(')tt lov, evigt varar ha(')ns nåd (obs. mycket bättre än tidigare versionens evinnerli(')gen). Kvar står ifrån tidigare versionen det problematiska altare(')ts horn. Men den förändrade karaktär de nya verssluten har jämfört med de gamla (något som inte alls kommer fram i Ekenbergs statistik) gör att jag för min del inte längre känner samma tveksamhet som tidigare mot att använda den vanliga finalisformen hg(')e. Accentförskjutningarna medför inte längre det branta stup ner mot e som var fallet i den äldre versionen.

Det vare mig fjärran att generalisera utifrån denna enda psalm. Men jag valde ändå den psalmtön som jag själv tycker är knepigast när det gäller slut med accentuerad slutstavelse. Utrymmet tillåter inte att fler exempel anförs. Jag kan bara återigen redovisa som min erfarenhet av arbetet med den nya texten: den bereder textunderläggaren positiva överraskningar.

Ragnar Holte

Tre kvinnor om Psaltaren

1*

Psaltaren ger oss ett ojämförligt tillfälle att se in i människosjälers innersta skrymslen. Skrymslen som samtidigt är oss oerhört främmande och intimt bekanta. Vad kan vara oss mer främmande än en vild och stark beduinhövding för tretusen år sedan, från ett land öster om Medelhavet? Om vi känner dagens semitiska folk av självsyn har vi litet lättare att förstå honom, ty förvåningsvärt mycket i sedvänjor och uttryck har förblivit detsamma i denna ända av världen. Men mycket måste ändå vara oväntat och svårbegripligt för oss – inte minst den heta och sinnliga passion som religionen tydligen var för honom.

Samtidigt är ju religionen ett band mellan oss. Är vi idag kristna (eller för den delen judar eller muslimer) så har vi psalmdiktarens Gud gemensam med honom. Hans böner har varit våra i tusentals år. De var också Jesu egna böner. När vi tyr oss till den gode herden eller utbrister: "Gud var mig nådig efter din godhet, utplåna mina överträdelser efter din stora barmhärtighet" ljuder vår röst enstämmigt med David och hans folk.

På få ställen i världslitteraturen kan vi så klart och djupt se till botten i vår egen historia och möta vår egen själ på tretusen års avstånd.

Vad säger den själen?

Först och främst lägger den människosjälen aldrig något som helst band på sina känslor. Ängest och förtvivlan, jubel och övermod, hat och hämnd, ånger och förkrosselse, pris och lov

– alltsammans får spela ut, med vilda gester och primalskrik. Det är något tuktat och beslöjat i den svenska översättningen. I originalet är det som dånande basuner och kolliderande klippblock. Man får utomordentligt klart för sig, att Gud inte är en salongsgud och inte är rädd för någon enda av våra känslor. Vi kan komma till honom med allt och behöver aldrig uppföra oss belevat.

Mitt hjärta ängslas i mitt bröst, och dödens fasor hava fallit över mig (Ps. 55:5). Folkslagen glädje sig och jubla, ty du dömer folken rätt (67:5). Jag har ropat mig trött, min strupe är förtorkad, mina ögon försmäktade av bidan efter min Gud (69:4). Herre, hör min bön, och låt mitt rop komma inför dig (102:2). Hans händers verk äro trofasthet och rätt: oryggliga äro alla hans ordningar (111:7).

Så låter det. Diktaren, bedjaren, konungen kan låta alla sina känslor sträcka ut i vild galopp, ty det finns fast mark under fötterna. Mycket ofta återkommer detta i Psaltaren: Gud får tack för att han är orubblig, för att man kan lita på honom. Diktaren gör ingen skillnad på den *fysiska* fastheten i universum, jorden och stjärnehärarna, vars uppförande man kan förutsäga, och den *moraliska* fastheten i lagens bud. För honom är det två sidor av samma sak. Att Gud dömer folkslagen upplevs inte som det oroväckande hot vi nog alla känner när vi tänker på "domedagen". Det känns i stället som ett löfte om att allt äntligen skall bli rättat. Ingen skall längre få glädja sig åt orätt vinning och åt de fattigas olyckor.

Världen som denne skald (eller dessa skalder) levde i var en osäker och fruktansvärd tillvaro. Fiender ristade upp havande kvinnor, torkan

* Denna text har tidigare tryckts i konvolutet till en Propriusskiva, som bl.a. upptar fyra psaltartonsättningar, insjungna av Ångby Kammarkör under Anders Colldén (Prop 7840).

ödelade grödan, åskstormar och jordbävningar härjade. I staden låg förtalet ständigt på lur och ingen kunde lita på sin närmaste vän. Alltsammans står där i Psaltaren, tydligt och klart. En religion som skall hålla stånd i en sådan tillvaro kan inte vara blek och förfinad. Den måste vara stark och passionerad. Så ljuder den också i Psaltaren.

Måhända kan detta ge oss vissa tankar om vilken sorts tro som skulle passa i vår tid. Den är ju knappast tryggare än Kung Davids.

Kerstin Anér

2

Mitt liv med Psaltaren — jag frågar mig, om jag är rätt person att skriva om ett sådant ämne. Psaltaren har väl funnits i mitt liv sedan tidiga barnaår, men jag kan inte säga, att jag alltid haft daglig umgängelse med denna märkliga bön- och lovsångsbok i vår bibel. Men för mig liksom säkerligen för många andra har den varit den bok i Bibeln, som jag tagit min tillflykt till i svåra stunder och i tider, när min egen formuleringsförmåga inte räckt till för det jag velat säga i mina böner. Då har jag kunnat bedja med Psaltarens ord. Mer och mer har det gått upp för mig, att i denna bok talar den vanliga människans röst, där möter jag människor, som kämpar med tvivel, som ångrar sin synd, men som också förlitar sig på Guds omsorg och som längtar till Herrens gårdar. Där finner jag uttryck för det mänskliga livets högsta glädje och djupaste förtvivlan.

Tidigt i mitt liv blev Psaltaren ett begrepp för mig. I söndagsskolan, där jag började vid fem års ålder, fick vi till varje söndag ett minnesord i läxa, och ofta var minnesordet hämtat ur Psaltaren. I skolan fick jag också höra om Psaltaren — kristendomsundervisningen i skolan gav ju då rätt goda kunskaper i biblisk historia och bibelkunskap. Radio och TV existerade inte, när jag var barn, och biobesök tilläts inte. Mina syskon och jag hade i stället ett annat, ständigt återkommande söndagseftermiddagsnöje: vi tittade på bilderna i Dorés bibel, som fanns i vårt hem.

Jag minns, att vi ägnade oss mest åt Gamla Testamentet — kanske bilderna i denna del var särskilt fängslande för barnasinnets. Psaltaren var ju inte illustrerad, dock fanns en bild av David spelande på harpa, som tilltalade oss mycket. Att konung David hade skrivit alla psalmerna i Psaltaren trodde vi fullt och fast — det hette ju Davids psalmer.

Herdepsalmen, nr 23, var den psalm som jag först blev förtrogen med och lärde mig utantill. Bilderna av den gode herden fanns i Dorés bibel, och dess innebörd hade ett barn inte svårt att fatta och förstå. Men dess djupare innehåll, det blir klart för en människa först längre fram i livet. Då blir den tröstepsalmen framför andra, och ingen av psaltarpsalmerna har väl blivit så mycket läst och älskad som denna.

En annan inkörsport till Psaltaren blev musiken. Otaliga tonsättare både stora och små — har under tidernas lopp inspirerats att sätta musik till Psaltarens psalmer. Då jag var barn och ung var det framför allt Wennerbergs tonsättningar som sjöngs. Kyrkokören i hemkyrkan hade dem på sin repertoar, och vid musikgudstjänster, församlingsaftnar och andra sammankomster framfördes de också både av kör och solister. Sångens och musikens makt att öka upplevelsen av innehållet i en text och etsa orden in i människors sinnen kan väl inte ifrågasättas. Jag minns att jag blev mycket gripen. Så småningom fick jag noterna till Wennerbergs psalmer och kunde spela och sjunga dem hemma. De psalmer som blev mig mest kära var nr 1, 24, 84, 92 och 139. Senare i livet har jag också blivit förtrogen med andra kompositörers tonsättningar av psaltarpsalmerna — t.ex. Purcell, Roman, Mendelssohn, Dvorak, Gustaf Nordqvist för att nämna några.

Tiden gick, jag konfirmerades, blev medlem av ungdomskretsen i den församling vi tillhörde. Detta betydde bland mycket annat, att jag deltog i de sommarmöten, som då anordnades i vår kyrka, och att jag blev en trägen kyrkobesökare. Psaltarord nådde mina öron i gudstjänster, i föredrag och också i min enskilda andakt. Det var

väl när jag sedan jag blivit vuxen började läsa Psaltaren för mig själv, som jag upptäckte något som barnet inte kunnat ta till sig: den poetiska skönheten i psaltarpсалmerna. Jag kunde också läsa psalmerna som vacker poesi, och det var något som fångslade mig starkt och fortfarande fångslar mig. Jag gjorde också en annan upptäckt: hämndeställena. De hade förut gått mig förbi, ty de finns ju i allmänhet inte med i de valda stycken, som tonsatts eller föreslagits för enskild eller gemensam andakt. Upptäckten blev nästan en chock. Flera av mina kamrater i ungdomskretsen hade också stött på dessa ställen, och vi diskuterade med varandra, om man egentligen kunde läsa Psaltaren som uppbyggelsebok. Särskilt hade vi blivit upprörda av versen i 137:de psalmen, som ju också är den mest citerade i detta sammanhang: "Säll är den som får gripa dina spåda barn och krossa dem mot klippan". Det lät ohyggligt och rimmade illa med Jesu maning om att vi skall älska våra ovänner. Jag reagerade också mot de ställen, där psalmisten betygar sin egen oskuld, uttalanden som i mina öron lät högfärdiga och egenrättfärdiga. T.ex. "Jag övar rätt och rättfärdighet" eller "Jag vandrar i ostrafflighet". Det finns ju olika tolkningar av sådana ställen och olika förslag till hur en kristen bör läsa dem. Jag fick så småningom klart för mig, att människan, sådan hon framträder i Psaltaren inte är något helgon, inte någon polerad och idealiserad form av människa utan en helt vanlig sådan, som önskar sig själv framgång och sina fiender och ovänner allt ont eller i varje fall inget gott. Man måste också, tror jag, se Psaltaren i sitt historiska sammanhang. Psalmerna har skapats i tider, då gudsbilden var en annan än vår, då Israels fiender var Guds fiender, och då det gällde att försvara inte endast sin existens och sitt livsrum utan också sin tro på den ende Guden. Psalmförfattarna representerar inte bara sig själva, utan talar med hela folkets röst. Men kan inte dessa ställen, för mig som läser dem idag och har svårt att acceptera dem, ändå ge mig anledning till självrannsakan? Kan inte jag också känna hämndgirighet och hög-

färd och ge mindre sympatiska uttryck för mina aggressioner? Önskar jag dem allt gott, som på något sätt har gjort mig orätt eller illa? Älskar jag dem?

Åren gick, på 40-talet trängde den högkyrkliga rörelsen fram och med den fick tidegården en renässans, och det betydde i sin tur, att Psaltaren eller åtminstone delar av den blev flitigt läst och brukad. Själv deltog jag en tid i en grupp i Stockholm, som samlades i någon kyrka och läste completorium någon kväll i veckan, ibland också laudes någon morgon. Det var den lästa tidegården, som här brukades.

Om den gregorianska musiken och den sjungna tidegården visste jag då inte mycket. Visserligen hade jag haft tillfälle att lyssna till sjunget completorium i Storkyrkan i Stockholm. Där hade man i början av 30-talet startat Schola Cantorum "för att erhålla en kör till de av Arthur Adell anordnade gregorianska completorierna", som det står i en översikt över det kyrkliga musiklivet i Stockholm under första hälften av detta århundrade. Men det blev först några år senare, som jag tack vare att jag blev medlem i Danderyds kyrkokör och sedan kom att delta i Laurentius Petri Sällskapets sommarkonvent, som jag fick möjlighet att lära känna den sjungna tidegården och genom den få ytterligare ett incitament att bli förtrogen med Psaltaren. Det första konvent som jag deltog i var i Växjö 1949. Det var som att möta en ny värld, och sedan dess har det varit angeläget för mig att delta i LPS koralveckor. Och återigen har jag fått uppleva vilken makt sången har att göra ordet levande och inpränta det i människors sinnen. Allt eftersom jag blivit mer och mer förtrogen med den gregorianska sången, ju mer har jag fångslats av dess skönhet och dess förmåga att skapa andakt. Men det var inte lätt i början. Mina öron var inställda på dur och moll och inte på kyrkotonararter, och psalmodieringen fordrar koncentration och träning, innan man kommer dithän, att man blir fri från notläsning och kan sjunga av hjärtat till Guds ära och sin egen uppbyggelse. Men det är något som i högsta grad är värt mödan.

Den sjungna tidegården har tyvärr blivit mycket litet brukad i vår kyrka. Den enda möjlighet jag har haft och har att i grupp sjunga tidegård är LPS koralveckor. Men ingenting bör ju hindra mig från att också bruka den i min enskilda andakt. Tyvärr måste jag till min blygsel tillstå, att det ofta bara blir brottstycken. Jag vågar därför inte tala om att jag lever med Psal-

ta. Jag vill hellre säga, att jag lever av den. Den ger mig näring i mitt andliga liv, tröst i bedrövelsen, den talar till mig om Guds helighet och allsmäktighet men också om hans förlåtelses ljuvlighet. Den ger mig trygghet i tillvaron. För mig har den som för många, många människor i kristenheten blivit omistlig.

Stina Källqvist

3

Vad Psaltar-läsning i form av tidegård – läst eller sjungen – kan betyda i andaktslivet är ofta omvittnat.

I en husgemenskap – ett kloster eller en kommunitet – eller en kurs- eller grupp-gemenskap, som t.ex. en konfirmandgrupp eller en sommarkurs, kan den regelbundna tidegårdsläsningen ge en rytm åt livet, bli som en silverbäck som sorlar fram genom samvaron med vederkvickande vatten från livets källa.

Även när man i den snabba läsningen inte hinner fatta de förbiglidande uttrycken och tankarna, blir man på ett hemlighetsfullt sätt närd av Ordet. Något av det som flödat genom själen stannar kvar och avsätter som ett slags resonansbotten, som plötsligt, kanske vid helt oväntade tillfällen, kan ge eko av evigheten själv. Och dagsrytmen går in i sinnet och finns där, omedvetet, som en bärande kraft.

Också den form av gemensam psaltarbön som består i att man tillsammans läser psalmerna rakt igenom i improviserad växelläsning kan ha samma verkan som den regelmässiga tidegården: man blir genomströmmad av tillbedjan och lovsång.

Psaltaren som bönbok i enskild andakt kan ge den vane tidegårdsläsaren en upplevelse av tidlös gemenskap mitt i ensamheten: man kan i tystnaden höra bruset av den oändliga skaran, alla folk och släkten igenom, som ber med i den osynliga kören.

Men också utan anknytning till tidegården kan Psaltaren vara en oskattbar tillgång. Till skillnad från vad som sker i den snabbt flytande körläsningen eller -sången kan man ge sig tid att lyssna till varje ord, upprepa särskilda uttryck som man vill göra till sina, låta sin egen längtan, sorg, oro, glädje, ta gestalt i ord som räcks en genom århundraden och blir en hjälp att verkligen uppleva det som kanske dunkelt och oartikulerat uppfyller sinnet.

Det finns många passager i psalmerna som är helt orimliga för en modern människa, sådant som är uttryck för hämndlystnad och hat. Ifråga om dem får man använda sitt historiska sinne och försöka förstå den annorlunda bakgrunden – eller bara gå förbi.

Men om man läser med pennan i handen och stryker under sådant som man kan ta till sig såsom äkta, kommer man snart att ha en ojä-

förlig rikedom av lysande poesi och utkristalliserat andligt liv – ett instrument som kan ge röst åt alla tänkbara livsstämningar.

Rent poetiskt är Psaltaren häpnadsväckande modern. Som hos en impressionist kan plötsligt, alldeles oförmodat, en bild glimma till:

”Duvans vingar
äro höljda i silver,
och hennes fjädrar
skimra av guld...” (68:14)

Eller ett stycke klingande naturlyrik:

”Himmelen vare glad,
och jorden fröjde sig;
havet bruse
och allt vad däri är.
Marken glädje sig
och allt som är därpå,
ja, då juble
alla skogens träd ...
... Strömmarna klappe i händerna,
bergen juble med varandra,
inför Herren, ty han kommer ...” (96 och 98)

Ett åskväder blir en stor religiös upplevelse för den som inom sig hör den 29:e psalmen:

”... Herrens röst går ovan vattnen;
Gud, den härlige, dundrar,
ja, Herren, ovan de stora vattnen.
Herrens röst ljuder med makt,
Herrens röst ljuder härligt.
Herrens röst
bräcker cedrar,
Herren bräcker
Libanons cedrar.
Han kommer dem att hoppa
likasom kalvar ...”

Ibland möter en dråplig humor, såsom då det skildras hur Herren ”reste sig, lik en hjälte som hade legat dövd av vin” (78:65).

Men framför allt: vilken tillgång att i en grå och hopplös eller stressad tid få börja sin dag med påminnelsen: ”Min Gud kommer mig till mötes med sin nåd ... Jag vill jubla var morgon över din nåd; ty du var för mig en borg och en tillflykt när jag var i nöd. Min starkhet, dig vill jag lovsjunga ...” (59)

Eller att i en orosperiod låta det sjunga inom sig:

”Se, jag är trygg och fruktar inte, ty Herren, Herren,
är min starkhet och min lovsång”.

När man är ”nere”, uppgiven och modfärd eller förtvivlad, kan det vara förlösande att känna igen sig i psalmistens klagan – som ju också Jesus på korset gjorde till sin:

”Min Gud, min Gud,
varför har du övergivit mig?
Jag brister ut och klagar,
men min frälsning är fjärran.
Min Gud, jag ropar om dagen,
men du svarar icke,
så ock om natten
men jag får ingen ro ...”
”Jag är lik vatten som utgutes,
alla mina leder hava skilts åt;
mitt hjärta är såsom vax,
det smälter i mitt liv.
Min kraft är förtorkad och lik en lerskärva,
Min tunga låder vid min gom ...”

– men mitt i detta det tillitsfulla böneropet:

”Du min starkhet, skynda till min hjälp ...” (22)

Inför en allt ovissare framtid kan det vara en hjälp att stava på den 46:e psalmen:

”Gud är vår tillflykt
och vår starkhet,
en hjälp i nöden,
väl beprövd.
Därför skulle vi icke frukta,
om än jorden omväldes
och bergen vacklade
ned i havsdjupet;
om än dess vågor
brusade och svallade
så att bergen bävade
vid dess uppror ...”
”Bliven stilla och besinnen
att jag är Gud ...”
”Herren Sebaot är med oss,
Jakobs Gud är vår borg”.

Eller:

”Om än min kropp och
min själ försmäktade
så är dock Gud mitt hjärtas klippa och
min del evinnerligen” (73:26)

– Eller att när man är sjuk lyssna till psalmis-
tens trosvisshet:

”Herren skall på sjukbädden
stå honom bi;
vid hans krankhet förvandlar du
alldeles hans läger”.

Det ligger mycken själavård i den 32:a psalmens
ord om bikt:

”Så länge jag teg, försmäktade mina ben
vid min ständiga klagan . . .

min livssaft förtorkades
såsom av sommarhetta.
Då uppenbarade jag min synd för dig
och överskydde icke min missgärning.
Jag sade: ”Jag vill bekänna
för Herren mina överträdelser”;
då förlät du mig
min synds missgärning . . .
Med räddningens jubel
omgiver du mig . . .”

Alla slags livslägen finner uttryck i den oändligt
skiftande psalmdiktningen. Att gå in i den är att
bli genomsköljd av renande sannhet, att bli lyft
över sig själv in i den stora Verkligheten och få ta
emot den ojämförliga gåvan:

”Han lade i min mun en ny sång,
en lovsång till vår Gud”. (40)

Margit Sahlin

Att bedja Guds ord

Man efterlyser med allt skäl inom kyrkorna ett intensifierat bibelstudium. Och mycket görs för att anvisa olika metoder för att underlätta grupp-bibelstudiet. Nya bibelöversättningar med kommentarer, såsom Bo Giertz översättning av en del böcker i NT, vill hjälpa oss till bättre förståelse av bibelordet. Den stora mängd av nya bibelöversättningar världen över visar övertygande att Bibeln för människor är en högst väsentlig skrift.

I en tid med vikande kunskap om vad kristen tro och liv är kan detta med studium inte betonas för starkt. Vi måste *studera* Bibeln, mer kanske i dag än man förr behövde, därför att då gavs ändå i ett kristet kulturklimat en hel del kristen kunskap.

Samtidigt är många människor, också sådana som är medvetna i sin kristna tro, försumliga i detta studium av Bibeln. Kanske beror det på att man känner detta med studium som ett nytt prestationskrav, och yrke och samhälle och familj lägger redan på en alldeles tillräckligt av detta. Skall man nu för att vara kristen avkrävas ytterligare prestationer? Upptäckten att man kan få bedja Guds ord kan verka förlösande.

Detta att bedja Guds ord är ju inte något som man hittat på för att möta ett aktuellt behov. Traditionen är i själva verket lång i detta sammanhang. Psaltarpsalmerna, de må vara ursprungligen enskilda människors utsagor eller liturgiska texter, har ju i de allra flesta fall en klar bönekaraktär. Den enskilde eller den gudstjänstfrände menigheten står inför sin Gud och ropar ut sin ångest, längtar efter hjälp i nöd och tröst i sorg eller tackar för gudomliga välgärningar. Så var ju i Israel liksom i den senjudiska tempel- och synagoggudstjänsten Psaltarens ord något man bad. Urkyrkan i Jerusalem levde kvar i denna

bönetradition med dess 3 dagliga bönestunder. Och även när bandet med den jerusalemitiska gudstjänsten bröts levde bönetraditionen kvar och Psaltaren blev kyrkans bönbok framför andra. Eremitväsendet och senare munkväsendet förde traditionen vidare, och tidegården fick i princip den utformning den i stort sett alltjämt har genom Benedict av Nursia och hans klosterregel på 500-talet.

Att bedja Guds ord har alltså urkristen, fornkyrklig och allmänkyrklig hävd, och man hittar inte på något nytt när man vill aktualisera ett sådant bruk av bibelordet.

Det finns hos Jeremia ett dunkelt uttryck om att profeten får befallning att äta upp bokrullen. Vad som konkret kan ligga bakom är svårt att säga. Men innehållsmässigt är det klart. Det givna gudsordet skall förtäras och ingå i profetens hela organism och bli en beståndsdel av honom själv. Jag tror att vi här har nyckeln till förståelse av vad det innebär att bedja Guds ord.

Vi har ofta gjort Guds ord till något som man i första hand måste förstå, i intellektuell mening. Predikan riktar sig i första hand till vårt förstånd, och i vår tradition har man t.o.m. varit negativt inställd till ett emotionellt engagemang i den kristna tron.

Man begränsar emellertid det gudomliga ordets räckvidd, om man ensidigt gör det till förmedlare av upplysningar och anser det vara en uppenbarelse, som bara skall förstås. Ordet har en dimension, som kan komma till sin rätt just med det citerade profetordet, att det skall ätas. Det har en funktion vid sidan av detta, att förstås. Den funktionen kommer klarast fram just i tidebönstraditionen. Den som deltar som åskådare eller åhörare i en tidebönsgudstjänst tycker ofta, att det är ett rabblande som guds-

tjänstfirarna hänger sig åt. Man förstår alltså inte att i detta kan ligga något alldeles riktigt. Reciterandet av bibelordet behöver inte och skall inte i bönesituationen avkräva oss den analytiska koncentrationen att försöka förstå varje ord just nu. Att på detta sätt bedja Guds ord är att låta det sjunka in, inte uppdelade i ord och meningar och begrepp utan sådant som det är. Bön har ofta blivit något som vi gör, medan bön till sitt innersta väsen i stället främst är att ställa sig till Guds förfogande, att vara här och nu inför hans ansikte.

I romanen "Lätt, snabb, öm" från 1948 låter Sven Stolpe huvudpersonen skildra sina upplevelser vid deltagandet i en benediktinsk tidebön. "För första gången tyckte jag mig förstå, hur människan skall stå inför — och tala till — Gud. Dessa dyningar i körsången . . . Dessa hemlighetsfulla svall . . . Med en rysning känner jag igen dem. Det är min själs eget språk, som jag själv aldrig talat . . . Någon har talat detta språk förr i mitt hjärta. Och mer än så — det är själens modersmål, det är mänsklighetens evigt giltiga språk, det enda, som helt uttrycker människans egentliga situation i världen, i historien och inför Gud . . ." Att Psaltaren intagit den främsta platsen just som bönbok kan inte förklaras enbart därigenom att kyrkan ärvde bönetraditionen från Israel. Kanske ligger den djupaste förklaringen i det som Stolpe vill fånga med sina ord ovan. Även om den upplevelse han skildrar är knuten till den gregorianska sången, så råder en så intim förbindelse mellan orden och musiken att hans ord äger sin giltighet även när det gäller att talande bedja Guds ord.

Vad som är varje psaltarbedjares erfarenhet är ju bl.a. just detta, att i vilken situation man än hamnar, så finns det som man innerst skulle vilja ha sagt redan uttalat i någon psalm — det gäller glädje och sorg, aggression och frid och vad som helst. Man vågar låta det komma fram, eller man upptäcker att det redan är förlöst. Att man därvid också upptäcker att man inte är ensam utan införd i en bedjande mänsklighet sedan årtusenden tillbaka och i dag med geografisk bredd ut-

över hela världen och med höjddimension till den lovsjungande och tillbedjande kyrkan inför Guds tron, gör ju inte saken sämre. En annan erfarenhet i detta sammanhang är ju den, att fastän man kanske ber igenom åtskilliga psalmer, så stannar kanske en enda vers kvar och finns resten av dagen eller följer med in i sömnen.

Men därmed förs vi över till några andra aspekter på att bedja Guds ord vid sidan av tidegården och gregorikanen.

Jag tänker därvid i första hand på hur kristenhetens kanske mest brukade bönerop är hämtat från evangelierna, från den blinde Bartimeus rop: Kyrie eleison — Herre, förbarma dig. I första hand vill jag stanna vid den vidare utformningen av denna bön, nämligen Jesus-bönen, som i sin fullständiga form lyder: Herre, Jesus Kristus, Guds son, förbarma dig över mig syndare.

Mer allmänt blev denna bön känd i Sverige för ett par decennier sedan, då dåvarande Diakonistyrelsens bokförlag utgav "En rysk pilgrims berättelse". Per-Olof Sjögren har sedan i en liten bok presenterat Jesus-bönens historia, och hela den samlade traditionen, främst från den ryska kyrkan, finns tillgänglig på engelska i "Philokalia".

Jag skall inte fördjupa mig i denna böneforms tradition. Bara påminna om att den blev själva centrum i den märkliga andliga väckelse, som uppstod bland munkarna på Athos på 1200-talet och fick namnet hesykasmen. Intressantare är kanske att få konstatera, att denna bön i vår tid och även i vårt land tycks ha fått spridning. Jag tror att det delvis beror på att den är kort och enkel och att det inte krävs några arrangemang för att börja bedja den.

Många som börjat praktisera Jesus-bönen har vittnat om att den befriat från en annars krampaktig pliktböns känsla och varit en hjälp till ett ordnat böneliv. Kanske är det också så, som jag tidigare antytt, att många är trötta på en ensidig intellektualisering av tron. Också objektsmeditationen, hur outhärlig den än är, kan ibland bli en form av intellektuell anspänning. Att

bedja Jesus-bönen blir som att få andas ut helt naturligt. Man gör ibland också den upptäckten att den kommer att följa den egna andningsrytmen och blir till vad Paulus kallar att bedja oavlåtliga. Man andas sin Jesus-bön, och den finns där vid sidan om eller djupare under det vakna medvetandets tröskel. För oss som enskilda men också för konsekvenserna för kyrkans liv finns det ingenting nödvändigare än att man öppnar sig för den andliga dimensionen och inte bara gör den till objekt för vårt studium och vårt intresse. Att lära sig bedja Guds ord är kanske den främsta vägen till detta. Att bedja Guds ord är att ställa sig inför Gud utan prestationer, och bruka ord som redan är givna. Men också att tillåta sig

själv att med hjälp av bibelordet gå in i sig själv och där finna anknytningspunkten mellan Skaparen och det Han skapat mig till, nämligen Guds avbild. Johannes Chrysostomos har en gång sagt: "När du står inför den innersta dörren i ditt eget väsen står du inför himmelens port." Vi kan nå fram till en insikt om vår egen identitet som ligger bortom allt vad karriär och prestation innebär. Det är en ökande insikt om att jag är jag och därför att jag i bedjandet av Guds ord mer och mer upptäcker om Gud att Du är Du och att det inte finns något viktigare än att vi får mötas och förenas.

Erland Olsson

Litteraturhänvisning:

Anthony Bloom: Att bedja dagligen, Pro Veritate 1973

Cheslyn Jones m.fl.: The study of Liturgy

Martin Lönnebo: Religionens fem språk

Robert E. Ornstein: The Psychology of consciousness

Sten Rodhe: Att komma till sig själv

Per-Olof Sjögren: Jesusbönen

Wilfrid Stinissen: Kristen djupmeditation

Om åkallandet av Jesu namn, Karmeliterna Tågarp, Glumslöv

The Writings from the Philokalia, Faber and Faber, London 1975

Om Västeråsmässans nattvardsbön

I artikeln "Ordo Missae på svenska av år 1942", Svenskt Gudstjänstliv årg 49/50, skildrar professor Sven Kjällerström huvudsakligen ansatser under 1940- och 50-talen inom svensk högkyrklighet i syfte att restaurera mässordningen och i synnerhet nattvardsbönen. Författaren markerar ett intresse att söka uppvisa dels genomgående tendenser till kopiering av vissa förlagor, dels successiva arvtaganden av liturgiska formuleringar. Framställningen föres via Västeråsmässan (VM) fram till 1976 års gudstjänstordning (GO).

Behandlingen av främst denna senare fas föranleder åtskilliga beriktiganden; i annat sammanhang överväges en samlad dokumentation av 1970-talets liturgiska försöksverksamhet i Västerås stift. Men först några kompletterande aspekter på de första mässförslagen från de aktuella decennierna.

Mässförslagen 1943, 1954 och 1967

1. 1943 utkom Ordo Missae, väsentligen utarbetad av Knut Peters. Denna ordo var ett privattryck, avsedd som komplettering av HB 1942. Kjällerström visar på tydliga strukturella och formuleringsmässiga förebilder i medeltida ordning och i 1536 års Missa Lincopensis (ML). Det finns emellertid skäl att också understryka Peters självständighet: efter Fader vår införde han en egen anarnes av frälsningshistorien och en bön där gemenskapsmotivet var nyformulerat i anslutning till Didache, vidare en bön för de bortgångna. Om man med Kjällerström menar, att dessa böner "motsvarar" kanonböerna i det medeltida missalet och i ML kan detta lätt ge intrycket, att Peters följtsamt kopierade förlagor.

Detta är emellertid inte fallet. Likheten är i

någon mån strukturell: i alla de tre aktuella mässordningarna finns en anarnes och en bön för de bortgångna. Men de teologiska motiven varierar: den medeltida mässan förknippar anarnesen med framställandet av offret, ML med förökandet av kunskap och helgelse, Peters med ätandet och drickandet till Guds behag och själarnas frälsning. Tonvikten synes hos Peters ligga på följderna av sakramentets bruk "i lydriad".

Hos Peters saknas däremot i anarnesen den celebration av åminnelsen, som så tydligt markeras i VM och i GO 1976. En anledning är väl strukturell; firandet av åminnelsen nämnes redan i 1942 års nattvardsbön. Motivet var så tillvida taget i anspråk och Peters kan därför blott specificera åminnelseis innehåll i bönen "I lydriad" — ehuru först efter Fader vår. Men det kan möjligen också förhålla sig så att på Peters tid den teologiskt medvetna tanken på en "celebrativ" inriktning av anarnesbönen ännu ej var tydligt formulerad. I varje fall finns det sammanfattningsvis anledning att ur teologisk motivsynpunkt vad anarnesen beträffar peka på Peters oberoende bakåt i tiden liksom på hans bundenhet av strukturen i HB 1942.

2. 1954 utgavs Den svenska mässan på föranstaltande av arbetsgemenskapen Kyrklig förnyelse. Utgivare var Hugo Blennow. En av nyheterna i detta förslag var att man i nattvardsmässan kompletterade kommunionsepiklesen enligt HB 1942 "Sänd din Ande i våra hjärtan" med en uttrycklig epikles över elementen: "Sänd ock, o Gud, din Ande över dessa gåvor av bröd och vin, att de må för oss bliva din älskade Sons Lekamen och Blod".

Kjällerström ger den obestyrkta kommenta-

ren, att detta tillägg till epiklesen skedde "för att ge uttryck åt mässoffret". Han uppger, att "förebilden" skulle vara *Quam oblationem* i *Missale Romanum* (MR) och omarbetningen härav i ML 1536. Denna förklaring är väl inte så helt övertygande: bönen om Andens sändande över elementen torde böttna i österländska traditioner (såsom Jakobsliturgins "över oss och över dessa gåvor"). Däremot försvann i västerländsk tradition den uttryckliga epiklesen av Anden och ersattes med bönen till Gud "att av de framburna gåvorna göra en giltig eukaristi"¹ så att de blir till Kristi lekamen och blod (såsom i den åsyftade bönen i MR). Versionen i ML 1536 är en bön till Fadern om välsignande av elementen så att de blir till Kristi lekamen och blod. Skillnaderna mellan *Blennow* 1954 och "förebilden" är påfallande.

Mässan 1954 meddelade också två varianter av anammes, dels Peters från 1943 i lätt bearbetning och dels en formulering som uppgavs återgå på Ambrosius.² Denna senare upptog som innehållsliga motiv åminnelsen av frälsningshistorien under framställandet av brödet och kalken samt ett återopande på Kristi offer; därpå följde en svit kyrkoböner och en avslutande doxologi.

Det är intressant att jämföra Kjöllersströms kommentar, som vill understryka förebilderna i romersk-katolsk förkonciljär ordning, med Åke Andréns. Andréns framhåller, att det starka romerska inflytandet främst gällde ceremonialet, medan förslagen på vissa punkter tog avstånd från romersk tradition till förmån för framför allt fornkyrklig. "Mässordningens syfte är alltså inte i första hand att plagiera en viss liturgisk tradi-

tion utan att närma Svenska kyrkans liturgi till allmänkyrklig kristen tradition".³

3. 1967 publicerades en andra, bearbetad upplaga av 1954 års ordning *Den svenska mässan*. Den dubbla epiklesen över kommunikanter och element kvarstod. 1954 års anammes bearbetades emellertid till mera koncisa formuleringar av frälsningshistorien. Åberopandet på korsoffret och den avslutande doxologin kvarstod.

Också här är det belysande att ställa Kjöllersströms karakteristisk mot Andréns. Den förre menar, att i nattvardsmässan "går man vidare på restaurationens väg genom en närmare anknytning till den medeltida missaletraditionen". Den senare konstaterar tvärtom, att 1967 års mässa representerar en ny fas, strukturtänkandet, genom sin disposition enligt Gregory Dix' "four-action shape"; offertorium, tacksägelsebön, brödsbrytelse och kommunion.⁴

Västeråsmässan

Västeråsmässans (VM:s) huvuddata kan sammanfattas som följer. Initiativet togs av biskop Sven Silén. Till dennes bakgrund hörde både en nära insyn i arbetet på HB 1942 och internationella teologiska kontakter; av de liturgiska intentionerna måste anföras omsorgen om sambandet dogma – liturgi och om gudstjänstens pastoraliska bärkraft.

På anmodan av biskop Silén och under dennes medverkan utarbetade stiftets liturgiska arbetsgrupp en första version av VM till juni 1970 – som svar på Kyrkohandbokskommitténs "Material för försöksverksamheten 2" från februari 1970. Denna första version kunde tillgodogöra sig en försöksverksamhet, som med biskop Si-

¹ Brilioth, Y., *Nattvarden* (1951) s. 106. – Vilket innehåll en ursprunglig epikles i den västliga traditionen haft, är numera omstritt.

² Sannolikt avser redaktören av mässan härmed den väl bl.a. i Milano brukade canon enligt Ambrosius, *De sacramentis* IV: 4–6. I så fall har denna underkastats en kraftig bearbetning. Det senare *Missale Ambrosianum*, t.ex. upplagan 1946, representerar däremot ett senare skede i nära anslutning till MR.

³ Den liturgiska utvecklingen i Svenska kyrkan under senare decennier. Svenska Kyrkans gudstjänst bil 1. SOU 1974:67 s. 49f.

⁴ A. a. s. 54.

léns goda minne bedrevs på stiftsgården i Rättvik sedan 1969. VM publicerades av stiftet dels i tre successiva versioner, nämligen 1970,⁵ 1971 (avtryck i SOU 1974:68) och 1973; dels i Sven Silén, *Vi firar mässa*, 1975, och i något modifierad form i motion 28 vid kyrkomötet 1975. Nattvardsbönen enligt motionen togs med en ändring — efter förslag från en av arbetsgruppens ledamöter i kyrkomötet — som alternativ A i 1976 års gudstjänstordning.⁶

Kjöllerström känner av dessa sannolikt versionen från 1971: åtminstone ligger hans citat närmast denna. Men den återges tyvärr med åtskilliga felciteringar (se nedan). Ingen av dessa rör i och för sig teologiska väsentligheter men felen nyttjas på ett sätt som gör dem relevanta för diskussionen. Det är f.ö. beklagligt, att Kjöllerström inte skaffat sig förstahandsinformation — enklast genom direkt hänvändelse — om teologiska motiv, ev förebilder, utvärderingar och revisioner i senare upplagor. Det framgår inte heller, varför just mellanversionen 1971 använts. Dess text reviderades och överensstämmer ej med de följande upplagorna. Siléns ovan anförda verk hade också kunnat bidra med viktiga kommentarer. Mest adekvat hade varit att använda den definitiva VM enligt kyrkomötesmotionen 1975: det var till denna som kyrkomötet tog ställning.

De drivande motiven bakom VM har redovisats i tidigare dokumentation.⁷ I en sammanfattning härav har Andrén understrukit strukturtänkandets roll också för VM.⁸ Strukturfrågorna var väsentligare än detaljformuleringarna. Men det teologiska innehållet var det primära.

Som exempel kunde anföras arbetsgruppens diskussion av en trinitarisk struktur för nattvardsbönen: en sådan kan börja med tacksägelse till Fadern, fortsätta med omnämnande av frälsningsverket genom Sonen — i detta led ryms då instiftelseorden — och sluta med en epikles till Anden. Strukturen avvisades av dogmatiska skäl: epiklesen bör inte som i österländsk tradition överta instiftelseordens roll utan visa framåt mot dessa.⁹

Arbetsgruppen menade också, att man kunde ge alternativa formuleringar inom samma huvudstruktur — varje formulering måste inte vara motivmässigt komplett. Ett försök i denna riktning med nattvardsbönen gjordes i versionen 1973 men det stod sig ej i utvärderingarna.^{9b} Och av pastorala skäl var man inte angelägen om för många alternativ, när det gällde försök inom ett stift. Det kan också nämnas, att man under arbetet tog föga intryck av Dix' teori om "the four-action shape": brödsbrytelsen markerades aldrig som eget moment medan offertoriet gavs stor emfas.¹⁰

⁵ Tryckt i bl.a. Västerås stiftsbok 1971.

⁶ "Lovad vare du, himmelens och jordens Herre, *att du ...*" kortades till "*som*". — I förhållande till VM 1971 blir detta mera än "ett par ändringar", som Kjöllerström uppger s. 38. Noga räknat åtta vartill kom att en sats utbyttes. — Till anförda ändringar måste läggas, att i KM instiftelseorden bearbetades till gemensam lydelse i alla nattvardsböner.

⁷ Riesenfeld, H., Nattvardsgudstjänsten i nytestamentlig belysning; Silén, S., Nattvardsgudstjänsten i dogmatisk belysning; Helander, S., Nattvardsgudstjänsten — kanonbönen; alla i Västerås stiftsblad 4/1970; Helander, S., Mässa för Västerås stift 1970

(Västerås stiftsbok 1971); Silén, S., *Vi firar mässa — reflektioner och förslag*, 1975.

⁸ Andrén, a.a. s. 56ff.

⁹ Se också för det följande Silén, a.a., s. 26f.

^{9b} Helige Fader, när vi bryter detta bröd och firar denna måltid förkunnar vi Herrrens död och uppståndelse till dess att han kommer. Din är äran och härligheten i evigheternas evigheter. Amen. — Även som alternativ i motion 28 kyrkomötet 1975.

¹⁰ Brilioth a.a., s. 40 n. 4 ger sitt eget omdöme om Dix' teori om The four-action shape: "en väl stor förenkling och en viss överbetoning av brödsbrytelsen".

Västeråsmässans nattvardsbön

enligt slutlig version i motion 28 vid kyrkomötet
1975

Lovsägelse för frälsningen	Lovad vare du, himmelens och jordens Herre, att du förbarmat dig över oss människor och utgivit din enfödde Son för att var och en som tror på honom inte skall gå förlorad utan ha evigt liv. Vi tackar dig för den frälsning du berett oss genom Jesus Kristus.
Epikles (bön om Anden) över deltagarna och över gåvorna	Sänd din Ande i våra hjärtan, att han må hos oss tända en levande tro. Helga också genom din Ande detta bröd och vin, gåvor av jordens frukt och människors arbete, som vi bär fram inför dig, så att vi genom dem får del av vår Herres Jesu Kristi sanna kropp och blod.
Instittelseorden	Den natt då Herren Jesus Kristus blev förrådd, tog han ett bröd, tackade, bröt det och gav åt lärjungarna och sade: Tag och ät! Detta är min kropp som ges ut för er. Gör detta till min åminnelse. Likaså tog han kalken, tackade och gav åt lärjungarna och sade: Drick av den alla! Denna kalk är det nya förbundet i mitt blod som utgutes för många till syndernas förlåtelse. Så ofta ni dricker den, så gör det till min åminnelse.
Anamnes (åminnelse) av frälsningshistorien	Därför firar vi, helige Fader, denna måltid till åminnelse av din Sons lidande och död, uppståndelse och himmelsfärd. Av livets bröd och välsignelsens kalk äter och dricker vi intill den dag, då han kommer åter i härlighet.
Bön med åberopande på korsoffret	Vi ber dig: Se till det fullkomliga och eviga offer, med vilket du i Kristus har försonat oss med dig själv.
Avslutning: bön om förenande och fullkommande	Låt oss alla genom den helige Ande förenas till en enda kropp och fullkomnas till ett levande offer i Kristus.
Slutdoxologi (lovprisning) med allas Amen	Genom honom och med honom och i honom tillhör dig, Gud Fader allsmäktig, i den helige Andes enhet all ära och härlighet från evighet till evighet. Amen.

Slutligen kan anföras, att arbetsgruppen av nyss formulerade pastorala och av musikaliska hänsyn bedömde det möjligt att ändra formuleringar i liturgins församlingspartier endast i nödvändiga fall. Sålunda blev prefationsingressens dialog blott lätt retuscherad i det ena av de båda alternativen och Sanctus förblev vid den gamla lydelsen.

Västeråsmässans teologiska inriktning

De teologiska motiven är tydligt angivna i den nyss anförda dokumentationen. Arbetsgruppens deklarerade intention var att ligga över de kyrkopolitiska grupperingarna. VM mottogs också på härtill svarande vis med ris och ros från skilda håll. I sitt av biskopen initierade arbete på en officiell mässa för ett stift betraktade givetvis arbetsgruppen aldrig sin uppgift som en fortsättning av arbetet inom Kyrklig förnyelse. Man förhöll sig också ganska sval till de privatmässor, som ovan omnämnts. De uppfattades som liturgiskt historiserande — bakåtblickande och delvis ceremoniellt formalistiska och man saknade mycket en pastoral förankring, grundad på lek-männens aktiva ansvarstagande.

Ett självklart krav att driva ända ner på formuleringsnivå var att liturgin måste återspegla kyrkans tro och bekännelse. Dogmatikern Sven Silén drev därför också konsekvent tesen, att "Lex credendi — lex orandi" måste ha prioritet framför "Lex orandi — lex credendi": liturgin måste vara bekännelsen omsatt i bön.

Detta kunde innebära, att man hade att värja sig både mot en symbolisk sakramentssyn (som förvisso i praktiken förekommer) och mot sådana uttryck för offertanken, som skulle kunna fattas som en verklig upprepning av det ena offret (även om ingen kyrka står för detta). Att realpresensen uttrycktes i kateketerminologi kom

väl av någon att uppfattas som en bastant övertydlighet. Arbetsgruppen menade emellertid, att också ett sådant bidrag till svensk spiritualitet vore både rimligt och med tanke på erfarenheten ingalunda obefogat.

Som en teologisk lärofader har arbetsgruppen särskilt utpekad Yngve Brilioth. Åtskilligt i arbetet på VM bör uppfattas som försök att i en ny pastoral situation realisera intentioner från dennes verk *Nattvarden*. Brilioth underströk önskvärdheten av ett framtida liturgiskt markerande av offertanken, inte blott som uttryck för församlingens böneoffer och självframbärande utan med syftning på Kristi offers närvaro:

"Men det centrala förblir aktualiserandet i gudstjänsten av det ena offret. Här ha knappast Hebréerbrevets tankar för en fördjupad religiös betraktelse förlorat sitt värde: i evighetens värld är den ena offerhandlingen städse närvarande, och gudstjänsten bör här som annars vara en transparent för de eviga verkligheter, som vardagens dis undanskymmer. Men aktivt närvarande kan korsets offer bli blott genom bönen . . . Då här, i den religiösa upplevelsens centrum, skiljemuren faller mellan Gud och människa, mellan Kristus och kristen, öppnas också vägen till delaktighet i fortsatt förverkligande av det ena offret".¹¹

Det finns anledning att i detta sammanhang notera teologin i Brilioths nattvardsbön enligt HB 1942. Epiklesen ber om Andens upptändande av en levande tro och beredandet att a) "rätt att fira vår Frälsares åminnelse" b) "mottaga honom". Brilioth är som framgår av hans bok om *Nattvarden* medveten om att a) inte är identiskt med b). Eukaristin är inte blott distribution-mottagande utan också "att fira hans åminnelse" genom en liturgisk proklamation av frälsningens hemlighet.

¹¹ Brilioth, a.a. s. 417f. — Från katolskt håll har man noterat denna inriktning av offermotivet i VM: "den går trots allt inte längre än Brilioths och Auléns uppfattningar". H. Roelvink, Svenska kyrkans nattvardsliturgi s. 163 n. 65. Lumen 51, 1974.

Aminnelsen i fornkyrklig mening (anamnesis-zikkaron) är en tacksägelse som inte enbart dröjer vid det förflutna utan som i bön gör det förgångna närvarande och föregriper fulländningen så att Frälsaren kan "mottagas". "Att fira hans åminnelse" innebär sålunda en aktualisering av hela frälsningshistorien genom sakramentet.¹²

Innebörden är principiellt densamma i HB 1942 som i de liturgier som på traditionellt vis disponerar åminnelsemotivet i en separat anamnes. HB 1942 kan i förhållande till dessa betraktas som en kompakt hopdisposition av epikles och anamnes. Men det torde också förhålla sig så, att Erling Eidem under en fas av förberedelserna av HB 1942 har arbetat med möjligheten av separat disposition av de två bönerna: en epikles och en anamnes.¹³

Det kan vara av intresse att understryka, hur Brilioth i svensk miljö föregrep åtskilligt av exegetikens nyorientering rörande innebörden av "åminnelse". Det är tydligt, att i grunden ingen bestämd åtskillnad kan göras mellan åminnelse och offer.¹⁴ I liturgiernas anamneser är också Kristi död och uppståndelse det minimum, som brukar åberopas av data ur frälsningshistorien.

¹² Jeremias, J., Die Abendmahlsworte Jesu, torde ha spelat en viktig roll för nytänkandet rörande nyckelbegreppet "åminnelse". Studiet av detta motivs innebörd i judiskt påskfirande som "die Wirkmachung eines vergangenen Ereignisses in der Gegenwart, hat den Weg zu einem klareren Verständnis des Verhältnisses zwischen dem Opfer Christi und der Eucharistie eröffnet". Una Sancta 3/1980 s. 207.

¹³ Meddelande av biskop Sven Silén. — Likaså är bekant, att Eidem regelbundet använde Söderblom-Brilioths nattvardsbön, En liten bönbok 1942 nr 121, som andakt i sakristian.

¹⁴ Brilioth, a. a. t. ex. s. 416. — Diskussionen hos Brilioth är ur åtskilliga aspekter i linje med nutida luthersk-katolsk dialog, där också liturgiska konsekvenser av den fördjupade teologiska bearbetningen aktualiserats. Så senast Das Herrenmahl, 1978.

Förebilder till Västeråsmässan?

En konsekvens av det anförda är att det är teologiskt mindre intressant att leta efter tänkbara förebilder. Om nattvardsteologi och liturgisk struktur är överordnade riktpunkter kan — så bedömde arbetsgruppen det — en evangelisk kyrka för sina formuleringar i frihet kritiskt utnyttja det historiskt beprövade likaväl som det nyskapade.¹⁵ Att se sig om och studera andras erfarenheter är därför berättigat. Resurserna är i flera kyrkor större än i Sverige och debatten understundom mera vederhäftig. Det tyder väl på bristande förmåga att helt kopiera andra traditioner. Att inspireras till egen vidareutveckling

¹⁵ Så formulerades 1970 en av utgångspunkterna för arbetet på VM. — Sedermera har den internationella teologiska utvecklingen avkastat mera definitiva synpunkter. A Lutheran Agenda for Worship, utg. Lutheran World Federation 1979 synes rekommendera lutherdomen att strukturellt bevara allmänkyrklig västerländsk ordning:

"Lutheran worship is truly catholic worship and should not be limited by uncritical adoption of such historically conditioned material as the church orders of the 16th century. Even Luther's own orders were not intended as normative examples of Lutheran liturgy. Lutheran worship can embrace many elements of the liturgical tradition of all God's people; it is free to embody and reflect Christian experience of all ages." S. 12.

"The liturgy is part of the catholic substance of Lutheranism; the way in which Lutherans have used the liturgy shows the impact of the Protestant principle. Thus we may say that there is no such thing as the Lutheran liturgy; there is rather the liturgy of the church as Lutherans have used it . . . The liturgy we have inherited is not ours in the sense that we may change it at will. Such procedures would be patently sectarian. Ideally all reform of the liturgy should be done ecumenically, attesting to the fact that it is the common property of western Christianity. Since that is not completely possible, we must at least proceed with an attitude of respect for the integrity of the tradition and with as much ecumenical consensus as we can muster." S. 16.

måste däremot uppfattas som legitimt.¹⁶ Den som ändå för sina syften vill söka paralleller, såsom till VM och till GO 1976, bör göra det på flera håll. Eljest riskerar man att falla offer för en efterhandskonstruktion. Det bör nämligen också observeras, att de privata mässförslagen på svensk mark sannolikt var flera än tidigare under just 1960-talet och fram till 1975: dussintals stenciltryck, delvis inbördes beroende, cirkulerade och användes.¹⁷ Men med tillkomsten av GO 1976 tycks denna produktion ha avstannat.

Kjollerström söker nu också beträffande VM – ungefär som för Peters och Blennows mässförslag – uppvisa, att den skulle haft Missale Romanum (MR) som väsentlig förebild. Detta skall sålunda vara fallet med *epiklesen över elementen*. Denna återges f.ö. felaktigt: två felcitater av VM 1971; felcitater även i förhållande till övriga upplagor av VM. Uppgiften om en ursprungligare version av epiklesens slutord är för den liturgiska arbetsgruppen helt okänd.

Epiklesen är i verkligheten heller inte, såsom Kjollerström önskar belägga, "sammanställd av två böner från det nya romerska missalet" utan den är skriven på egen hand efter ingående överväganden.¹⁸

Instiftelseorden gavs redan i VM 1970 en

språkform, som justerats till nutiden med singularformer och modernisering av något ord. Från versionen 1973 ersattes "lekamen" med "kropp" – ett av exemplen på anpassning till Bibelkommissionens arbete. "Kropp" infördes också i välsignelseönskan efter måltiden, medan "lekamen" som en övergångsform kvarstod vid distributionen. Ordet "Gud" i förbindelsen "tackade Gud, bröt det ..." ströks i slutversionen 1975. Detta skedde under beaktande av remissyttrande från teologiska fakulteten i Uppsala över Kyrkohandboks-kommitténs betänkande.

En *församlingsacklamation* efter instiftelseorden av typ "Din död förkunna vi ..." övervägdes flera gånger av arbetsgruppen. Den antydda formen med rötter i fornkyrkan (Egypten, 200-tal) upptogs av Löhes lutherska agenda 1853, efter Löhe(?) i det nya MR samt hos lutheranerna i Tyskland och USA. Som argument för en acklamation anfördes bl. a. ett strukturellt och pastoralt behov av församlingens aktiva uttryck för sitt engagemang i bönen. Som argument mot framfördes osäkerhet om hur en sådan nyhet skulle tas emot. De försök som också gjordes i stiftet visade på vissa svårigheter. Sålunda efterlystes en upptakt av prästen att fullföljas av församlingen men i en för svensk tunga mer till-

¹⁶ Exempel: Arbetet på nattvardsbönen "Lovad vare du ..." i HB 1942 har inspirerats från flera håll till den första meningens unika syntes av motiv. Det har förmodats, att Chrysostomosliturgin varit förebild till bl. a. Johannesanspejningen. Men med tanke på strukturen i den skotska *The Book of Common Order* – för vilken Brilioth betygade stor respekt – har kanske snarare/ också denna funnits i bakgrunden. Kanske är denna fråga utredd av forskningen. Men även om inspiration förelagat från den skotska presbyterianismen, vore det meningslöst att utnyttja detta i pejorativ riktning.

Man jämföre t ex också den roll HB 1942 spelat som språklig förebild till den svenska versionen av MR. Sålunda har prefationsinledningens "Ja, sannerligen är det tillbörligt, rätt och saligt, att vi ..." vandrat vidare dit.

¹⁷ Några av dem införlivades i Ekenberg, A., *Svensk mässa*, 1971.

¹⁸ Dessa redovisas hos Silén, a. a. s. 26f och Andrén a. a. s. 58. – Till övervägandena hörde också de språkliga. Uttrycket "gåvor av jordens frukt och människors arbete" är lånat från Olov Hartman. Docenten i nordiska språk E. O. Bergfors, som arbetsgruppen konsulterade, föreslog via ett PM den lydelse av epiklesen över elementen, som arbetsgruppen tog. – Från katolskt håll har under hand framförts, att hela vändningen "gåvor av jordens frukt och människors arbete, som vi bär fram inför dig" i VM snarare borde höra hemma i ett offertorium. Ett sådant fanns i VM men utan beledsagande ord.

I detta sammanhang kan erinras om att redan Handboks-förslaget 1891 (tr. 1892) intog en nattvardsbön med ett slags epikles: "Vi bedja dig ödmjukligen: Se i nåd till oss, då vi nu välsigna och helga detta bröd och vin med de ord, som vår Herre Jesus Kristus sjelf har talat, när han stiftade sin heliga nattvard".

gänglig form än "Trons mysterium" i MR. Vidare påpekades konsekvensen att några av motiven i anamnesen dubblerades vid bruk av acklamation: "död – uppståndelse – återkomst". I GO 1976 blev det nattvardsbönerna B och C som lancerade acklamationen. Det är bekant, att denna på sina håll av funktions-skäl uppdelats på just prästerlig upptakt, varpå följer församlingens fortsättning.

Också *anamnesen* i VM skall enligt Kjölleström vara hämtad ur MR. För att söka bevisa detta avtrycker han parallellt "MR 1969" och VM. Men citatet ur MR av den egentliga anamnesen är gåtfullt. Det stämmer inte helt med någon av de fyra romerska eukaristiska bönerna. Om det är Prex I som avses, har citatet tillkommit genom (ungefärligt) avtryck och bearbetning genom utslutningar av 75 % av den relevanta texten. (Flertalet men inte alla av dessa utslutningar markerats med punkter.) Om "citatet" är en kontamination av Prex I och Prex II är den lika äventyrlig som grund för jämförelse: de båda preces är inbördes mycket olika. – Tilläggas måste, att anamnesen enligt VM också drabbats av felcitat hos Kjölleström.¹⁹

När detta parti i VM utarbetades, sökte man en språkligt smidig anknytning mellan instiftelseordens "till min åminnelse" och anamnesens "åminnelse". Flera förslag figurerade. I Rättvik prövades med "Enligt vår Herres Jesu Kristi ord och till åminnelse av ..." men formuleringen ansågs otymplig. Liknande omdömen gjordes om Peters "I lydnad för" och Blennows "Allsmäktige Gud". Det konsekutiva "Därför", som i HB 1942 fick inleda prefationsavslutningen, befanns lämpligast i den viktiga funktionen som anamnesupptakt. Uppslaget var redan givet i Kyrkohandboks-kommitténs Material för försöksverksamheten 2, febr 1970: "Därför, Herre vår Gud ..."

Vidare önskade man i VM:s anamnes uttrycka bönekaraktären mera omedelbart och tydligt än i

de anförda förslagen och med en viss eukaristisk klang. Det naturliga uttrycket härför var det motsvarande avsnittet i nattvardsbönen i HB 1942 med den nu överblivna vändningen "fira vår Frälsares åminnelse". Anamnesen inleddes sålunda i VM 1970 och 1971: "Därför firar vi denna måltid till åminnelse ..." Prägeln av bön förstärktes från och med versionen 1973 genom en inskjuten invokation: "Därför firar vi, helige Fader, denna måltid till åminnelse ..."

Denna modell för anamnes var inte unik. Det internationella fördjupandet av begreppet åminnelse torde ha samband med spridningen. Sålunda förekom ungefär samma upptakt i fyra–fem kyrkors av arbetsgruppen kända ordningar och det är inte möjligt att med säkerhet utpeka en enda av dessa som inspiratör. Så först i The Book of Common Prayer 1928: "Wherefore, O Lord and heavenly Father, we ... having in remembrance the precious death ... do celebrate ..." och därefter i The Book of Common Order 1940: "Wherefore, having in remembrance the work and passion ...". Taizés liturgi av 1959 cirkulerade i Sverige i en översättning med anamnesingressen "Därför, Herre, fullgör vi inför dig åminnelsen ..." I Roms Prex I och II (men ej i III och IV) upptogs samma idé: "Därför (Herre) firar vi ..." Ett staltips – sit venia verbo – för delar av arbetet på VM är kanske ändå Norska kyrkans Prøve-ordning av 1965: "Derfor, Herre, minnes vi med takksigelse din lidelse ..." Denna norska ordning är också den enda av arbetsgruppen kända, som upptar exakt de fem motiv i anamnesen, som via försök i Rättviks ordning 1970 och VM vandrade in i GO 1976: lidande och död, uppståndelse och himmelfärd samt återkomsten i härlighet. För VM:s del föregicks denna lösning av diskussioner, där också människoblivandet och födelsen nämndes. Det kan antecknas, att liturgihistorien synes visa ett pendlande mellan två motiv i anamnesen (Hippolytos och MR Prex II) och sex (Chrysostomos och MR Prex IV).

VM:s därpå följande bön med *åberopandet på korsoffret* anges av Kjölleström vara hämtad ur

¹⁹ I förhållande till VM 1971: ett felcitat, i förhållande till VM senare versioner: två felcitat.

Den svenska mässan av 1967 (som f.ö. citeras felaktigt). Eftersom denna mässa var okänd för arbetsgruppen, är uppgiften oriktig. Det bör också noteras, att VM skiljer sig ganska mycket från mässan 1967. – Det kan upplysas, att det finns en förebild till denna passage i VM i två stencilerade privata mässförslag från 1960-talet, vilka bearbetades till VM 1970. Men detta moment reviderades sedermera flera gånger i syfte att undvika oklarhet. Passagen "med vilket din Son en gång för alla försonat oss med dig" (VM 1970) bedömdes som övertydlig och blev till "med vilket din Son försonat oss med dig" (VM 1971).

Den formuleringen uppfattades på sina håll som om enheten mellan Fadern och Sonen vore bruten. Den ersattes med "med vilket du i Kristus har försonat oss med dig själv" (VM 1973 och GO). I båda typerna av formuleringar var stommen ett bibelcitat/anspelning.²⁰ Därmed önskade man i arbetsgruppen ansluta sig till en tendens i nutida liturgiskapande: att föredra bibelvändningar framför dogmatiska formuleringar.

Tilläggas kan, att arbetsgruppen i stället för denna bön också övervägde en formulering av biskop Sven Silén i anslutning till Didache (motivet kornen – brödet – den inbördes föreningen). En sådan version trycktes också för Rättvik 1970, men motivet ansågs utslitet bl.a. till följd av det allmänna bruket av Frostensons psalm 196. Dessutom bedömdes åberopandet på korsoffret som ett viktigare motiv. Motivet "inbördes förening" fördes därför till avslutningen.

Som *avslutning på bönen* önskade man markera vissa konsekvensmotiv: kommunionen äger ett samband med enheten i Kristus, med fullkommandet och självframbärandet. Det ursprungliga uppslaget fick man från den kända bönen av Söderblom – Brilioth i en liten bönbok

1942 nr 121, vars senare del man önskade att i någon form utnyttja. I och för sig var inte heller denna motivsammanställning unik. Den återfanns i *The Book of Common Prayer* 1928 och i delvis samma formuleringar i *The Book of Common Order* 1940. På svensk mark förekom ett intressant exempel i Svenska Missionsförbundets Handbok: den utförliga invigningsbönen vid nattvardsfirande sammanställde också enheten och självframbärandets helgade offer i vändningar som låg nära Söderblom – Brilioth.

En mera koncis version med tydligare bibelansvändning fann man i MR Prex IV med dess täta kombination av (minst) tre bibelanspelningar. Denna utnyttjades för VM så, att den löstes ur sitt sammanhang i MR ("låt alla dem som delar detta bröd och denna kalk genom den Helige Ande förenas . . .") och därmed förkortades till motivbredden. Den bearbetades därjämte – under av arbetsgruppen noga prövad samstämmighet med Svenska kyrkans bekännelse – i språklig anknytning till det föregående partiet i bönen: "Låt oss alla genom den helige Ande förenas till en enda kropp och fullkomnas till ett levande offer i Kristus".²¹ MR bestod alltså den närmaste inspirationen på denna punkt genom sin sammanställning av bibelanspelningar. Men detta är icke aldeles det samma som att bönen skulle ha "hämtats" ur MR.

VM:s slutdoxologi "Genom honom . . ." var för arbetsgruppen viktig som uttryck för övertygelsen att nattvardsbönen liksom annan bön gäller blott genom Jesus Kristus, med och i vilken kyrkan lovprisar Fadern, som hela bönen är rikad till.²² Som avslutning på nattvardsbönen infördes församlingens "Amen", ett mycket viktigt understrykande av det allmänna prästadömet

²⁰ Aktuella texter: Hebr 9:12 ("en gång för alla . . . en evig förlossning") m fl ur Hebr 5–9; 2 Kor. 5:19 (Ty det var Gud, som i Kristus försonade världen med sig själv").

²¹ Aktuella texter: I Kor 10:17 ("så äro vi, fastän många, en enda kropp"), 2 Kor 13:11 ("låt en fullkomna eder"), Joh 17:23 ("för att de skola vara fullkomligt förenade till ett"), Rom 12:1 ("att frambära edra kroppar till ett levande, heligt och Gud välbehagligt offer").

²² Aktuella texter: Rom 16:27, 1 Kor 8:6, Kol 1:12–20, 3:17.

roll. Fader vår med sin egen doxologi betraktades däremot i VM som inledning till Måltiden, inte som avslutning på nattvardsbönen; detta är en betydande strukturfråga.

Kjöllersström uppger om slutdoxologin, att den är hämtad ur Den svenska mässan 1967, vilket alltså inte är fallet; f.ö. stämmer den inte exakt med denna. Däremot är den identisk (i versionerna VM 1970, 1971) med MR och med cirkulerande stencilmaterial. Senare versioner (från VM 1973 till GO) återfinnes veterligen inte exakt i någon annan ordning.

Sammanfattningsvis menar Kjöllersström, att VM:s epikles väsentligen skulle ha sammanställts ur MR. På samma vis skulle om anamnesen i vid mening (hela följden från instiftelseorden fram till Fader vår) gälla, att VM hämtat "denna bön ur det romerska Missalet". Kjöllersströms avslutande omdöme om utvecklingen skall förmodligen uppfattas som en försiktigt framförd kritik av kyrkomötet 1975 (som dock inte tog ställning till den version av VM 1971, som Kjöllersström behandlat).²³ *Ovanstående framställning visar, att Kjöllersströms undersökning ej återger det faktiska händelseförloppet.*

Kyrkopolitisk efterdyning

Uppgifterna hos Kjöllersström har utnyttjats för ett par framställningar av pamphlettkaraktär.²⁴ Dessa synes röja okunskap om såväl Brilioths verk som om tidigare dokumentation kring VM; samma gäller beträffande luthersk-katolsk dialog under detta århundrade samt de dokument denna avkastat rörande nattvarden.²⁵ Syftet är en protestantisk polarisering gentemot de allmänkyrkliga tendenser som uttrycktes i GO. En av författarna, som beretts tillgång till Kjöllersströms manus före publicerandet, har ytterligare förvanskat de citat man önskar för sina syften.²⁶ Den teologiska halten belyses tillräckligt av uppgiften "Mäsoffret är enligt romersk lära ett uppreparande av Kristi offer på korset". GO:s bön "Tack för att vi får gå från denna nattvard med dig i våra hjärtan" föranleder frågan "om det inte är den katolska ex opere operato-uppfattningen (som för all del finns på andra håll med) som ligger bakom". Skrifterna i fråga saknar egentligt intresse.

(Augusti 1980)

För Västerås stifts arbetsgrupp för den liturgiska försöksverksamheten

Sven Helander

²³ I Kjöllersströms sammanfattning heter det också, att Svenska kyrkan genom kyrkomötet 1975 "efter 450 år för första gången i sitt högmässoritual infört offermotive". Detta omdöme är något brådstörtat: redan HB 1942 använder termen "offer" i högmässan.

Offermotivet uttrycks dessutom av gammalt utan själva termen – för att tala med Brilioth – i lovsånger och böner, i framförande av bröd och vin och kollekt, i instiftelseorden och i det i svensk liturgi alltid bevarade "O Guds lamm" (struket hos anglikanerna på 1500-talet bl. a. på grund av associationer till offer och realpressens). Även altaret är (enligt psalmbokens framställning Den svenska gudstjänsten) "en beständig erinran om Frälsarens en gång för alla framburna offer".

Ovan har också påpekats anamnesens roll för offermotivet.

Härtill kunde läggas åtskilliga psalmer ur psalmboken, såsom 192:4. Nog förefaller offermotivet vara så valörrikt, att en seriös diskussion måste föregås av dogmatiska definitioner.

²⁴ Nelson, H., För evangelisk luthersk gudstjänst (fem foldrar), Lutherstiftelsen; Juelsson, G., Den nya Gudstjänstordningen (båda utan tryckår).

²⁵ Dit hör tidigare Dombes-gruppens dokument och Lutherans and Catholics in Dialogue III, senast ovan anförda Das Herrenmahl 1978 med kommentarer i Una Sancta 3/1980.

²⁶ Detta gäller Nelsons skrifter, varifrån de följande exemplen hämtas.

En klockarebok

H. Wentz. Klockaren i helg och söcken. Från medeltid till nutid. Walter Ekstrand bokförlag. Malmö 1980. 324 s.

Sedan det gamla klockareämbetet numera med få undantag så gott som helt försvunnit och klockarens mångskiftande uppgifter uppdelats på ett flertal olika organ och funktionärer, håller känedomens om vad klockaren egentligen var för en person, vad han hade för uppgifter och hur han tillsattes och avlönades, mycket snabbt på att försvinna. Det är därför synnerligen värdefullt och välkommet, att en mycket instruktiv bok om klockaren i helg och söcken från medeltid till nutid nu utkommit, författad av den lärde och välkände prosten Hilmer Wentz. Det lärda och mycket innehållsrika arbetet består av två huvuddelar. Den förra, som är den större delen och omfattar nära 200 sidor, skildrar i 16 kapitel olika sidor av klockarens arbetsuppgifter, utbildning, tillsättning, avlönande, bostadsförhållanden och sociala ställning i allmänhet från medeltiden och fram till 1900-talets mitt. Den senare delen, 93 sidor, utgörs av en "klockarelängd" för Höörs pastorat, från 1625 till 1952. Beteckningen "klockarelängd" i rubriken är dock alltför anspråkslös, då det som här ges är en serie på omfattande primärforskningar vilande fina levnadsteckningar av klockarna i Höör under mer än trehundra år. Tonvikten ligger här naturligtvis på den senare delen av denna tidrymd, då källmaterialet flödar rikligare. Genom beteckningen "klockarelängd för ett skänepastorat" ansluter sig den senare delen till den förra som en exemplifiering, där för ett valt pastorat, det pastorat, i vilket prosten Wentz själv varit kyrkoherde i ett kvarts sekel, belyses, hur klockarnas levnadsöden i praktiken kunde gestalta sig. I denna avdelning ges också en mängd uppgifter, som bely-

ser utvecklingen på stifts- och riksplanet. Som ett litet exempel må nämnas, att den Wallinska psalmboken först år 1839 efter vissa stridigheter började användas i Höörs och Munkarps kyrkor.

Till sist kommer ett tillägg om Höörs klockaregård, där det också ges en bakgrund om klockaregårdarna i såväl de gamla danska som i de gammalsvenska landskapen, och ett avslutande parti med några finstämda klockarebilder ur skönlitteraturen.

Prosten Wentz' bok är inte bara lärd och innehållsrik utan också mycket trevligt skriven och rolig att läsa. Det är ett väldigt arbete, som författaren nedlagt på denna bok, och den bidrar i hög grad till kännedomens om de i flera avseenden invecklade problemen rörande klockarnas allmänna ställning i kyrka och samhälle. Dessa förhållanden har ju under seklernas lopp genomgått stora förändringar, och villkoren i de gammaldanska landskapen skilde sig rätt mycket från det som gällde i det övriga Sverige. Klockarna i Höörs pastorat kan därför givetvis inte i alla avseenden vara representativa för hela riket.

Framställningen liksom de använda källorna hänför sig till hela landet, men tyngdpunkten ligger i Södra Sverige, och även situationen i våra nordiska grannländer har beaktats. Eftersom mycket av detta ännu är otillräckligt utforskat, fyller boken en viktig funktion och kommer att bli till stort gagn för den kommande forskningen. Särskilt värdefullt är, att boken är försedd med utförliga käll- och litteraturhänvisningar till varje kapitel, vilket gäller både den allmänna delen och biografierna. Någon separat käll- och litteraturförteckning meddelas inte, men som framgår av noterna är det ett mycket omfattande källmaterial, både tryckt och otryckt, och en synnerligen rikhaltig litteratur, som författa-

ren har använt och åberopat. Boken är dock inte skriven som en vetenskaplig avhandling i vanlig mening. Den vetenskapliga stringensen har stundom fått stå tillbaka för en åskådlig och livfull berättarkonst. Säkerligen har boken därigenom blivit mera njutbar och lättillgänglig för en större

läsekrets, och man får livligt hoppas, att den kommer att få stor spridning, så att kännedomen om de gamla klockarna, som spelat en så utomordentligt viktig roll i det gamla kyrko- och folklivet, inte helt dör bort.

Carl-Edvard Normann

Koralveckan 1980

De stora anatomiska upptäckternas tid är förbi – man har helt enkelt funnit och namngett allt, som blotta ögat och mikroskopet kan finna i människokroppen. Men det finns ändock mycket kvar att lära känna där, och särskilt gäller det vår hjärna. Så är också forskningen inom detta fält intensiv, och många av de nya rönen är välkända, som att hjärnan har olika centra för olika kropps-funktioner, men också för sensoriska upplevelser som syn, hörsel, smak och lukt. Så finner man också centra för själsliga funktioner som minne, abstraktionsförmåga, perception, intuition och kreativitet: ett naivt kvasivetenskapligt sökande efter "själens säte" är ersatt av objektiva iakttagelser. En aspekt av detta vida undersökningsfält kan vara belysande att applicera på de former av mänsklig verksamhet som tar sig uttryck i olika samfunds gudstjänster – och i deras musik: Hjärnan är som bekant delad i två lober – höger och vänster hjärnhalva. Dessa fungerar inte sinsemellan jämbördiga utan en hjärnhalva är alltid dominant, vanligen den vänstra. Hjärnhalvorna har inte heller samma fördelning av medvetandecentra, utan sådana funktioner som har att göra med intellektuell förståelse och analys hör hemma i den vänstra halvan,

medan höger har visuell och spatial perception, intuition, kreativitet på sin lott. Mycket förenklat kan man låta vänster hjärnhalva stå för rationell intellektualism och höger hjärnhalva stå för kreativ känslighet, öppen för det irrationella i tillvaron. Eftersom vår hjärna dock är en och odelad, kan man säga att människans uppgift är att finna en balans mellan sina hjärnhalvor, att låta båda komma till tals och inte undertrycka den ena till förmån för den andra. Ett sådant synsätt använt på t.ex. utvecklingen inom reformationen, visar på en ensidig satsning på intellektuell förståelse av det lästa ordet. En ytterlighet återfinns i den reformerta predikogudstjänsten i en vitkalkad kyrka. Vad rör nu sådana korta glimtar ur hjärnforskarnas laboratorium och en måhända långsökt tillämpning av deras rön LPS' koralvecka? Jo, nog kan både sångare och lyssnare, teologer och lekmän få ut mycket tänkvärt att begrunda från kunskaper om människohjärnans funktions-sätt – det visade rektor Erland Olsson i sitt innehållsrika seminarium "Att bedja Guds ord". Det är inte på sin plats att referera allt här, men det kan sägas, att den stimulerande belysning ämnet fick, satte sin prägel på hela koralveckans arbete och kanske kan bli något att ledas av inför

utformningen av 80-talets verksamhet: att sprida insikt om människans likaberättigade behov av såväl skönhet och kroppsliga, sinnliga erfarenheter som intellektuell stimulans och abstrakt tänkande; att orka hävda den uråldriga, slitstarka skönheten i den med ett bekvämt samlingsnamn så kallade gregorianska sången i floden av den pluralistiska musikvärld vi har i dag; att öppna allt fler i uppskattning för tidegårdens bönetradition och kyrkans övriga gudstjänstliv, där ju den gregorianska sången har en organisk del; att övertygat visa på att där finns ännu värden att hämta samtidigt som man inte stänger sig för det nya; att söka vägar där nytillkommet kan assimileras så att sammantaget alltsammans pekar på en gudstjänst som inte är museum, utan levande kraftkälla för dagens människa i landet Sverige. (Det sista är inte ett patriotiskt tillägg utan en grundval för LPS' tidigaste tillkommelse: att sjunga och bedja tidegården på svenska, med hemortsrätt i den svenska kyrkan!).

Det suveränt bästa sättet att få delaktighet i dessa strävanden är att få samlas i ett lagom antal i en trivsamt miljö och så under stimulerande ledning få praktisera det man vill lära: learning by doing. Detta är ju en beskrivning av LPS' koralvecka: ett tjugotal personer i angenämt blandade åldrar strålar samman på Skara stifts folkhögskola i Hjo och sjunger sig samman under Folke Bohlins ledning i studium av olika aspekter av gregorianiken för att så dagligen följa fyra av tidegårdens gudstjänster: laudes, sext, vesper och completorium. De intensiva sångövningarna blommade ibland ut i musikhistoriska, idé- och kulturhistoriska översikter som ett led i Folke Bohlins motto för årets vecka: Musiken i gregorianiken. Ragnar Holte gav en spännande inblick i textunderläggningsverkstaden — det låter sig

inte alltid göra att bara översätta latinet till svenska och sedan sjunga samma melodi med samma melismer — och Bodil Asketorp hade skriftligt dokumenterat vad som just nu är aktuellt inom gregoriansk forskning; en fyllig översikt som presenterades av Folke Bohlin, eftersom upphovskvinnan var utomlands. Att Västergötland är tätt bestrött med kyrkor, fick kursdeltagarna erfaras, då vesper varje dag firades i en ny kyrka i Hjos omgivning: N. Fågelås, Grevbäck, Kungslena. Lördagens helgmålsbön i Hjo kyrka berikades av cellomusik och vid söndagens högmässa bidrog "kurskören" under Folke Bohlins ledning med såväl gregoriansk enstämmighet som Thyrestamsk flerstämmighet (med anledning av tonsättarens uppnådda åttio år). Sällskapets årsmötesförhandlingar avklarades på lördagskvällen. Vid det framkom impulser för LPS' fortsatta verksamhet som hoppeligen kan vara fruktbarande: att komplettera koralveckorna med mer fackinriktade kurser för kyrkomusiker och -studerande, att erbjuda kyrkomusiker fortbildningskurser i t.ex. GO -76' gammalkyrkliga introitus och andra sådana utåtriktade aktiviteter. Till sist avrundades söndagen och därmed koralveckan med en utflykt till Skara-domen och Varnhems Kloster, varpå kursdeltagarna småningom under måndagen skingrades åt de olika håll, varifrån de kommit. Och med sig hem till Mjölby och Helsingborg, till Svendborg i Danmark och Sofiemyr i Norge, förde de minnen från givande dagar i Hjo. Det klassiska kursbagaget från en musikkurs var med: musicerande, diskuterande, informerande och orienterande kring det givna ämnet, men nog var det roligt att få med sig ett litet smakprov på hjärnfysiologi också?

Maria Thyresson Hedin

Verksamhetsberättelse för 1979

från Laurentius Petri Sällskapet för svenskt gudstjänstliv avgiven i Hjo den 14 juni 1980 vid det 39:e årsmötet.

Sällskapets styrelse utgjordes 1979 av professor Ragnar Holte, Uppsala, ordf., kyrkoherde Karl-Erik Wallin, Backaryd, vice ordf., musikdirektör, teol. och fil. kand. Gudrun Zethelius, Burträsk, sekreterare, fil. mag. Vivi Andersson, Lilla Edet, kassaförvaltare, rektor Albert Sjögren, Ransäter, docent Folke Bohlin, Lund, och professor Lars Hartman, Uppsala.

Suppleanter i styrelsen har varit pastor Sören Bolander, Buenos Aires, musikdirektör Curt Lindström, Ulricehamn, och tonsättaren, docent Ingmar Milveden, Uppsala.

Styrelsen sammanträdde i Lund i januari 1979.

Sällskapets medlemsantal uppgick den 31 dec. 1979 till 285 medlemmar.

Sällskapets koralveckea, anordnad i samverkan med SKS och med Växjö stifts kyrkosångsförbund, var förlagd till Visingsö 16–19 juni. Föreläsare var kontraktsprost Rolf Larsson, Arboga,

om Gudstjänst för små och stora, musikdir. Curt Lindström om Psaltaren för församlingsbruk och musikdir. Gudrun Zethelius om Kyrkomusikern i församlingens dagliga liv. Sångledare var Curt Lindström.

Förhandlingarna med Skeab om årsboken Svenskt Gudstjänstliv är ännu inte slutförda. Skeab kommer dock att marknadsföra årsboken. De starkt försenade volymerna för 1976 och 1977–78 (dubbelvolym) beräknas utkomma under 1980.

Det färdiga manuskriptet till nyutgåvan av Det svenska antifonalet I d (veckans matutin och vesprar) råkade under ett par års tid ut för en serie olyckshändelser. Då en provöversättning av ett antal psaltarpsalmer har utkommit, har styrelsen bedömt det lämpligast att invänta ytterligare nyöversatta psalmer för att kunna införa dem i det nya häftet.

Hjo den 14 juni 1980

Ragnar Holte	Gudrun Zethelius
ordf.	sekr.

Verksamhetsberättelse för 1980

från Laurentius Petri Sällskapet för svenskt Gudstjänstliv avgiven i Ransäter den 8 augusti 1981 vid det 40:e årsmötet

Sällskapets styrelse utgjordes 1980 av professor Ragnar Holte, Uppsala, ordförande, kyrkoherde Karl-Erik Wallin, Backaryd, vice ordförande, teol. och fil. kand. musikedirektör Gudrun Zethelius, Burträsk, sekreterare, fil. mag. Vivi Andersson, Lilla Edet, kassaförvaltare, rektor Albert Sjögren, Ransäter, docent Folke Bohlin, Lund, och professor Lars Hartman, Uppsala.

Suppleanter i styrelsen har varit pastor Sören Bolander, Buenos Aires, musikedirektör Curt Lindström, Borås, och tonsättaren, docent Ingmar Milveden, Uppsala.

Styrelsen sammanträdde i Lund i januari 1980 och i Hjo i juni.

Sällskapets medlemsantal uppgick den 31 dec. 1980 till 280 medlemmar.

Sällskapets koralvecka, anordnad i samverkan med SKS, var förlagd till Skara stifts folkhögskola i Hjo 11 – 15 juni och samlade ett 25-tal deltagare. Föreläsare var prof. Ragnar Holte, rektor Erland Olsson och docent Folke Bohlin, som

också ledde den gregorianska och flerstämmiga körsången. Veckans tema var Gregorianik – teori och praktik.

Under året har årsboken Svenskt Gudstjänstliv 1977 – 78, årg. 52/53 utsänts till sällskapets medlemmar. En ny dubbelvolym 1979 – 80, årg. 54/55 är under tryckning, likaså en särskild registervolym som täcker tidskriftens 50 första årgångar.

Styrelsen har beslutat övergå till annan förläggare för antifonaleutgåvorna (Wessmans Musikförlag, Slite) och hoppas att detta skall skapa bättre villkor för den fortsatta utgivningen. Wessmans skall snarast ombesörja ett nytryck av den slutsålda delen I A, Veckans completorier. I samband härmed utges särtryck dels av söndagens completorium, dels av ett förkortat completorium avsett för körandakter. Det senare sänds ut som bilaga till Svensk Kyrkomusik. Närmast följer sedan del I D, Veckans matutin och vesprar.

Ransäter den 8 augusti 1981

Ragnar Holte	Gudrun Zethelius
Ordf.	Sekr.

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET

83-03-30

LUND

Denna volym, årgång 54/55 av *Svenskt gudstjänstliv*, ägnas nästan helt åt *Psaltaren*, denna bibelbok, som på senare år fått en så tydligt förnyad aktualitet, inte minst genom den nya översättningen.

Som en särskild form av översättning kan man beteckna psaltarparafrasen. *Karl-Johan Hansson*, präst och sekreterare i Finlands svenska psalmbokskommitté, är specialist på 1600-talets svenska psalm, som han behandlat i två licentiatavhandlingar, en i musikvetenskap och en i praktisk teologi. Ämnet för den senare var en hittills otillräckligt undersökt samling av psaltarparafrafer av Andreas Palmchron. Avhandlingen återges här i förkortad form.

Om Psaltaren i liturgiskt bruk skriver *Henry Weman*, teologie hedersdoktor, förutvarande domkyrkoorganist i Uppsala. Han tillhörde som bekant den kommitté, som i början av 1940-talet utarbetade Mässbok I och II, och kan därför bl.a. häva anonymiteten kring upphovsmännen till koralintrotusserien. F.d. sognepræst *Dag Monrad Møller* redogör i sin historik över tidegården i Danmark på 1900-talet särskilt för svårigheterna från teologisk synpunkt att använda vissa psaltarpsalmer liturgiskt.

En inblick i psaltaröversättarens verkstad ger professor *Bertil Albrektson* och de problem, som den nya översättningen leder till, när man försöker anpassa den till sångrecitation, diskuteras av de musikaliskt förfarna uppsalateologerna *Anders Ekenberg* och *Ragnar Holte*.

Två från det offentliga livet välkända kvinnor, *Kerstin Anér* och *Margit Sahlin*, ger personliga synpunkter på Psaltaren. De kompletteras av *Stina Källqvist*, en av de trognaste deltagarna i Laurentius Petri Sällskapets arbete. Vid sällskapets koralvecka 1980 höll rektor *Erland Olsson* ett föredrag med utgångspunkt från Psaltaren som kyrkans bönbok framför andra. Han ville befria tidebönsdeltagarna från kravet att intellektuellt förstå varje ord vid psaltarrecitationen. Hans föredrag avslutar denna del av årsboken.

I årgång 49/50 publicerade Sven Kjällerström en artikel, som utmynnade i slutsatsen, att kyrkomötet 1975 hade "infört offermotivet" i högmässans ritual. Mot denna artikel, som man flera gånger hänvisat till i den liturgiska debatten, skrev docent *Sven Helander* i Falun år 1980 ett genmäle. Kjällerströms därefter inträffade bortgång gör det inte mindre angeläget att nu införa Helanders betydelsefulla inlägg.